Aktivno starenje i potrebe osoba treće životne dobi za obrazovanjem

Burigo, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:126277

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Aktivno starenje i potrebe osoba treće životne dobi za obrazovanjem

Diplomski rad

Matea Burigo

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

Odsjek za sociologiju

AKTIVNO STARENJE I POTREBE OSOBA TREĆE ŽIVOTNE DOBI ZA OBRAZOVANJEM

Diplomski rad

Matea Burigo

Mentor/ica: prof. dr. sc. Vedrana Spajić- Vrkaš

Komentor/ica: prof. dr. sc. Nenad Karajić

Zagreb, 2021.

Sadržaj

Uvod 2

1. Teorijska polazišta 4

1.1. Starenje i starost 4

1.1.1. Određenje starenja i starosti 4

1.1.2. Demografske promjene izazvane starenjem 5

1.2. Aktivno starenje 10

1.2.1. Prilagodba starenju populacije 10

1.2.2 Određenje koncepta aktivnog starenja 11

1.2.3. Ageizam kao prepreka aktivnom starenju 14

1.3. Osobe starije životne dobi i obrazovanje 16

1.3.1 Obrazovanje osoba starije životne dobi 16

1.3.2. Cjeloživotno učenje 18

1.4. Sveučilište za treću životnu dob 19

2. Istraživanje obrazovnih potreba osoba starije životne dobi 23

2.1. Cilj istraživanja i hipoteze 24

2.2. Metoda i istraživački instrument 24

2.3. Uzorak 27

2.3.1. Ograničenja istraživanja 27

2.4. Postupak 28

2.5. Obrada podataka 29

2.6. Analiza rezultata istraživanja 30

2.6.1 Opis uzorka 30

2.6.2. Potrebe osoba starije životne dobi za obrazovanjem 39

2.6.3. Informiranost osoba starije životne dobi o obrazovnim mogućnostima 46

2.6.4. Uključenost osoba starije životne dobi u obrazovne programe ili tečajeve 49

Rasprava 61

Zaključak 67

Literatura 70

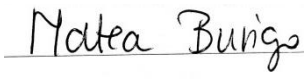
Prilozi 74

Prilog 1.- Instrument 74

Prilog 2. – Odobrenja etičkih povjerenstava za provedbu istraživanja 83

Pod punom moralnom odgovornošću izjavljujem da sam ovaj rad izradila samostalno te da u njemu nema kopiranih, prepisanih ili preuzetih dijelova teksta tuđih radova koji nisu propisano označeni kao citati s navedenim izvorom iz kojeg su preneseni.

U Zagrebu, 13.05.2021.

Matea Burigo

Aktivno starenje i potrebe osoba treće životne dobi za obrazovanjem

Sažetak

Provedeno istraživanje proizlazi iz spoznaje da se starosna struktura društva mijenja, pri čemu mislimo na povećanje udjela starijeg stanovništva u svijetu i Europi pa tako i Hrvatskoj. Osobe treće životne dobi, koje su predmet ovog istraživanja, postaju sve više zanemarene i marginalizirane, dok se istovremeno njihove potrebe za aktivnim i ravnopravnim sudjelovanjem u društvu povećavaju. Odgovor na nerazmjer u potrebama starije populacije i onoga što im društvo omogućava, pronalazimo u konceptu aktivnog starenja, obrazovanju te cjeloživotnom učenju. Provedenim istraživanjem dolazimo do rezultata koji potvrđuju dosadašnja istraživanja u području andragogije, sociologije i gerontogogije, a to je da osobe starije životne dobi imaju potrebu za obrazovanjem, motivirane su i žele usvajati nova znanja i vještine. Rezultati uključenosti starijih osoba u obrazovne programe ukazuju na to da ispitanici u ovom istraživanju predstavljaju novu generaciju osoba starije životne dobi, koje je sve više informirana te namjerava aktivno stariti i biti uključena u različite segmente društva.

Ključne riječi: aktivno starenje, obrazovanje osoba treće životne dobi, cjeloživotno učenje, Sveučilište za treću životnu dob

Active aging and the needs of a elderly for education

Abstract

The conducted research comes from the realization that the age structure of society is changing, and by that we mean an increase in the share of the elderly population in the world and in Europe, including Croatia. Older people, who are the subject of this research, are becoming more neglected and marginalized, while at the same time their needs for active and equal participation in society are increasing. The answer to this disproportion in the needs of the elderly population and what society provides for them, lies in the concept of active aging, education and lifelong learning. The research leads to the results of previous research in the field of andragogy, sociology and gerontology, which also show that the elderly have the need for education, more precisely. they're motivated and want to acquire new knowledge and skills. The results of older people included in the educational program indicate that the respondents in this study represent a new generation of older people, who are more informed and intend to actively age and be included in various segmental societies.

Key words: active aging, education of the elderly, lifelong learning, universities for the third age

Uvod

Starenje stanovništva zadnjih desetljeća postaje značajno pitanje gotovo svih razvijenih zemalja svijeta. Povećanje udjela starijeg stanovništva predstavlja motiv za osmišljavanje strategija usmjeravanja društvenog razvoja u postojećim okolnostima. WHO (2002) ističe starenje stanovništva kao jedno od najvećih trijumfa, ali i kao jedan od najvećih izazova čovječanstva.

Ovaj rad proizlazi iz želje da se u društvenim znanostima više posvetimo osobama starije životne dobi. Zadatak je sociologa, pedagoga, andragoga, psihologa, gerontologa i drugih relevantnih stručnjaka pronaći načine kojima bi se osigurao pozitivan ishod nastalih promjena. Iako se starenje manifestira na osobnoj razini, proces starenja je i društveno pitanje zbog sve većeg broja osoba starije životne dobi čiji se životni vijek produljuje i čije potrebe i interesi postaju kompleksniji i zahtjevniji. Smatrajući da te promjene treba pratiti porast broja stručnjaka koji će svojim radom pridonositi kvaliteti života starijih osoba, u radu se bavimo pitanjem potreba osoba starije životne dobi za obrazovanjem, odnosno za usvajanjem njima potrebnih novih znanja i vještina. Konkretnije, u radu raspravljamo o obrazovnim potrebama starijih osoba, informiranosti o postojećim obrazovnim mogućnostima za njihovu dob te njihovoj uključenosti u obrazovne programe.

U teorijskom djelu rada analiziramo podatke o promjenama dobne strukture stanovništva te iznosimo prijedloge i pristupe kojima se na teorijskoj i političkoj razini nastoje riješiti problemi starenja populacije i promijenjenih potreba osoba starije životne dobi. U literaturi nalazimo brojne autore (Boulton-Lewis, Buys i Lovie-Kitchin, 2006; Bowling, 2008; Domazet, Lazić i Filimović, 2017; Zrinščak, 2012; Walker, 2002; Walker i Malthby, 2012) koji optimalno rješenje vide u prihvaćanju koncepta aktivnog starenja i obrazovanju starijih osoba.

Suvremene obrazovne politike imaju dva osnovna cilja: kvalitetno obrazovanje svakog građanina i osiguranje uvjeta za cjeloživotno učenje bez obzira na spol, dob, socijalni ili ekonomski status (Ciler, 2012). Tako cjeloživotno učenje postaje dio strategija za promicanje aktivnog starenja (Alfirević, Pavičić i Vučić, 2008; Ciler, 2012; Puljiz, 2016; Čurin, 2008, 2018; Fernández-Ballesteros, Molina, Schettini i Luis del

Rey, 2012; Formosa, 2010). Cjeloživotnim učenjem se osobama starije životne dobi osiguravaju uvjeti za kontinuitet u usvajanju znanja i vještina kako bi se lakše prilagodili promjenama kroz koje prolaze na osobnoj i društvenoj razini.

U svezi s tim, u radu se stavlja naglasak na Sveučilište za treću životnu dob (Brigstock, 2018; Čurin, 2008, 2010, 2012, 2018; Fernández-Ballesteros i sur., 2012; Formosa, 2014) i njegove prednosti u osiguranju učinkovite prilagodbe starijih osoba na navedene promjene.

Nastojali smo prethodne ideje i teze o nužnosti obrazovanja starijih osoba, kao važne sastavnice aktivnog starenja, provjeriti empirijskim istraživanjem usmjerenim prema obrazovnim potrebama, informiranost o obrazovnim mogućnostima i korištenje tih mogućnosti među starijom populacijom. Kako je epidemija COVID-19 onemogućila kontrolirani pristup ispitanicima, istraživanje je provedeno *online*, što znači da smo podatke prikupili na prigodnom uzorku te se rezultati i zaključci našeg istraživanja ne mogu poopćavati. No, iako istraživanje nije reprezentativno i na temelju njega nije moguće zaključivati o obrazovnim potrebama, informiranosti o obrazovnim mogućnostima i korištenju tih mogućnosti u starijoj populaciji, ono nije nerelevantno. S obzirom na to da dobiveni podaci ukazuju na određeno stanje i trendove vezane za obrazovanje novih generacija starijih osoba, kao takvi mogu pridonijeti dizajniranju i provedbi cjelovitijih istraživanja u ovom području.

1. Teorijska polazišta

1.1. Starenje i starost

1.1.1. Određenje starenja i starosti

Ne postoji općeprihvaćeno određenje pojma starenja i starosti. Dobna podjela obuhvaća tri generacijske razine (Puljiz, 2016). Prva razina označava djetinjstvo i mladost koje vežemo uz odgoj i obrazovanje odnosno pripremu za svijet rada. Sljedeća razina je srednja dob koju ispunjava zaposlenje u različitim djelatnostima, dok posljednja razina podrazumijeva starost, uz koju se veže povlačenje u miran život, bez znatnijeg radnog angažmana (Puljiz, 2016). „U pravnom, stručnom, medijskom i razgovornom diskursu stara osoba se često definira godinama života i u odnosu na tržište rada pa se govori o pojedincu koji napušta sferu aktivnog rada prema propisanom tj. konstruiranom starosnom kriteriju“ (Milosavljević, 2014, prema Rubić, 2018, str. 8). Na problem određenja granica između dobnih skupina upozoravaju i psiholozi, koji drže kako nije ispravno reći da djetinjstvo prestaje u sedmoj godini, kako u dvanaestoj godini ulazimo u pubertet te kako zrelost počinje u osamnaestoj godini (Gruden, 2013, prema Rubić, 2018). Jednako tako je teško odrediti i granice starosti. Brojni autori (Brajković, 2010; Galić i Tomasović Mrčela, 2013; Rubić, 2018) smatraju kako poistovjećivanje starosti isključivo s kronološkom dobi nije opravdano zbog postojanja velikih razlika među ljudima. Brajković (2010) te Galić i Tomasović Mrčela (2013) određuju starost kao posljednje razvojno razdoblje u životu osobe koje je određeno kronološkom dobi, socijalnim ulogama ili funkcionalnim statusom. Osim navedene, postoje i druge definicije starosti, uključujući onu Norberta Sillamya, koji starost općenito određuje kao „treće doba koje slijedi iza odrastanja i odrasle dobi“ (Sillamy, 1998, prema Strunga, 2012, str. 34). Problem definiranja starosti nastaje i zbog poistovjećivanja pojmova starosti i starenja (Brajković, 2010; Galić i Tomasović Mrčela, 2013). Starenje je proces tijekom kojega dolazi do promjena u biološkom, psihološkom i socijalnom smislu (Brajković, 2010; Galić i Tomasović Mrčela, 2013). Biološko starenje podrazumijeva slabljenje funkcija organizma, psihološko starenje označava prilagodbu pojedinca na proces starenja, dok socijalni oblik starenja podrazumijeva promjene u odnosu između pojedinca koji stari i društva u kojem živi (Brajković, 2010). Ta tri aspekta starenja su

čvrsto povezana, no nisu nužno podudarna, zbog čega nema općeprihvaćene definicije pojma starosti. Drugim riječima, vrijeme početka starenja nije moguće odrediti precizno s obzirom na to da biološko, psihološko i socijalno starenje ne moraju početi u istoj vremenskoj točci“ (Galić i Tomasović Mrčela, 2013, str. 4).

Iako je, prema navedenom, nezahvalno definirati starost pomoću kronološke dobi, za potrebe diplomskog rada pouzdali smo se u definiciju Svjetske zdravstvene organizacije koja starijim osobama smatra sve one iznad 60. godine života (WHO, 2002). No, bez obzira na to što ovdje povezujemo treće životno razdoblje s određenom kronološkom dobi, svjesni smo velikih individualnih razlike unutar starije populacije. Osobe starije životne dobi nisu homogena skupina te im se, sukladno njihovim različitim karakteristikama, interesima i potrebama, treba pristupati individualno i diferencirano, kako bi se svakom od njih omogućilo što kvalitetnije starenje.

1.1.2. Demografske promjene izazvane starenjem

Posljednjih nekoliko desetljeća razvijene zemlje svijeta suočavaju se s demografskim fenomenom porasta udjela osoba starije životne dobi u ukupnoj populaciji (WHO, 2002). Drugim riječima, razvijena društva 21. stoljeća sve ubrzanije stare. Porast apsolutnog i relativnog broja starijih osoba smatra se jednim od najizraženijih demografskih trendova u svijetu u zadnjih dvadesetak godina (Havelka, 2003). Dokaz tomu su rezultati studije Ujedinjenih naroda prema kojima je postotak stanovnika starijih od 60 godina, na svjetskom nivou, 2015. godine iznosio 12%, a prema predviđanjima će do 2050. godine na svim kontinentima (osim afričkom) biti 25% ili više (Ujedinjeni narodi, 2015, prema Domazet i sur., 2017). To potvrđuje i Svjetska zdravstvena organizacija, prema kojoj će se u razdoblju od 2000. do 2050. godine udio svjetske populacije starije od 60 godina povećati s 11% na 22% (WHO, 2015). Kako se u svijetu omjer djece i mladih smanjuje, a udio starijih od 60 godina povećava, trokutastu populacijsku piramidu iz 2002. godine, zamijenit će struktura sličnija cilindru u 2025. godini (WHO, 2002). Globalno gledajući, stanovništvo stari te udio osoba starijih od 60 godina raste brže od bilo koje druge dobne skupine (Boulton-Lewis i sur., 2006).

Taj je trend prisutan u svim zemljama Europe (AGE, 2004; EURAG, 2010; Obadić, 2018). Prema izvješćima Europske unije o kretanju broja stanovnika između 2005. i 2050. godine, udio populacije mladih će se sve više smanjivati, dok će se udio populacije starog stanovništva povećavati i to tako da se u periodu od 2010. do 2030. godine očekuje porast broja osoba starijih od 60 godina čak za 15%. (Žganec, Rusac i Laklija, 2008).

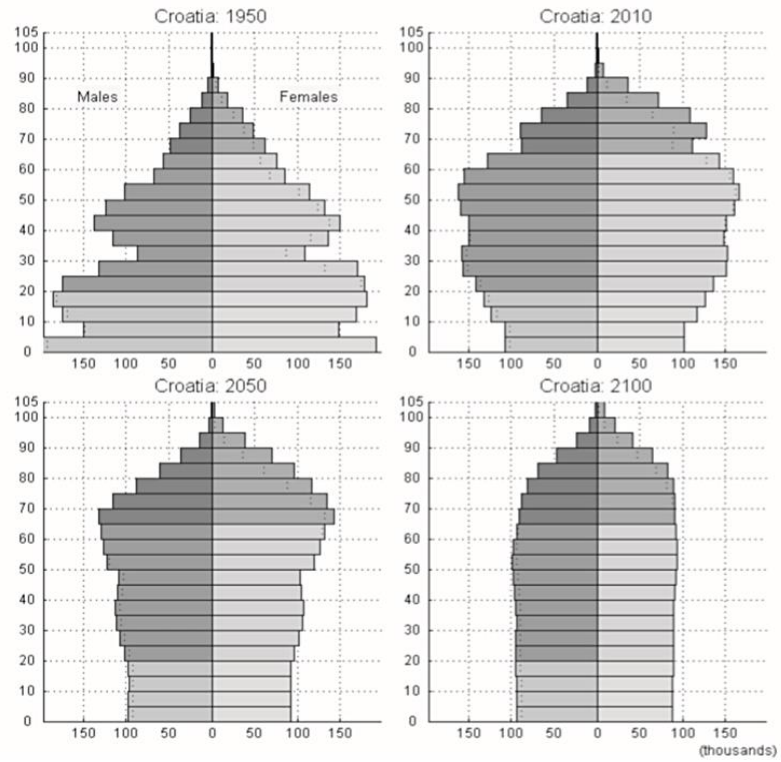
Brojni podaci potvrđuju taj trend i u Hrvatskoj (Brajković, 2010; Čurin, 2018; Havelka, 2003; Puljiz, 2016; Spajić- Vrkaš, Vrban i Rusac, 2013; Tokić, 2017; Žganec i sur., 2007). Prema popisu stanovništva u 2011. godini u Hrvatskoj je živjelo 4.284.889 stanovnika, a broj starijih od 60 godina u ukupnom stanovništvu iznosio je 1.031.373 te tako dosegao udio od 24,07% (DZS, 2011). Time zapravo potvrđujemo da se predviđanja za Europu zrcale i na Hrvatsku, s obzirom na to da je udio starijih od 60 godina, prema popisu stanovništva iz 2001. godine bio manji, točnije 21,5% (DZS, 2001).

U popisu stanovništva iz 2011. godine (u odjeljku metodološka objašnjenja) pronalazimo objašnjenje ključnog pojma koji definira proces starenja stanovništva: „Koeficijent starosti jest postotni udio osoba starih 60 i više godina u ukupnom stanovništvu. Osnovni je pokazatelj razine starenja, a kad prijeđe vrijednost 12%, smatra se da je stanovništvo određenog područja zašlo u proces starenja.“ (Tablica 1) (DZS, 2011). Dakle, možemo reći kako je hrvatsko stanovništvo odavno ušlo u proces starenja. O tome govori i Pokos (2012) kada pomoću dobne i spolne strukture Hrvatske 1950., 2010., 2050. i 2100. godine želi detaljnije prikazati evoluciju dobne strukture stanovništva (Pokos, 2012, prema Puljiz, 2016). Prema grafičkim prikazima (Slika 1) je vidljivo da se starosna struktura hrvatskog stanovništva promijenila te da će se nastaviti mijenjati (Pokos, 2012, prema Puljiz, 2016). Počevši od dobne piramide za 1950. godinu u kojoj su vidljive posljedice rata, do dobne piramide u drugoj polovini 21. stoljeća koja sve više podsjeća na stupac u kojemu su dobne kategorije gotovo istog raspona (Puljiz, 2016). Kako ističu Spajić- Vrkaš i sur. (2013) o trendu starenja stanovništva u Hrvatskoj: „S obzirom na to da Republika Hrvatska desetljećima bilježi demografski pad, ona ne samo da dijeli sudbinu velikog broja europskih zemalja nego je od mnogih u znatno nepovoljnijem položaju.“ (Spajić- Vrkaš i sur., 2013, str. 27).

Tablica 1. Koeficijent starosti (%), popisi 1953.-2011.

	Koeficijent starosti		
	Ukupno	Muškarci	Žene
1953.	10,3	8,8	11,6
1961.	11,8	10,1	13,3
1971.	15,0	12,9	16,9
1981.	15,0	12,1	17,6
1991.	17,7	14,3	21,0
2001.	21,6	18,1	24,9
2011.	24,1	20,5	27,4

Izvor: DZS, 2011. Pristup: 15. ožujka 2021.: https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/usp_02_HR.htm

Slika 1. Dobna i spolna struktura Hrvatske 1950., 2010., 2050. i 2100.

Izvor: Puljiz, V. (2016). Starenje stanovništva- izazov socijalne politike. *Revija za socijalnu politiku*, 23(1), 88.

Iz prethodnoga je vidljivo da hrvatsko društvo stari, što znači da na te promjene kao društvo moramo naći primjeren odgovor. No, da bismo u tome uspjeli, moramo razumjeti čimbenike tih promjena. Kao glavne procese koji uzrokuju starenje stanovništva i time progresivno mijenjaju demografski profil našeg društva, mnogi autori navode nisku stopu fertiliteta i povećano očekivanje trajanja života (Domazet i sur., 2017; EURAG, 2010; Havelka, 2003; Luppi, 2009; Puljiz, 2016; Zrinščak, 2012). Konkretnije, Puljiz (2016) navodi dvije determinante starenja stanovništva: „»starenje odozgo« (»sijeđenje«, eng. *greying*), a podrazumijeva produženje ljudskog vijeka te »starenje odozdo« (»dejuvenilizacija«) koje je posljedica smanjenih stopa fertiliteta, dakle sve manjeg broja djece i mladih koji će u skoroj budućnosti činiti aktivni kontingent stanovništva“ (Puljiz, 2016, str. 82). Osim navedenih, glavnim uzročnikom spomenutih demografskih promjena smatra se razvoj medicine i tehnologije koje ranije smrtonosne bolesti pretvaraju u bolesti koje se mogu liječiti (Laceulle, 2018; Žganec i sur., 2007). Također, životni vijek ljudi produljio se zahvaljujući sve većem razvitku svijesti o zdravlju i aktivnom načinu života, povećanju fizičke aktivnosti, unaprjeđenju prehrane, razvitku osnovne zdravstvene zaštite, ranijom dijagnostikom teških kroničnih bolesti kao i pojavom učinkovitije terapije i kvalitetnijih lijekova. Kombinacijom svih navedenih činitelja povećava se broj i postotak ljudi koji dožive staru životnu dob (Havelka, 2003).

Kako se udio starijih povećava, dolazi do promjena u društvu, a iz toga proizlazi potreba za prilagodbom. Havelka (2003) smatra kako će socioekonomske posljedice ovih promjena biti toliko velike da svaka zemlja svijeta već sada mora svoj sveukupni razvoj planirati sukladno tim demografskim kretanjima. Smatra kako su društvene posljedice takvog demografskog trenda mnogostruke i zahtijevaju rano planiranje optimalnih načina skrbi za starije (Havelka, 2003). Drugim riječima, podaci o demografskim kretanjima koje smo prethodno naveli, ukazuju na potrebu osmišljavanja novih znanstvenih i političkih pristupa kojima bi se društvo skrbilo za starije osobe (Žganec i sur., 2007).

Svjetska zdravstvena organizacija tvrdi da će globalno starenje u 21. stoljeću postavljati sve veće ekonomske i socijalne zahtjeve svim zemljama te da si zemlje mogu priuštiti da ostare samo ako vlade, međunarodne organizacije i civilno društvo provode

politike i programe koji poboljšavaju zdravlje, sudjelovanje i sigurnost starijih građana (WHO, 2002). Osim prava na zdravlje, sudjelovanje i sigurnost, starije osobe imaju pravo na osobni razvoj i socijalni kontakt. Također, EURAG[1] naglašava da starije osobe imaju pravo pristupa obrazovnim programima, školovanju i svim razinama obrazovanja kako bi održali i poboljšali svoje znanje i vještine, a samim time i produktivno doprinijeli zajednici u cjelini (EURAG, 2010). No, starije osobe nemaju samo prava nego i odgovornosti, što EURAG posebno ističe među svojim načelima (EURAG, 2010). Starije osobe su odgovorne za doprinos društvu jednako kao i ostale dobne skupine.

U tim okolnostima postavlja se ključno pitanje kako osigurati da sve veći broj starijih građana bude društveno uključen, da uživa dostojanstvenu starost, a da pritom ne dolazi do ugroze razvoja mlađih generacija (Spajić- Vrkaš i sur., 2013). Potrebno je promišljati nove, raznolike oblike i načine skrbi za starije ljude koje bi obuhvatile svu raznolikost njihovih potreba. Na tragu toga, Europska unija donosi glavne smjernice za djelovanje prema dokumentima UN-a koji čine važan oslonac u definiranju skrbi za starije u zemljama Europske unije (Žganec i sur., 2007). Načela Ujedinjenih naroda za starije osobe usvojena su s ciljem dodatne zaštite i osiguravanja veće uključenosti starijih u društvenu zajednicu, a obuhvaćaju neovisnost, sudjelovanje, skrb, samoispunjenje te dostojanstvo bez obzira na dob (Žganec i sur., 2007).

Sažmemo li prethodno rečeno, koncept aktivnog starenja se nameće kao ključni faktor aktivnosti i samostalnosti u trećoj životnoj dobi. Aktivno starenje, kao novi pristup osiguranju kvalitetnog starenja, potvrđeno je proglašenjem 2012. godine Europskom godinom aktivnog starenja i međugeneracijske solidarnosti (Domazet i sur., 2017; Spajić- Vrkaš i sur., 2013). Od tada se traže „odgovarajući modeli kvalitetnog starenja koji polaze iz načela razvoja višestrukih potencijala starijih osoba i njihova aktivnog uključivanja u društvo“ (Spajić- Vrkaš i sur., 2013, str. 27). U skladu s tim, aktivno starenje se počinje razmatrati kao kvalitetan oblik starenja koje određuje

[1] European Federation of Older: neprofitna i nereligiozna europska organizacija neovisna o bilo kojoj političkoj stranci, čija je glavna svrha promovirati kvalitetu života starijih ljudi u društvu, na svim općim i političkim razinama, posebno zagovarajući održavanje neovisnog života, puni razvoj potencijala, poboljšanje položaja starijih i njihova integracija u društvo i sl. (EURAG, 2010).

sudjelovanje starijih osoba u različitim aktivnostima i segmentima društva kojemu i dalje, bez obzira na dob, mogu doprinositi.

1.2. Aktivno starenje

1.2.1. Prilagodba starenju populacije

Potreba za promjenom odnosa prema starijim osobama, ne proizlazi samo iz demografskih trendova, nego i iz promjena u sociodemografskim obilježjima starijeg stanovništva (Havelka, 2003). Potreba za osmišljavanjem novih politika i programa usmjerenih prema osobama starije životne dobi ne proizlazi samo iz činjenice da se udio starijih osoba povećava, nego i iz činjenice da se njihove potrebe i interesi mijenjaju (Spajić- Vrkaš i sur., 2013). Kako navode Spajić- Vrkaš i sur. (2013): „Riječ je o novim generacijama starijih osoba koje su informirane, obrazovane, stambeno situirane i financijski relativno neovisne.“ (Spajić- Vrkaš i sur., 2013, str. 9). Drugim riječima, nove generacije starijih ljudi bit će zdravije, višeg stupnja obrazovanja, drugačijih životnih navika, većih funkcionalnih sposobnosti, pa se drži kako postojeći oblici društvene skrbi neće moći zadovoljiti njihove potrebe (Havelka, 2003).

U skladu s tim, organiziranu skrb za starije osobe potrebno je prilagoditi sociodemografskim razlikama između nekadašnjih i budućih generacija starijih (Boundiny i Mortelmans, 2011). Iako je socijalna skrb i dalje temelj zaštite starijih osoba, nužno je promijeniti pristup društva prema njihovoj skrbi (Spajić- Vrkaš i sur., 2013). Točnije, potrebna je prilagodba i osmišljavanje politike koja bi starijim osobama omogućila zdrav život, sudjelovanje u društvu te očuvanje kvalitete života. Kao polazišni okvir socijalne politike prema starim ljudima, široko je prihvaćen koncept aktivnog starenja (Puljiz, 2016). Ukorijenjen u teoriji aktivnosti, koncept aktivnog starenja se fokusira na poticanje kontinuiranog sudjelovanja starijih odraslih osoba u društvu. U sklopu toga se prednost daje njihovim kompetencijama i znanju, umjesto da se naglašava ono što više ne mogu, tj. njihov deficit (Boudiny i Mortelmans, 2011).

1.2.2 Određenje koncepta aktivnog starenja

Brojni autori smatraju strategiju aktivnog starenja ključnim odgovorom razvijenih zemalja na izazove starenja stanovništva (Boulton-Lewis i sur., 2006; Bowling, 2008; Domazet i sur., 2017; Zrinščak, 2012; Walker, 2002; Walker i Malthby, 2012). Stariji ljudi nisu i ne mogu biti samo teret, što se i naglašava, a potom i operacionalizira koncept aktivnog starenja (Zrinščak, 2012).

Sukladno tomu, u nastavku ćemo izdvojiti neke od definicija aktivnog starenja pri čemu treba naglasiti da se u svakoj uspostavlja veza između aktivnosti, zdravlja, neovisnosti i kvalitetnog procesa starenja. Walker (2002) definira aktivno starenje kao višedimenzionalan koncept kojim se objedinjuje aktivnost, zdravlje, neovisnost i produktivnost te sudjelovanje i osnaživanje starijih osoba kao jedne od pretpostavki opće društvene dobrobiti. Prema definiciji UN-a, aktivno starenje je: „Proces iskorištavanja mogućnosti za zdravlje, participaciju i sigurnost, kako bi se unaprijedila kvaliteta života u procesu starenja ljudi.“ (Europska komisija, 2010, prema Zrinščak, 2012, str. 73).

Ključnu ulogu u određivanju, prihvaćanju i istraživanju koncepta aktivnog starenja imala je Svjetska zdravstvena organizacija 1990-ih godina (Boudiny i Mortelmans, 2011; Bowling, 2008; Constanca, Ribeiro i Laetitia, 2012; Walker, 2002; Walker i Malthby, 2012). U svojim izvješćima, Svjetska zdravstvena organizacija definira aktivno starenje kao „proces optimizacije prilika za zdravlje, sudjelovanje i sigurnost kako bi se sa starenjem poboljšala kvaliteta života ljudi“ (WHO, 2002, str. 12). „Aktivno“ znači kontinuirano sudjelovanje u društvu, uz održavanje socijalnog, mentalnog i tjelesnog zdravlja kojim se sudjelovanje i ostvaruje (Bowling, 2008; Domazet i sur., 2017). Kao ključni cilj izrade i provedbe politika aktivnog starenja na svim razinama, Svjetska zdravstvena organizacija postavlja očuvanje autonomije i neovisnosti starijih osoba (WHO, 2002). Autonomija je definirana kao „percipirana sposobnost kontrole, suočavanje i donošenje odluka o tome kako čovjek svakodnevno živi, u skladu s vlastitim pravilima i preferencijama“ (WHO, 2002, str. 13). Neovisnošću se smatra „sposobnost obavljanja funkcija vezanih za svakodnevni život,

tj. sposobnost samostalnog življenja u zajednici bez i/ili uz malo pomoći drugih (WHO, 2002, str. 13).

Iako ćemo se u ovom radu usredotočiti na suvremeni pristup aktivnom starenju koji podrazumijeva širi spektar aktivnosti od onih koji su obično povezani s proizvodnjom i tržištem rada, moramo istaknuti mogućnost promatranja koncepta aktivnog starenja kroz dvije dimenzije (Domazet i sur., 2017). S jedne strane, koncept aktivnog starenja promovira ideju o produljenju radnog staža pojedinca, odnosno produljenju odlaska u mirovinu te se usredotočuje isključivo na povećanje tržišta rada, dok s druge strane koncept aktivnog starenja podrazumijeva uključivanje i kontinuirano sudjelovanje starije populacije u različitim domenama života kojima se osiguravaju uvjeti za vođenje zdravog i samostalnog života (Boudiny i Mortelmans, 2011; Domazet i sur., 2017). Drugim riječima, razvoj koncepta aktivnog starenja je započeo time da se aktivnim starenjem postiže što kasniji ulazak u mirovinu te što dulje ostajanje na tržištu rada čime bi se osigurala neovisnost i autonomija.

Međutim, među važne segmente aktivnog starenja, Avramov i Maskova (2003), uključuju ne samo spomenute proizvodne aktivnosti, nego i aktivnu razonodu, hobije, sport, putovanja, kreativne aktivnosti, socijalne kontakte i obrazovanje (Avramov i Maskova, 2003, prema Boundiny i Mortelmans, 2011). To ne sugerira da je pristup aktivnom starenju, koji podrazumijeva produljenje perioda čovjekovog plaćenog rada, pogrešan, već da je preuzak, zbog čega se u ovom radu orijentiramo na suvremeni pristup aktivnom starenju koji naglasak stavlja na sudjelovanje i uključivanje starijih ljudi u sve sfere društva, uključujući obrazovanje.

Detaljniji uvid u takav pristup pružaju načela aktivnog starenja, koje Walker (2002) smatra ključnima za razvoj samog koncepta. Za početak, aktivnosti bi trebale doprinositi kvaliteti življenja individue, njegove obitelji, lokalne zajednice i cjelokupnog društva i ne bi se trebale oslanjati na plaćeni rad kao na jedinu svrhu u zajednici. Nadalje, aktivno starenje mora obuhvatiti sve starije ljude, čak i one koji su donekle slabi i ovisni o pomoći drugih. Fokus ne smije biti samo na mlađim starijim osobama, jer se time marginaliziraju oni stariji. Aktivno starenje bi trebalo biti preventivni koncept što podrazumijeva uključivanje svih dobnih skupina u proces aktivnog starenja tijekom cijelog života. (Walker, 2002). Osim navedenih, Walker

(2002) navodi i načelo održavanja međugeneracijske solidarnosti čime se želi obuhvatiti cjelokupno društvo, a ne samo starije osobe. Također, strategija aktivnog starenja treba biti participativna i osnažujuća, mora poštivati nacionalnu i kulturnu raznolikost te treba sadržavati prava i obaveze (Walker i Malthby, 2012).

Navedena načela sugeriraju da se učinkovita strategija promicanja aktivnog starenja temelji na partnerstvu između građana i društva, tj. da zahtijeva međusobno povezivanje individualne i društvene strategije. Ako se vratimo na preventivnu ulogu koncepta aktivnog starenja, to podrazumijeva uključivanje svih dobnih skupina u proces i to tijekom cijelog života. To znači da je glavna vizija aktivnog starenja „društvo za svaku dob“ u kojem su svi cijenjeni i gdje svi imaju priliku sudjelovati i doprinositi društvu bez obzira na svoju dob ili druge osobne karakteristike (Walker, 2002).

Ovdje se postavlja pitanje kako bi to izgledalo u praksi? U kontekstu mladih osoba, koncept aktivnog starenja služi za podizanje svijesti o prednostima zdravog životnog stila i cjeloživotnog učenja, izlaže mlade osobe pozitivnim slikama starijih ljudi i promiče ideju međugeneracijske solidarnosti te samim time smanjuje pojavu i intenzitet dobne diskriminacije (Walker, 2002). U sljedećoj životnoj fazi koncept aktivnog starenja pruža potporu u cjeloživotnom obrazovanju i kontinuiranom usavršavanju koji su posebno važni jer pomažu u razvoju vještina i konkurentnosti radnika, ali i olakšavaju prilagodbu na novonastale promjene u svakodnevnim aktivnostima (Walker, 2002). U trećoj životnoj dobi, nakon umirovljenja ili pred umirovljenje, osobe bi pomoću strategije aktivnog starenja mogle dati svoj doprinos na različite načine, odnosno imale bi slobodu izbora između različitih vrsta aktivnosti, poput plaćenog rada, dobrovoljnog rada, sudjelovanja u zajednici, slobodnog vremena, cjeloživotnog obrazovanje i sl. (Walker, 2002). Takvo poimanje koncepta aktivnog starenja u skladu je s rezultatima istraživanja autorice Bowling (2008) u kojemu su ispitanici starije dobi definirali aktivno starenje kao „održavanje tjelesnog i zdravstvenog funkcioniranja, iskorištavanje slobodnog vremena i sudjelovanje u društvenim aktivnostima, razvitak mentalnih sposobnosti te održavanje socijalnih odnosa i kontakata“ (Bowling, 2008, str. 296).

To da starije osobe ne pristaju na pasivnu ulogu u društvu, potvrđuje i pilot istraživanje „Prava osoba starije životne dobi u gradu Zagrebu“ (Spajić- Vrkaš i sur.,

2013, str. 15) u kojemu je devet od deset ispitanika starije životne dobi potvrdno odgovorilo na pitanje „Bi li ljudima nakon umirovljenja društvo trebalo osigurati uvjete za stjecanje novih znanja i vještina kako bi mogli aktivno sudjelovati u životu svoje zajednice?“. U svezi s tim, Hrapkova (2010) navodi da nakon umirovljenja, a i pred samo umirovljenje osobe starije životne dobi imaju sve više vremena, koje bi mogle kvalitetno ispuniti raznim aktivnostima kao što su hobiji, volontiranja, obrazovanje i sl. Samim time se poboljšava kvaliteta života, što ujedno sprječava pojavu depresije ili zatvorenosti.

Aktivno starenje doprinosi smanjenju rizika od bolesti i invalidnosti povezane s bolešću, održavanju mentalne i fizičke funkcije pojedinca te kontinuiranom aktivnom uključivanju pojedinca u njegov vlastiti život (Rowe i Kahn, 2015, prema Maio Nascimento i Giannouli, 2019). Također, aktivnim se starenjem potiče stvaranje pozitivne slike starijih osoba prema njima samima. Imaju pozitivan pogled prema svojem tijelo, sposobnostima te mogućnostima ispunjavanja slobodnog vremena različitim aktivnostima (Rubić, 2018).

Fernández-Ballesteros i sur. (2012) smatraju obrazovanje jednim od najvažnijih čimbenika aktivnog starenja, jer ono ne samo da je važno za nečije zanimanje, a samim time i socioekonomski status, već i zato što školovanje i cjeloživotno obrazovanje utječu na zdravlje i pozitivno usmjeravanje u životu. Na to koliko je obrazovanje unutar koncepta aktivnog starenja važno, upozorava i Svjetska zdravstvena organizacija prilikom definiranja okvira djelovanja za aktivno starenje pomoću tri stupa (WHO,2002). Osim zdravlja i sigurnosti, sudjelovanje je treći stup koji se smatra prilikom za obrazovanje i učenje tijekom cijelog života te obuhvaća osnovno obrazovanje i pismenost, a u konačnici i cjeloživotno učenje. (WHO, 2002). Cjeloživotno učenje omogućava puno sudjelovanje starijih osoba u zajednici, zbog čega je potrebno donositi politike i provoditi obrazovne programe kojima se osigurava cjeloživotno učenje i u najstarijoj dobi. (WHO, 2002).

1.2.3. Ageizam kao prepreka aktivnom starenju

Jedna od glavnih prepreka socijalnoj uključenosti starijih ljudi, jest njihova diskriminacija (Walker i Malthby, 2012). Starosna diskriminacija je suprotnost aktivnom starenju (Walker, 2002). Budući da je vizija aktivnog starenja „društvo za sve“, u kojem svi imaju priliku sudjelovati te doprinositi bez obzira na dob i druge osobne karakteristike, nužno je promijeniti kulturu ageizma (Walker, 2002). U društvenim znanostima, termin ageizma označava diskriminaciju starijih ljudi (AGE, 2004; Bytheway, 2005; Galić i Tomasović Mrčela, 2013; Spajić- Vrkaš i sur., 2013; Walker, 2002). Drugim riječima, ageizam se odnosi na sustavnu stereotipizaciju i diskriminaciju ljudi koji stare (Galić i Tomasović Mrčela, 2013; Spajić- Vrkaš i sur., 2013). Kao što su žene potlačene kao posljedica seksizma i kao što su manjinske i etničke skupine potlačene kao posljedica rasizma, tako su i stariji ljudi žrtve diskriminacije kao posljedica ageizma (Bytheway, 2005). Iz tog gledišta se određuju sposobnosti i propisuju društvene uloge isključivo na temelju životne dobi te stvaraju predrasude i provodi sustavna diskriminacija pojedinaca i grupa označenih kao starih (Galić i Tomasović- Mrčela, 2013). Despot Lučanin (2011) iznosi najčešće uspostavljene predrasude o starijima od kojih je ona da „stari ljudi teško uče i ne trebaju učiti„ ključna za potrebe ovog rada. (Despot Lučanin, 2011, prema Galić i Tomasović Mrčela, 2013). Doista, starije osobe trebaju više ponavljanja zbog oslabljenog pamćenja, no motivacija ih čini sposobnima za učenje (Despot Lučanin, 2011 prema Galić i Tomasović Mrčela, 2013).

Iako je ageizam prepreka aktivnom starenju, upravo je inzistiranje na strategijama aktivnog starenja ključ za poboljšanja odnosa prema osobama starije dobi. U tom se kontekstu aktivno starenje promatra kao učinkovit instrument smanjenja diskriminacije starijih osoba. Riječ je o konceptu koji svojim preventivnim potencijalima, kao što su cjeloživotno obrazovanje i kontinuirano usvajanje znanja i vještina, učinkovito pridonosi ostvarenju načela jednakosti u društvu (Walker, 2002). AGE (2004) također navodi obrazovanje kao bitnu pretpostavku za uspješan život u svijetu konstantnih promjena i razvoja, odnosno kao važan alat pomoću kojeg će starije osobe zadržati i unaprijediti svoje vještine te usvojiti nove i tako smanjiti ili u potpunosti ukloniti socijalnu izolaciju i isključenost.

Navedena razmišljanja potaknula su nas da se u ovom radu bavimo obrazovanjem osoba starije dobi i to prema načelima cjeloživotnog učenja koje se pokazalo kao najbolja podrška konceptu aktivnog starenja i onoga što se njime promiče.

1.3. Osobe starije životne dobi i obrazovanje

1.3.1 Obrazovanje osoba starije životne dobi

Kao što smo naglasili u prethodnim poglavljima, u današnjem je društvu prijeko potrebno stvoriti odgovarajuće uvjete za aktivno starenje. Povećani broj starijih osoba u svijetu zahtjeva prilagodbu na takvu demografsku promjenu, za što je općeprihvaćena strategija aktivnog starenja. U daljnjem tekstu ćemo razjasniti ulogu koju obrazovanje ima u tom kontekstu.

Aktivnom starenju znatno doprinose socijalna podrška, mogućnost obrazovanja i cjeloživotno učenje (WHO, 2002). Drugim riječima, provedbu politike aktivnog starenja podupire obrazovanje starijih odraslih, i to ono koje ima cilj jačanja njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja (Teater, 2016). WHO (2002) određuje obrazovanje i učenje kao važne čimbenike olakšavanja sudjelovanja starijih odraslih u društvu i kvalitete njihova života kako stare (WHO,2002). Kroz povijest se obrazovanje temeljilo na dobi i to tako da je primarno, sekundarno, visoko ili bilo koje daljnje obrazovanje bilo prvenstveno usmjereno na pripremu pojedinca za radni vijek (Fernández-Ballesteros i sur., 2012). Međutim, Međunarodni plan djelovanja u području starenja[2] prepoznaje važnost starijih osoba za društveni i ekonomski razvoj, te u skladu s tim, traži da im se omogući da ostanu aktivni i ostvaruju svoje pravo na obrazovanje (Fernández-Ballesteros i sur., 2012). U svezi s tim, Ciler (2012, str. 70) ističe da „građani Europe svojim vještinama, inicijativama i kompetencijama predstavljaju glavnu imovinu u ekonomskom i socijalnom razvoju“. Ekonomija koja se bazira na znanju, obrazovanju, osposobljavanje i učenju, održava i poboljšava konkurentnost i

[2] Prva Svjetska skupština UN-a o starenju održana je u Beču 1982. godine, te je donesen Međunarodni plan djelovanja u području starenja.

rast. Osim što je ključni faktor ekonomskog razvoja, obrazovanje je također važan čimbenik osobnog razvoja, zbog čega nam je potrebno tijekom cijelog života. (Ciler, 2012). Budući da svaka individua ima pravo na obrazovanje neovisno o socijalnom podrijetlu, ekonomskom statusu, spolu ili dobi, ono treba biti pristupačno i starijim osobama (Avdagić, 2018; Ciler, 2012).

Na tragu toga, u ovom smo se radu vodili shvaćanjem da je obrazovanje starijih osoba ključni preduvjet njihova kvalitetnog života. Ono im osigurava uspješno nošenje s promjenama u tehnologiji i načinu života kao i vođenje aktivnijeg društvenog života i veću uključenost u zajednici (Avdagić, 2018; Boulton- Lewis i sur., 2006; Dench i Regan, 2000). Obrazovanje pomaže pojedincu da prihvati starenje kao prirodan i normalan životni proces, kao i fizičke i psihosocijalne promjene koje prate starenje (Friedman, 1997; Čurin, 2010) Osim toga, obrazovanje starijih doprinosi radu na identitetu (pronalazak smisla i osjećaj zadovoljstva, organiziranje svakodnevice), daljnjem razvoju vlastitih sposobnosti koje se nadovezuju na znanje i kompetencije koje su stečene tijekom života, iskustvu društvenih odnosa izvan obiteljskog okruženja te održavanju psihičkog zdravlja čime se indirektno utječe i na fizičko zdravlje (Avdagić, 2018). Na tragu toga, Phillipson (2013) rezimira prednosti povezane s obrazovanjem, točnije iznosi kako ulaganje u obrazovanje osoba starije dobi ima velike koristi i za pojedince i za društvo (Phillipson, 2013, prema Laceulle, 2018). „Prednost je što se time stvara nova vrsta starenja za 21. st. koje je izgrađeno na proširenim ekonomskim, obiteljskim i građanskim ulogama te se putem obrazovanja starijih pruža podrška onim ljudima koji planiraju dva desetljeća ili više izvan njihove glavne radne karijere“ (Phillipson, 2013, prema Laceulle, 2018 str. 50). Da učenje ima pozitivan učinak na starije osobe, potvrđeno je u istraživanju Dencha i Regana (2000), u kojem stoji kako ono pomaže u samopouzdanju, zadovoljstvu na drugim područjima života te uživanje u njima, kao i sposobnosti da se snađu i nose sa životom.

No, da bismo osobama starije životne dobi omogućili adekvatne oblike obrazovanja, moramo razumjeti kako treća životna dob nije univerzalna i kako se njeni pripadnici razlikuju se po mnogočemu. Osim toga, moramo znati i zašto stariji odrasli žele učiti, o čemu govori Knowleslovo andragoško istraživanje u kojemu se navode četiri razloga zašto stariji odrasli uče (Jandrić i Livazović, 2013). Stariji odrasli su

samomotivirani i samousmjereni te žele učiti iz iskustva i to o onome što bi im pomoglo u rješavanju nekog njihova stvarnog problema (Jandrić i Livazović, 2013). Prilikom obrazovanja starijih osoba ključno je imati na umu kognitivne promjene koje se odvijaju u starijoj dobi koje bi eventualno mogle utjecati na njihovo obrazovanje (Galić i Tomasović Mrčela, 2013). Autorice Galić i Tomasović Mrčela pod kognitivnim promjenama smatraju opadanje brzine obrade informacija, kao i smanjenje količine informacija koja može biti sadržana u radnom pamćenju (Galić, Tomasović Mrčela, 2013). No bez obzira na to, mišljenja su kako je vježbom moguće poboljšati široki raspon kognitivnih vještina osoba starije životne dobi (Galić i Tomasović Mrčela, 2013). Pečjak (2001) također naglašava kako starenjem pada brzina intelektualnog rada, ali ne i sposobnosti, što znači da starije osobe mogu jednako kvalitetno učiti kao i mlađi samo im za to treba više vremena. (Pečjak, 2001, prema Hrapkova, 2010). Istraživanja sugeriraju kako starije osobe sve više zahtijevaju obrazovanje i to ne ono koje je nametnuto izvana, već obrazovanje koje može doprinijeti njihovoj emancipaciji te dinamičnom i aktivnom suživotu s drugim ljudima (Savićević, 2004, prema Avdagić, 2018).

1.3.2. Cjeloživotno učenje

Brojni autori ističu da je obrazovanje starijih osoba osobito potrebno društvima čije stanovništvo stari (Alfirević i sur., 2008; Ciler, 2012; Puljiz, 2016; Čurin, 2008, 2018; Fernández-Ballesteros i sur., 2012; Formosa, 2010). Takav stav čini temelj politika cjeloživotnog učenja (WHO, 2002). Smatra se da se cjeloživotnim učenjem osigurava starijim osobama veća neovisnost o mlađim generacijama. (WHO, 2002). Takvo se učenje odvija tijekom cijelog života bez obzira na dob (Ciler, 2012; Jandrić i Livazović, 2013). Ono ne samo da u potpunosti opravdava koncept obrazovanja u starosti, nego ga čini imperativom (Luppi, 2009). Cjeloživotno učenje je od koristi starijim osobama u svladavanju izazova koje donose sve brojnije promjene u njihovoj okolini, a manje je važno za održavanje i podizanje zapošljivosti starijih osoba.

Jandrić i Livazović (2013) definiraju cjeloživotno učenje kao aktivnost učenja tijekom života s ciljem unaprjeđenja znanja, vještina i sposobnosti. „Švedska Državna

agencija za obrazovanje, u okviru svog posebnog programa za cjeloživotno učenje, definira cjeloživotno učenje kao holistički smisao obrazovanja koji priznaje učenje iz različitih okruženja" (National Agency for Education, 2000, prema Ciler, 2012, str. 72). Glavni cilj politike cjeloživotnog učenja je promovirati učenje i obrazovanje kao priliku za učenje kroz cijeli period odraslosti pa skroz do starije dobi (Fernández-Ballesteros i sur., 2012), što podrazumijeva sljedeće: prisutnost cjeloživotnog učenja u svim stadijima života, nužnost da se njime nadoknade nedostaci u znanju te da se organiziranim obrazovnim sustavom olakša prijelaz između različitih razina i dijelova obrazovanja (Ciler, 2012).

U nastavku rada opisujemo jednog od najuspješnijih pružatelja usluga cjeloživotnog učenja i obrazovanja za osobe starije životne - Sveučilište za treću životnu dob (Brigstock, 2018; Čurin, 2008, 2010, 2012, 2018; Fernández-Ballesteros i sur., 2012; Formosa, 2014).

1.4. Sveučilište za treću životnu dob

Kao što smo ranije istaknuli, obrazovanje starijih osoba jedno je od ključnih sastavnica koncepta aktivnog starenja. Na potrebu za obrazovanjem u trećoj životnoj dobi upućuje i koncept cjeloživotnog učenja prema kojem ljudi uče za vrijeme cijelog života, bez obzira na godine. Obrazovanje, kao i uključivanje u obrazovne programe, starijim osobama pomaže u očuvanju aktivne uloge u društvu, ali i u ponovnom uspostavljanju socijalnih kontakata, u osmišljavanju života, stjecanju novih uloga te usvajanju novih informacija koje im mogu olakšati svakodnevicu. U novije vrijeme prisutna je ekspanzija različitih međunarodnih projekata koji se bave promicanjem prava na kvalitetniji život starijih osoba, a cjeloživotno učenje smatra se značajnim čimbenikom (Čurin, 2008).

Kao primjer modela aktivnog starenja putem cjeloživotnog učenja, brojni autori navode Sveučilište za treću životnu (Brigstock, 2018; Čurin, 2008, 2010, 2012, 2018; Fernández-Ballesteros i sur., 2012; Formosa, 2014). Tako danas u razvijenim zemljama Europe, Sveučilišta za treću životnu dob postaju sve traženiji oblik obrazovanja, a za

pretpostaviti je da će se taj trend razvoja nastaviti i dalje (Čurin, 2008). Kako smo do sada istaknuli, europsko je stanovništvo sve starije zbog čega programi, kao što je Sveučilište za treću životnu dob, imaju budućnost i zahtijevaju ozbiljnost u statusu i programskoj kvaliteti (Čurin, 2008).

Sveučilište za treću životnu dob se definira kao socio-kulturni centar u kojem starije osobe imaju priliku stjecati nova znanja ili potvrđuju znanje koje već posjeduju, na prikladan način i s odgovarajućim metodama (Formosa, 2010). Kako Čurin (2012) ističe, „to nije model povezan sa zdravstvenom i socijalnom brigom za starije i aktivnostima koje se za njih organiziraju u slobodno vrijeme, već je riječ o modelu aktivnog starenja putem cjeloživotnog učenja koji polaznicima nudi mogućnost izbora stupnjevanih programa širokog interesnog spektra“ (Čurin, 2012, str. 143). Robbins-Ruszkowski (2017), kao i Maio Nascimento i Giannouli (2019), smatra da su Sveučilišta za treću životnu dob najvidljiviji primjer aktivnog starenja te da promiču učinkovitost strategije cjeloživotnog učenja.

Ono što bi svim Sveučilištima za treću životnu dob trebalo biti zajedničko jest da se obrazovanjem ostvari društveno pozitivan stav prema tom životnom razdoblju (Swindell i Thompson, 1995, prema Robbins-Ruszkowski, 2017). Naime, Sveučilišta za treću životnu dob od velike su koristi kako pojedincu, tako i društvu. Kako navode Čurin (2018) i Formosa (2014), tu korisnost prepoznajemo na razini pojedinca, gdje starije osobe imaju mogućnost razvijanja kognitivnih sposobnosti i stvaranja novih socijalnih veza, kao i na razini društva, gdje osobe odrasle dobi i mladi u svojem radu sa starijima ruše predrasude i mijenjaju stavove o njima.

Time se zapravo cjelokupna djelatnost i utjecaj Sveučilišta za treću životnu dob reflektira na izgradnju društva u kojem nestaje negativan stav prema starenju. Drugim riječima, razvojem mogućnosti obrazovanja starijih osoba na Sveučilištima počinje osvještavanje društva o brizi za starije osobe (Špan, 2013). Osim toga, znanje stečeno u ovakvim oblicima cjeloživotnog obrazovanja živi dalje, točnije osobe koje pohađaju Sveučilište za treću životnu dob prenose dobiveno znanje u obitelj, među prijatelje te usvajanje novog znanja postaje njihov životni stil i oblik aktivnog starenja (Čurin, 2018).

Ovakvo stajalište potvrđuje i Brigstock (2018) koji u svojem istraživanju zaključuje kako su aktivnosti koje promiču Sveučilišta za treću životnu dob korisne za fizičko i kognitivno zdravlje kao i socijalnu aktivnost svojih članova. Na tragu toga govorimo o trima glavnim funkcijama Sveučilišta za treću životnu dob (Brigstock, 2018). Ono pruža mogućnost za učenje, fizičke aktivnosti i stvaranje socijalnih kontakata (Brigstock, 2018). Formosa (2014) kaže kako Sveučilište za stariju životnu dob pruža mogućnosti, poticaje, obrasce i sadržaj za korištenje i strukturu slobodnog vremena starijih osoba koje bi inače obilježila neaktivnost. Time starije osobe postaju vidljive u društvu, kao što društvo postaje vidljivo njima. Obrazovanje na sveučilištu im tako povećava sposobnosti razumijevanja i prihvaćanja društvenog razvoja i napretka. Ono najvažnije je da im znanje stečeno na sveučilištu pomaže da ostanu zdravi tako što usvajaju znanja medicinske skrbi, prevencije bolesti, zdravog načina života i sl. (Formosa, 2014). Iz ovoga proizlazi kako sudjelovanje u Sveučilištima za treću životnu dob pojedincu omogućava učenje, fizičku aktivnost i visoku razinu društvene aktivnosti, točnije osigurava im zdravlje, dobrobit i bolju kvalitetu života (Brigstock, 2018). Navedene beneficije imaju mjerljive pozitivne utjecaje na kognitivne i mentalne funkcije te pomažu u sprječavanju degeneracije koja je često povezana sa starenjem (Brigstock, 2018). Ovo potvrđuje i Formosa (2010) navodeći kako nema sumnje u pobjedu Sveučilišta za treću životnu dob koje istovremeno ispunjava obrazovne, socijalne i psihološke potrebe starijih osoba.

Prvo Sveučilište za treću životnu dob osnovao je prof. Pierre Vellas na Fakultetu društvenih znanosti, 1973. godine u Toulouse-u, u Francuskoj (Čurin, 2010, 2018; Fernández-Ballesteros i sur., 2012). Vellas je držao da je cilj Sveučilišta za treću životnu dob istražiti kako bi visoko obrazovanje moglo poboljšati kvalitetu života starijih osoba, koji su, kako već tada pokazuje demografska statistika, postajali sve brojniji i čiji su socijalno-ekonomski uvjeti često bili u nezavidnom stanju (Formosa, 2010). Od tada se Sveučilišta za treću životnu dob pojavljuju u mnogim zemljama širem svijeta kao što su Belgija, Švicarska, Italija, Poljska, Španjolska, Kanada te SAD (Maio Nascimento i Giannouli, 2019). Iako se po formi i sadržaju razlikuju te obuhvaćaju sve od umjetnosti, računarstva, rasprave, drame, jezika, književnosti, glazbe, društvenih znanosti, filozofije i sl. (Fernández-Ballesteros i sur., 2012; Maio Nascimento i

Giannouli, 2019) ipak im je svima cilj isti; u sredini u kojoj djeluju omogućiti seniorima doživotno obrazovanje i kvalitetno provođenje slobodnog vremena (Čurin, 2010).

Sveučilište za treću životnu dob se na području Hrvatske pojavilo 1992./1993. godine, a realizira se u Pučkom otvorenom učilištu u Zagrebu te kao takvo već skoro 3 desetljeća predstavlja praktični model cjeloživotnog učenja (Čurin, 2008). Zagrebačko Sveučilište za treću životnu dob jedini je ovakav model cjeloživotnog učenja u Zagrebu i Hrvatskoj (Čurin, 2012). Program je započeo na inicijativu prof. dr. Maje Špan s Katedre za Andragogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a započeta suradnja traje i danas (Čurin, 2008, 2018). Utemeljiteljica, Maja Špan smatra Sveučilišta „najkonzistentnijom koncepcijom obrazovanja treće generacije“ (Špan 2000, prema Rubić, 2018, str. 15). Od osnutka do danas, program za starije osobe na Sveučilištu se razvijao kvantitativno, odnosno brojem polaznika, ali i kvalitativno, u smislu proširenja programske ponude (Čurin, 2008). Od samog početka, školske godine 1992./1993., zabilježeno je 150 polaznika, deset godina poslije taj broj je porastao na 700 polaznika, a zadnji podaci iz 2007./2008. bilježe 1300 polaznika Sveučilišta u Pučkom otvorenom učilištu (Čurin, 2008).

Kada govorimo o organizaciji i načinu rada, Sveučilište za treću životnu dob u Zagrebu, zahtjeva specifičan način programske organizacije i realizacije s obzirom na dob polaznika i ciljeve zbog kojih iste pohađaju. Da bismo znali na koji način stariji polaznici Sveučilišta žele učiti te kakav oblik nastave im je potreban, važno je upoznati se sa značajkama njihova učenja. Jandrić i Livazović (2013) govore o specifičnostima osoba starije životne dobi, stoga zahtijevaju nastavu koja je fleksibilna, individualizirana te koja je povezana s njihovim potrebama i svakodnevnim životnim iskustvima. Iako se starenjem usporava cjelokupno ponašanje osobe te brzina reakcije opada, starije osobe su itekako u mogućnosti usvajati nova znanja. Prema navedenome, program i način rada najprije proizlaze iz poznavanja funkcioniranja osoba treće životne dobi i mogućnostima učenja u toj dobi (Čurin, 2008). S obzirom na to, cijeli program je koncipiran tako da se polaznici osjećaju ugodno, da im je pruženo dovoljno vremena za učenje, da je to učenje prilagođeno njihovim mogućnostima te da se maksimalno potiče njihova samostalnost i aktivnost u procesu nastave (Čurin, 2008).

Programi uključuju učenje stranih jezika, informatičke radionice, kreativne radionice i one namijenjene psihofizičkom zdravlju (Čurin, 2008, 2018). Isti ne oponašaju školski sustav, već pružaju seniorima više slobode u izboru programa kao i učenju koje je oslobođeno bilo kakve prisile ili pravila. (Čurin, 2018). Povrh toga, programi namijenjeni osobama starije životne dobi služe samim korisnicima za zadovoljavanje intrinzičnih motiva učenja (Čurin, 2018). Osim redovnih programa na Sveučilištu, razvijen je cijeli spektar vanprogramskih aktivnosti u koje se polaznici mogu uključiti ako žele biti aktivniji i više se družiti s polaznicima izvan svog programa. Kao vanprogramske aktivnosti, autorica navodi tribinu Sova, koja je namijenjena svim polaznicima, a tematika i gosti se biraju prema aktualnosti teme za koju se procjenjuje da bi mogla zanimati široki krug polaznika, te časopis Treća mladost, koji prati događanja unutar Sveučilišta, ali i ostale aktualnosti u Zagrebu i šire, koje su vezane za život seniora (Čurin, 2008). Osim toga, polaznici zajedno obilaze izložbe u gradskim muzejima, odlaze na edukativne izlete, posjećuju filmske projekcije, sudjeluju u koncertima, priredbama te izložbama likovnih i foto radova polaznika (Čurin, 2008, 2012, 2018).

2. Istraživanje obrazovnih potreba osoba starije životne dobi

Glavni motiv provođenja istraživanja je doprinos fenomenu koji se tek u posljednjih nekoliko desetljeća istražuje, a povezan je s mogućnostima obrazovanja osoba starije životne dobi kao jednog od načela aktivnog starenja (Fernández-Ballesteros i sur., 2012). Važnost istraživanja obrazovnih potreba osoba starije životne dobi nalazimo u porastu udjela osoba starijih od 60 godina u cjelokupnoj populaciji te činjenici da taj broj raste brže od ostalih dobnih skupina (Boulton-Lewis i sur., 2006). Osim što udio osoba starije životne dobi raste, mnogi autori uočavaju potrebu za prilagodbom jer se potrebe i interesi starijih sve više mijenjaju. (Boulton-Lewis i sur., 2006; Žganec i sur., 2008; Spajić- Vrkaš, Vrban, Rusac, 2013; Domazet i sur., 2017). Obrazovanje se smatra jednom od ključnih dimenzija aktivnog starenja jer osobe starije životne dobi, uključene u neki oblik obrazovanja i učenja, imaju korist za vlastito

zdravlje i osobnu dobrobit, imaju aktivniji društveni život te su više uključeni u svoju zajednicu (Dench i Regan, 2000). Iz tog razloga smo empirijskim istraživanjem htjeli provjeriti postojanost obrazovnih potreba, informiranost o obrazovnim mogućnostima i korištenje tih mogućnosti među starijom populacijom.

2.1. Cilj istraživanja i hipoteze

Cilj istraživanja je bio utvrditi potrebe osoba starije životne dobi za obrazovanjem, njihovu informiranost o postojećim obrazovnim mogućnostima te uključenost u neke od obrazovnih programa ili tečaja. Kako je istraživanje provedeno na prigodnom uzorku te pomoću nestandardiziranog instrumenta, specifične zadatke istraživanja smo formulirali kroz hipoteze i istraživačka pitanja. Istraživanjem smo htjeli odrediti imaju li osobe starije životne dobi, koje se mogu samostalno ili uz pomoć druge osobe koristiti informacijskom i komunikacijskom tehnologijom, potrebu za obrazovanjem, jesu li informirani o postojećim obrazovnim mogućnostima te jesu li uključeni u obrazovne programe ili tečajeve? Iz toga proizlaze sljedeće hipoteze; H1: osobe starije životne dobi imaju potrebu za obrazovanjem, H2: osobe starije životne dobi nisu dovoljno informirane o obrazovnim mogućnostima koje im stoje na raspolaganju, H3: osobe starije životne dobi se ne uključuju u obrazovne programe. Rezultate našeg istraživanja smo usporedili s provedenim istraživanjima slične tematike te smo u zaključku rada ponudili odgovore na zadane hipoteze i to u odnosu na prigodni uzorak na kojem je istraživanje i provedeno.

2.2. Metoda i istraživački instrument

Prethodno smo zadane ciljeve i zadatke nastojali ostvariti pomoću kvantitativne metodologije. Preciznije, istraživanje je dizajnirano s osloncem na kvantitativnu metodologiju putem postupka anketiranja. Instrument je bio *online* anketni upitnik, izrađen za potrebe ovog istraživanja, u programu Google obrasci.

Pregledom literature nismo naišli na empirijske studije o tome imaju li osobe starije od 60 godina, koje se mogu samostalno ili uz pomoć druge osobe koristiti informacijskom i komunikacijskom tehnologijom, potrebu za obrazovanjem, jesu li informirane o obrazovnim mogućnostima za starije te jesu li uključene u obrazovne programe. Stoga je za potrebe ovog istraživanja, uz vodstvo mentora, izrađen originalni upitnik od 18 pitanja (Prilog 1). Prilikom analize rezultata izdvojili smo tri cjeline koje odgovaraju ciljevima i zadacima istraživanja, no pitanja u samom upitniku nisu bila poredana tim redom već slijedom koji bi naše ispitanike logički vodio kroz rješavanje anketnog upitnika.

Na početku anketnog upitnika nalazio se informirani pristanak koji sadrži naziv diplomskog rada, cilj istraživanja, postupak kojim se provodi istraživanje te način pohranjivanja podataka. Završetkom uvodnog dijela ankete, istaknuto je kako nastavkom, odnosno klikom na „dalje“ ispitanici potvrđuju da su pročitali prethodni tekst, da su razumjeli svrhu istraživanja i da pristaju u njemu sudjelovati.

Anketni upitnik je podijeljen u 4 odjeljka i to ne tako da svaki od odjeljaka odgovara na jedan zadani cilj, nego tako da ispitanicima slijed pitanja bude jasan i logičan. Sva tri cilja su zahvaćena kroz različito raspoređena pitanja u upitniku. U prvom djelu anketnog upitnika, ispitali smo sociodemografske karakteristike naših ispitanika, odnosno spol, dob stupanj obrazovanja, formalno umirovljenje, zanimanje, bračni status, oblik stanovanja te procjenu financijskog stanja kao i procjenu zdravstvenog stanja. Iako su nam u analizi rezultata i povezivanju s dosadašnjim istraživanjima uvelike značila pitanja o sociodemografskim karakteristikama, u nastavku ćemo opisati pojedine dijelove instrumenta kojima smo nastojali odgovoriti na postavljene ciljeve i istraživačka pitanja.

- *Potrebe osoba starije životne dobi za obrazovanjem*

Potrebe starijih osoba za obrazovanjem smo ispitali kroz nekoliko pitanja. Jedno od njih je učestalost aktivnosti kojima se bave. Točnije, ispitali smo u kojoj mjeri se bave aktivnostima nužnima za ostvarenje aktivnog starenja. Obuhvaćene aktivnosti su; druženje s članovima obitelji, briga o članovima obitelji (npr. bolesnom supružniku, unucima, kuhanje za obitelj i sl.), druženje s prijateljima, kolegama i/ili poznanicima u slobodno vrijeme, komuniciranje s članovima obitelji i/ili prijateljima e-mailom, preko

društvenih mreža i/ili pametnih telefona, odlazak u šetnju, tjelovježba, gledanje ili slušanje edukativnih, informativnih i/ili dokumentarnih emisija, čitanje knjige, hobiji, sudjelovanje u humanitarnim akcijama (volontiranje ili doniranje hrane i sl.) te posjeti kinu, kazalištu, muzejima, koncertima i sl. Procjenjujući u kojoj mjeri se ispitanici bave ovim aktivnostima, utvrdili smo njihovu potrebu za obrazovanjem. (Avdagić, 2018; Boulton- Lewis i sur., 2006; Čurin, 2010; Dench i Regan, 2000). Potrebu za obrazovanjem smo ispitali i kroz općenite stavove ispitanika o potrebama, motiviranosti i želji starijih osoba za obrazovanjem. Također, odgovor na ovo problemsko pitanje nudi uvid u uključenost ispitanika u neki od obrazovnih programa ili tečaja.

- *Informiranost osoba starije životne dobi o obrazovnim mogućnostima*

Kako bismo ostvarili drugi cilj istraživanja, tj. utvrdili informiranost osoba starije životne dobi o postojećim obrazovnim mogućnostima za njihovu dob, zanimalo nas je u kojoj mjeri su naši ispitanici upoznati s aktivnostima i programima namijenjenim obrazovanju starijih osoba (npr. radionice posvećene učenju o zdravlju i prevenciji bolesti kod osoba starije životne dobi, učenju o primjerenoj prehrani i tjelesnim aktivnostima, učenju stranih jezika, usavršavanju kreativnih sposobnosti, predavanja stručnjaka o različitim temama i sl.). Također, oni ispitanici koji navode da sudjeluju ili su sudjelovali u nekom obrazovnom programu pokazuju svoju informiranosti o postojećem programu. Osim toga, kako bismo dobili uvid u razinu informiranosti o obrazovnim mogućnostima, ispitali smo poznaju li pojam Sveučilišta za stariju životnu dob kao jednog od konkretnih primjera obrazovnog programa za osobe starije životne dobi (Brigstock, 2018; Čurin, 2008, 2010, 2012, 2018; Fernández-Ballesteros i sur., 2012; Formosa, 2014).

- *Uključenost osoba starije životne dobi u obrazovne programe*

Posljednji cilj istraživanja bio je utvrditi uključenost ispitanika u obrazovne programe ili tečajeve. Odgovoru na zadano pitanje pridonose sociodemografske karakteristike ispitanika usporedive s onima iz dosadašnjih istraživanja provedenih sa sličnim ciljem (Boulton Lewis i sur., 2006; Čurin, 2018; Luppi, 2009; Obadić 2018). Kako bismo povezali uključenost ispitanika u obrazovne programe ili tečajeve s njihovom informiranošću o obrazovnim mogućnostima i potrebom za obrazovanjem,

htjeli smo ustanoviti koji su razlozi za sudjelovanje, odnosno koji su razlozi za nesudjelovanje u obrazovnim programima ili tečajevima. Drugim riječima, istraživanjem smo htjeli ustanoviti u kojim su programima sudjelovali, što ih je motiviralo, te jesu li razlozi nesudjelovanja u obrazovnim programima manjak potrebe i informiranosti, ili nešto drugo. Smatramo nužnim ispitati razloge uključivanja i neuključivanja starijih u obrazovne programe kako bismo se istima mogli prilagođavati i time poboljšati položaj starijih osoba u društvu.

2.3. Uzorak

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku osoba starijih od 60 godina kojima je dostupna nova informacijska i komunikacijska tehnologija, odnosno koji mogu samostalno ili uz pomoć druge osobe ispuniti *online* anketni upitnik. Kako je istraživanje provedeno tijekom epidemije COVID-19 te je fizički kontakt s osobama starije dobi zbog njihove zdravstvene sigurnosti bio u potpunosti onemogućen, ispitali smo osobe starije dobi koje su tehnološki pripremljenije od ostatka populacije, odnosno koriste informacijsku i komunikacijsku tehnologiju. Takvim pristupom nismo doveli u opasnost zdravlje ispitanika, no bili smo primorani ograničiti uvid u potrebe za obrazovanjem, informiranost o obrazovnim mogućnostima i uključenost u obrazovne programe na podskupinu starijih osoba koje posjeduju i koriste odgovarajuće tehnološke vještine u komunikaciji s drugima.

2.3.1. Ograničenja istraživanja

Izborom prigodnog uzorka odabrana je ciljana skupina prilikom čega je prisutna potpuna svjesnost o tome kako ista ne predstavlja širu populaciju, nego onu selektiranu. U ovom slučaju su to osobe starije životne dobi, starije od 60 godina, koje se koriste informacijskom i komunikacijskom tehnologijom. S obzirom na to da se u istraživanju koristio prigodan uzorak, on predstavlja samo sebe, odnosno ne ostavlja nam mogućnost generaliziranja na širu populaciju. Da bismo nalaze dobivene u istraživanju mogli poopćavati, uzorak bi trebao biti slučajan i puno veći od onoga koji je nama za ovo istraživanje, u određenom vremenskom roku, bio dostupan. Prema Walkeru (2002),

koncept aktivnog starenja mora obuhvaćati i slabije i jače ljude, odnosno pristupom starijima kroz koncept aktivnog starenja ne smije se dodatno marginalizirati osobe starije životne dobi. U takvim stajalištima tumačimo nedostatak našeg ispitanog uzorka. Kako smo napomenuli ranije, zbog okolnosti u kojima je rad nastao jedini mogući pristup starijim osobama bio je putem informacijske i komunikacijske tehnologije, čime je obuhvaćena nova generacija starijih osoba koje se znaju koristiti novim tehnologijama, prilagođavaju se promjenama, mijenjaju se s njima, promišljaju o načinu života, znaju gdje trebaju dobiti informacije o mogućim aktivnostima koje ih zanimaju te su već uključeni u razne organizacije i udruge (Bowling, 2008).

2.4. Postupak

Ispitanici su na svoju e-mail adresu primili link preko kojega su mogli ispuniti *online* anketu kao i poziv na sudjelovanje u istraživanju. Na početku samog anketnog upitnika nalazio se informirani pristanak koji sadrži upute o nazivu diplomskog rada, cilju istraživanja, potvrdu o odobrenju Etičkog povjerenstva (Prilog 2) kao i mogućnost odustajanja od sudjelovanja u istraživanju u bilo kojem trenutku. Također, bio je naveden i postupak kojim se provodilo istraživanje, način pohranjivanja podataka te način čuvanja podataka. Ispitanicima smo jasno naveli kako bi rezultati istraživanja, osim za izradu diplomskog rada, mogli poslužiti i kao podloga za daljnja slična istraživanja. Osim toga, navedeno je okvirno trajanje ispunjavanja ankete (oko 15 minuta) te kontakt (e-mail adresa voditeljice istraživanja) ako imaju bilo kakva pitanja. Nakon što su pročitali upute, ispitanici su došli do drugog odjeljka anketnog upitnika u kojem su potvrditi da su pročitali prethodni tekst, da su razumjeli svrhu istraživanja te da pristaju u njemu sudjelovati. Istraživanje se provodilo u razdoblju od kraja veljače do sredine travnja 2021. godine. U suradnji sa Zakladom Zajednički put, Maticom umirovljenika Hrvatske i grada Zagreba te projektom Rekreativci za seniore (Europski projekt „Aktivni u mirovini“) dobili smo mogućnost pristupa osobama starije životne dobi (iznad 60 godina), koje se znaju koristiti informacijskom i komunikacijskom tehnologijom tj. mogu ispuniti *online* anketni upitnik samostalno ili uz pomoć druge osobe. U dogovoru s koordinatorom za projekte u Zakladi Zajednički put, stručnom

suradnicom Matice umirovljenika Hrvatske, predsjednicom Matice umirovljenika grada Zagreba te koordinatoricom projekta Rekreativci za seniore, dobili smo dopuštenje plasiranja *online* anketnog upitnika njihovim članovima i korisnicima. Ono što je ključno, s obzirom na pravila o zaštiti podataka i privatnosti, nismo imali pristup e-mail adresama ispitanika već je *online* anketni upitnik bio dostavljen putem službenih e-mail adresa udruga i zaklade. Time smo dodatno zaštitili anonimnost sudionika.

Osim u suradnji s navedenim udrugama i zakladom, da bismo osigurali dovoljan broj sudionika u istraživanju, kontaktirali smo potencijalne ispitanike pomoću *snowball* metode. Drugim riječima, poziv i anketni upitnik proslijeđeni su osobama koje su dobrovoljno ustupile svoju e-mail adresu, a koje su za istraživanje čule od svoji članova obitelji, prijatelja ili poznanika. S obzirom na to da je za istraživanje bio potreban prigodan uzorak, proslijedili smo e-mail s pozivom i anketnim upitnikom isključivo osobama koje su se dobrovoljno ponudile ispuniti upitnik, pri čemu odgovaraju značajkama prigodnog uzorka, odnosno stariji su od 60 godina te mogu samostalno ili uz pomoć druge osobe ispuniti *online* anketni upitnik. Sudionici u istraživanju su na svoju e-mail adresu dobili poziv na sudjelovanje, točnije tekst koji prethodi samom ulasku u link *online* anketnog upitnika. Google obrasci, kao sustav preko kojeg smo proveli anketu, nema pristup IP adresama ispitanika čime potvrđujemo potpunu anonimnost ispitanika. Ono čime raspolažemo jesu sociodemografske karakteristike ispitanika koje ni na koji način ne mogu odati njihov identitet. Budući da se rezultati ankete pohranjuju u navedenom programu, gdje su podaci zaštićeni osobnom lozinkom voditeljice istraživanja, držimo kako je povjerljivost podataka iznimno visoka. Osim tog, podaci koje smo prikupili od ispitanika, nisu osjetljivi, a dostupni su samo voditeljici istraživanja kao i mentorima diplomskog rada. Tvrdimo kako tijekom istraživanja, ispitanici nisu bili izloženi šteti ili riziku istraživačkog postupka koji je veći od minimalnog, tj. onog kojem su sudionici izloženi u obavljanju svakodnevnih aktivnosti.

2.5. Obrada podataka

Podaci dobiveni istraživanjem su obrađeni metodama grafičkog i tabličnog prikazivanja kojima se prezentira struktura odgovora na anketna pitanja. Numeričke vrijednosti prikazane su pomoću postotnih udjela ispitanika na određena pitanja. Odgovori ispitanika su sistematizirani, a odgovori na otvorena pitanja su kodirani nakon čega su statistički obrađeni. U analizi rezultata smo se koristili deskriptivnom metodom, odnosno provedeno istraživanje u sklopu diplomskog rada smo prikazali opisno te usporedili s dosadašnjim istraživanjima koja se bave obrazovanjem osoba starije životne dobi. Na prethodno postavljene hipoteze, odgovorili smo u zaključku rada.

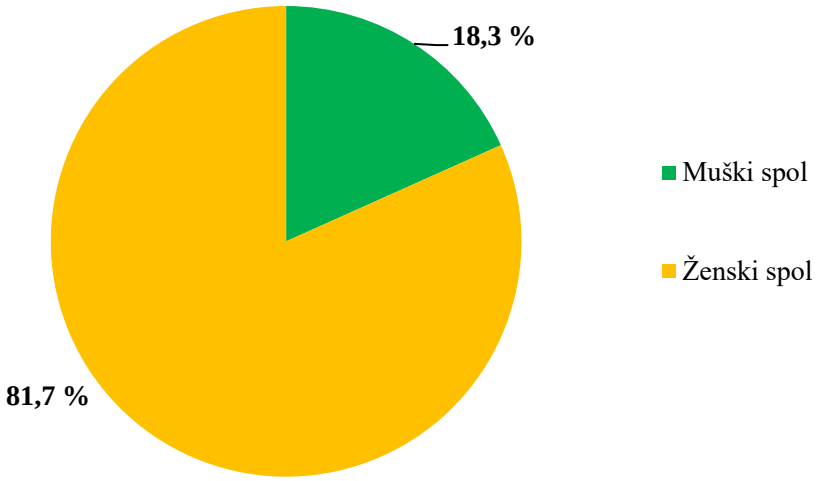
2.6. Analiza rezultata istraživanja

Kroz postavljena tri cilja u istraživanju, analizirali smo odgovore na pitanja koja pripadaju svakome od njih te ih usporedili s postojećim saznanjima i provedenim istraživanjima. Iako smo istraživanjem došli do rezultata koje ne možemo poopćiti na cjelokupno starije stanovništvo, iste možemo usporediti s dosadašnjim istraživanjima domaćih i stranih autora (Bowling, 2008, Čurin, 2010, Havelka, 2003, Luppi 2009, Žganec i sur., 2007). U analizi rezultata istraživanja opisali smo uzorak na kojem je istraživanje provedeno, odnosno utvrdili smo sociodemografske karakteristike naših ispitanika, kao što su spol, dob, stupanj obrazovanja, umirovljenje, bračni status, mjesto stanovanja, financijsko te zdravstveno stanje. Nakon što smo ustanovili tko su naši ispitanici, osvrnuli smo se na rješavanje zadanih ciljeva istraživanja. Prvi cilj je bio utvrditi potrebu starijih osoba za obrazovanjem, zatim, utvrditi informiranost starijih osoba o obrazovnim programima koji im stoje na raspolaganju te je posljednji cilj bio dobiti uvid u uključenost ispitanika u obrazovne programe.

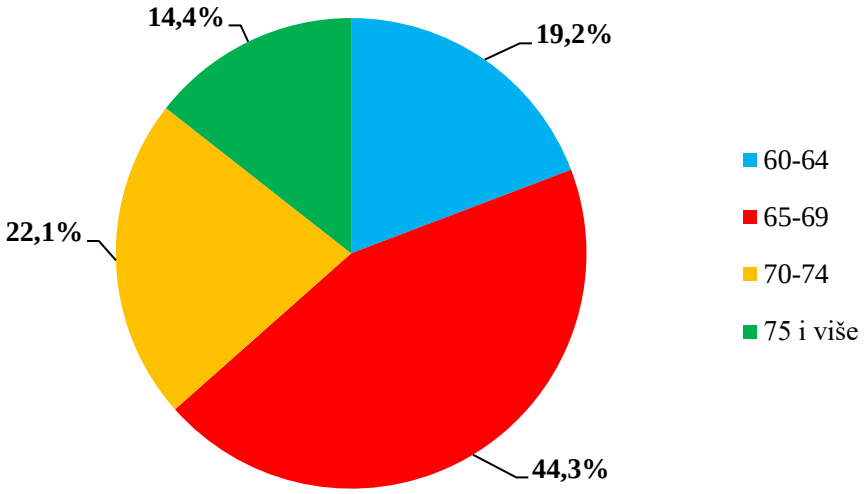
2.6.1 Opis uzorka

Istraživanjem je obuhvaćeno 104 ispitanika. Ispitanici pripadaju starijoj populaciji, znaju se služiti informacijskom i komunikacijskom tehnologijom te su mogli samostalno ili uz pomoć druge osobe ispuniti *online* anketni upitnik. Sva sociodemografska obilježja ispitanika prikazali smo pomoću grafičkih prikaza. Od

ukupnog broja ispitanika, bilježimo 81,7% žena i 18,3% muškaraca (Slika 2). Dob ispitanika je u rasponu od 60 godina na dalje te je raspoređena u četiri kategorije, od 60 do 64 godina, od 65 do 69, od 70 do 74 te od 75 godina na više (Slika 3). Najveći udio ispitanika, njih 44,3% je u rasponu godina od 65-69. Udio ispitanika u rasponu godina od 70-74 čini 22,1%, a onih u rasponu od 60-64 godine je 19,2%. Najmanji udio ispitanika, njih 14,4% pripada dobnoj skupini od 75 godina i više.

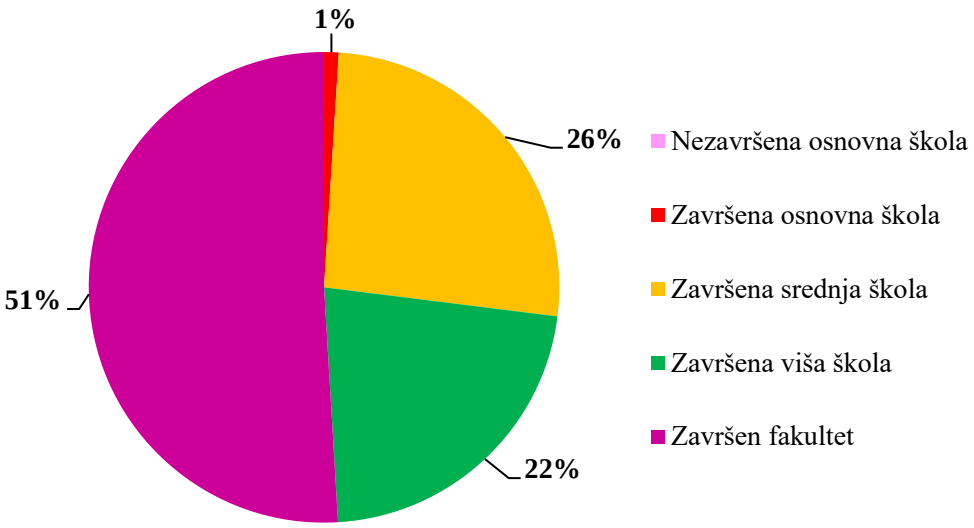
Slika 2. Struktura uzorka prema spolu (%)

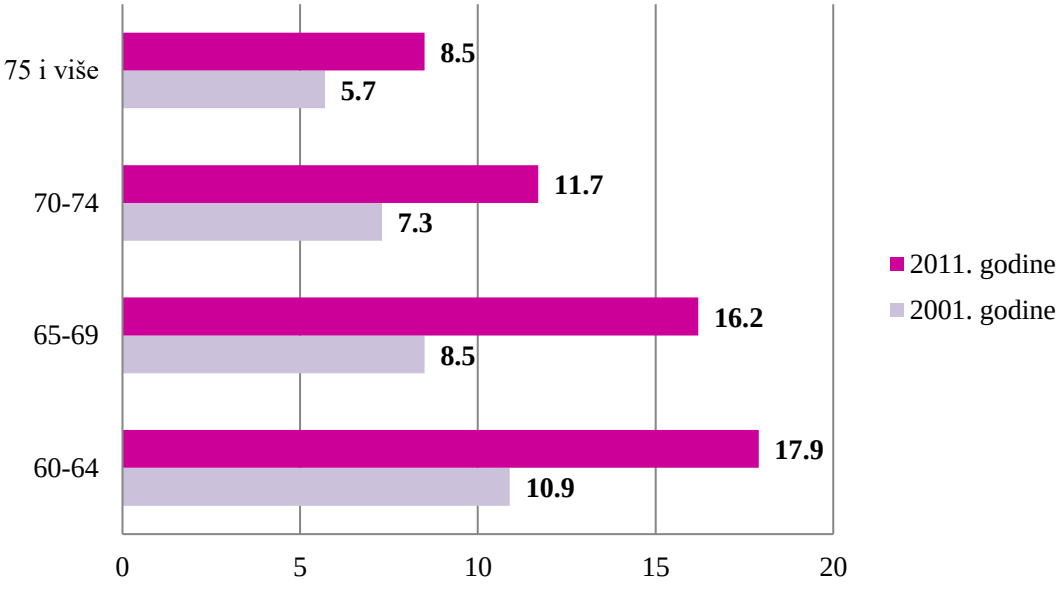
Slika 3. Struktura uzorka prema dobi (%)

Kada govorimo o stupnju obrazovanja koji imaju naši ispitanici, važno je uočiti kako nema osobe koja nije završila osnovnu školu, a jedan ispitanik ima završenu samo osnovnu školu. U sličnom omjeru su ispitanici koji su završili srednju školu (26%) i višu školu (22%). Čak polovica ispitanika ima završen fakultet (51%) (Slika 4). Ovime potvrđujemo razmatranja u teorijskom dijelu rada gdje primjećujemo kako sve veći broj osoba starije životne dobi ima viši status obrazovanja, odnosno prepoznajemo nove generacije starijih ljudi koji su zdraviji i višeg obrazovanja (Havelka, 2003).

Ti su podaci usporedivi s podacima Državnog zavoda za statistiku. U razdoblju od 2001. do 2011. godine, postotak osoba starije životne dobi, koje imaju završen fakultet, povećao se te iz toga zaključujemo kako će obrazovna postignuća starijih generacija biti sve veća, odnosno razina obrazovanja starijih osoba će s godinama biti sve viša te ćemo se tome morati adekvatno prilagoditi (Slika 5). Kada to usporedimo s našim ispitanicima, jasno je kako ovim istraživanjem dobivamo naznake nove generacije starijih osoba koje će biti sve obrazovanije i sposobnije samostalno djelovati.

Slika 4. Struktura uzorka prema stupnju obrazovanja (%)

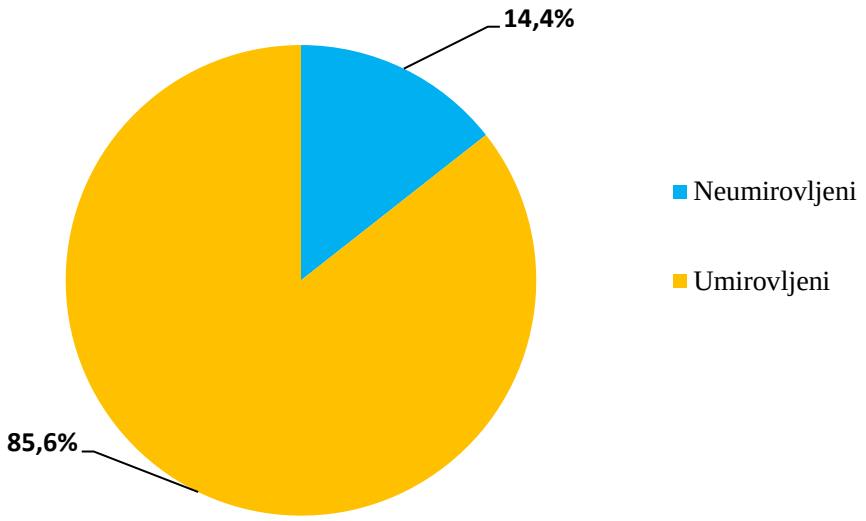

Slika 5. Struktura stanovništva prema završenom fakultetu i starosti u 2001. i 2011. godini (%)

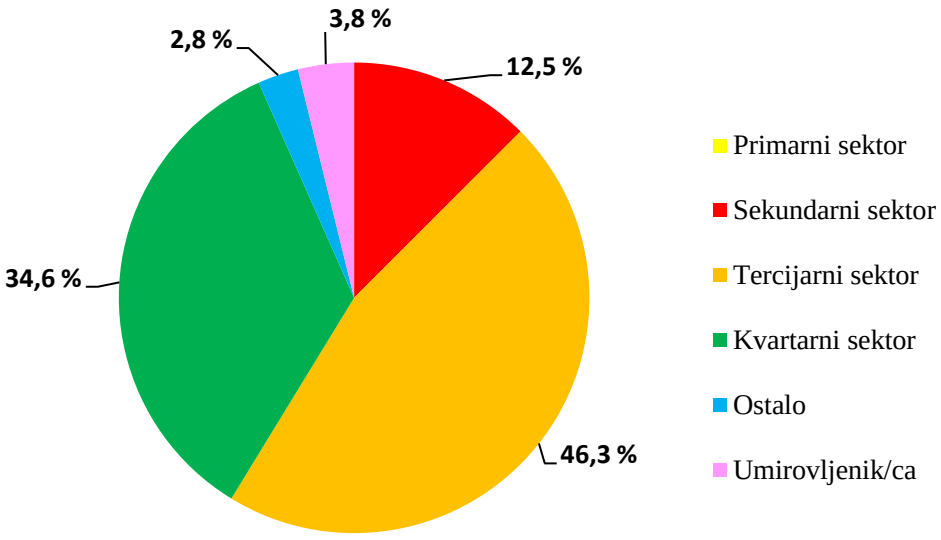
Izvor: Državni zavod za statistiku (2001) i (2011)- Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, starosti i spolu, URL: https://www.dzs.hr/ (Pristup: 06.04.2021.)

Od ukupnog broja ispitanika, 89 osoba je bilo umirovljeno, a 15 ih je i dalje bilo u radnom odnosu. U postotku je to 85,6% osoba koje su formalno u mirovini i njih 14,4% koji nisu u mirovini (Slika 6). Iako nam u analizi rezultata nije ključno jesu li naši ispitanici u mirovini, već nam je važna njihova kronološka dob, ovim i sljedećim pitanjem koje se tiče radnog vijeka željeli smo ispitati kako na čin umirovljenja gledaju naši ispitanici. Čurin (2010) naglašava kako umirovljenje nažalost stvara osjećaj manje važnosti jer sve ono što je pojedinac radio do mirovine, zapravo gubi smisao. U tom kontekstu naglašava kako i sami umirovljenici počinju o sebi razmišljati kao o građanima drugog reda koji su stari, bolesni i beskorisni (Čurin, 2010). Međutim kombinacijom ovih dvaju pitanja: „Jeste li umirovljeni?“ te „Što ste po zanimanju?“ htjeli smo naglasiti našim ispitanicima da njihovo radni vijek kojim su doprinosili društvu nije manje važan samo zato što su sada u mirovini. Možemo reći da nam je drago što je većina ispitanika prepoznala važnost svojeg zanimanja stoga su nam naveli što su po zanimanju te smo njihove odgovore kategorizirali u sektore djelatnosti (Slika 7). Zanimanjima koja pripadaju primarnom sektoru se ne bavi nitko od naših ispitanika. Sekundarnom sektoru djelatnosti pripada 12,5% ispitanika. Najveći udio ispitanika (46,3%) bavi se zanimanjima povezanim s ekonomijom, bankarstvom i prometom, odnosno zanimanjima koja pripadaju tercijarnom sektoru djelatnosti. Veliki udio ispitanika pripada kvartarnom sektoru (34,6%), kao profesori, zdravstveni djelatnici te kao znanstveni stručnjaci i kulturni djelatnici. Oko 3% ispitanika nije imalo radnu karijeru, a skoro 4% je odgovorilo kako su po zanimanju umirovljenici.

Iz tog razloga smatramo važnim baviti se osobama starije životne dobi, kako bismo njima samima pa onda i ostatku društvu mogli naglasiti koliko je njihova uloga važna. Bez obzira na to što je službena radna uloga završila u određenoj dobi, znanja, vještine i iskustvo koje umirovljene osobe nose u sebi moramo cijeniti i u krajnjem slučaju iskoristiti ih za napredak društva kao što iskorištavamo potencijale svih ostalih dobnih skupina.

Slika 6.- Struktura uzorka prema umirovljenju (%)

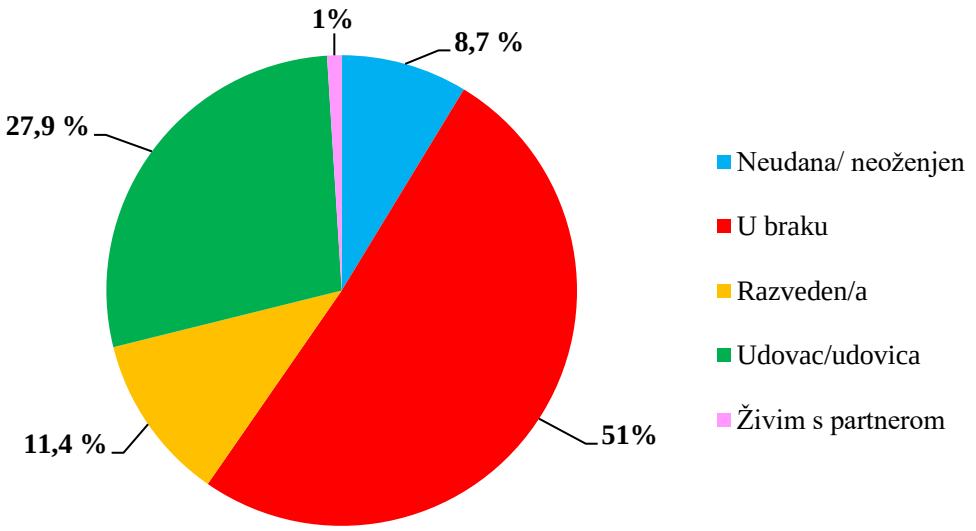

Slika 7. Struktura uzorka prema zanimanjima tijekom radnog vijeka (%)

Utvrđujući bračni status, stoji kako je 8,7 % ispitanika neudano/ neoženjeno, njih 11,4% je razvedeno, dok je polovica ispitanika (51%) u braku (Slika 8). Ne

iznenađuje podatak da je čak 27,9% ispitanika udovci/e, s obzirom na to da je gubitak partnera jedna od najčešćih promjena s kojima se osobe starije životne dobi moraju nositi (Brković, 2011). Kako Brković (2011) navodi, osnovni zadaci osoba starije životne dobi su očuvanja zdravlja i prilagođavanja na smanjenu fizičku snagu, preoblikovanja identiteta i socijalnog položaja, prilagođavanje na mirovinu i napuštanje radne aktivnosti te prilagođavanje na smrt bračnog partnera.

Termin bračnog partnera ili životnog partnera smatramo novijim terminom te smo ga zato isključili kao mogućnost odabira našim ispitanicima. Kako ih ne bismo zbunili ili uvrijedili. Međutim, jedan/na od ispitanika/ca na pitanje o bračnom statusu navodi kako živi s partnerom. To je još jedan pokazatelj koliko je pogrešno pretpostavljati što je starijim osobama poznato i prihvatljivo. Stoga, pri sastavljanju anketnog upitnika nismo smjeli polaziti od toga da poimanje partnera umjesto supruga/supruge ispitanicima može biti nejasno.

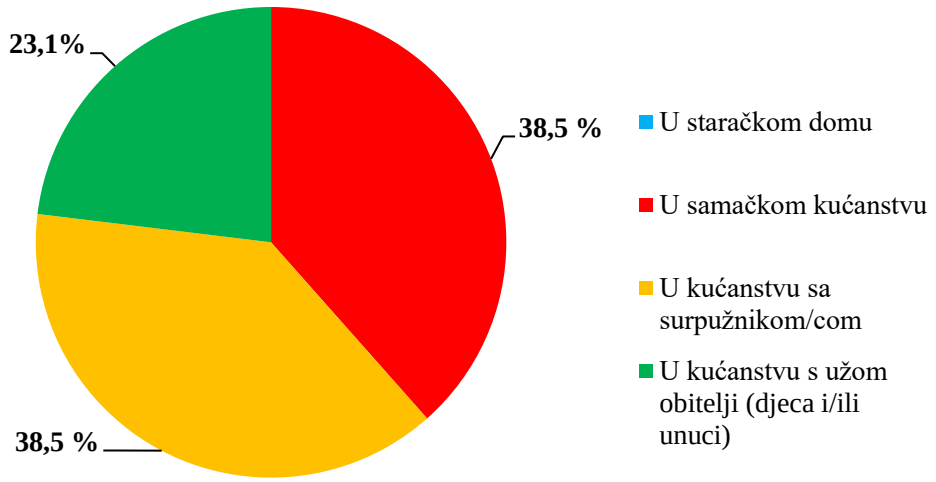

Slika 8. Struktura uzorka prema bračnom statusu (%)

Kao mjesto stanovanja 38,5% ispitanika navodi samačko kućanstvo, podjednaki udio ispitanika živi u kućanstvu sa supružnikom/supružnicom, a nešto manji udio ispitanika, 23,1%, živi u kućanstvu s užom obitelji (s jednim od roditelja, djecom, unucima i sl.) (Slika 9). Nitko od naših ispitanika ne živi u staračkom domu, čime

nažalost potvrđujemo kako prigodan uzorak ne predstavlja cjelokupnu stariju populaciju.

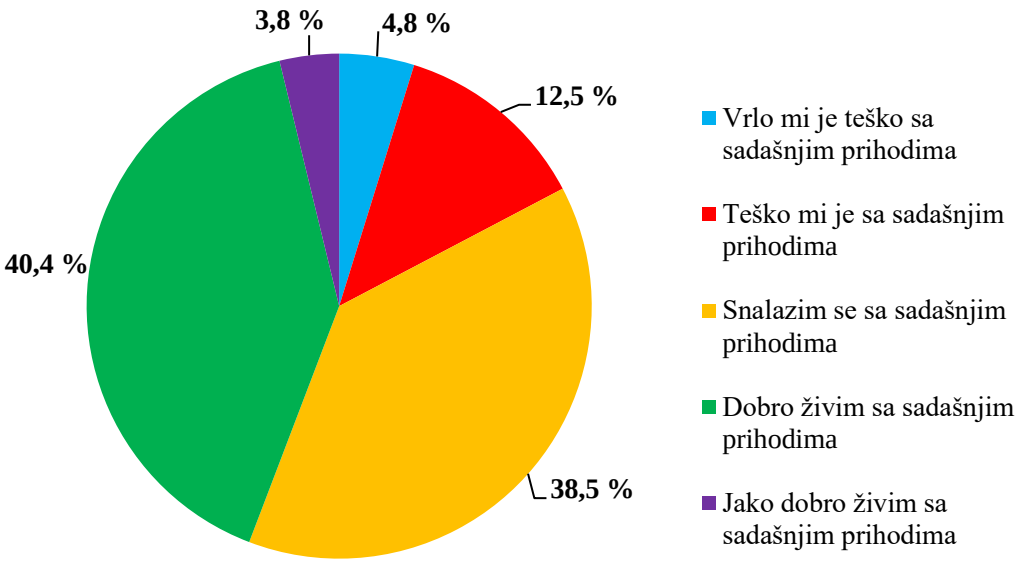
Rezultate o načinu stanovanja koje smo dobili na našim ispitanicima možemo usporediti s onima koje iznose Žganec i sur. (2007). Naime, napravljena je analiza populacije starijih osoba u Europskoj Uniji prema strukturi kućanstva i starosnoj dobi od 65 godine na dalje (European Communities, 2004, prema Žganec i sur., 2007). Prema istoj je vidljivo, kao i u našem istraživanju, kako najveći udio starijih osoba živi s partnerom ili žive sami. Pri čemu je napravljena razlika u dobnim skupinama, gdje oni između 65 i 79 godine života, većinski još uvijek žive s partnerom, a oni preko 80 godina uglavnom žive sami (Žganec i sur., 2007). Pri tome naglašavaju zabrinjavajuću činjenicu da se u mnogim zapadnim zemljama Europe povećava broj samačkih kućanstava (OECD, 2005 prema Žganec i sur., 2007).

Slika 9. Struktura uzorka prema mjestu stanovanja (%)

Među ispitanicima dominiraju oni koji smatraju da dobro žive sa sadašnjim prihodima (40,4%), a nešto manje je onih koji se snalaze sa sadašnjim prihodima (38,5%). 3,8% ispitanika jako dobro živi sa sadašnjim prihodima, no oni kojima je teško i vrlo teško čine itekako puno veći postotak. Točnije, 12,5% ispitanika smatra kako im je teško sa sadašnjim prihodima, a njih 4,8% navodi da im je vrlo teško sa sadašnjim

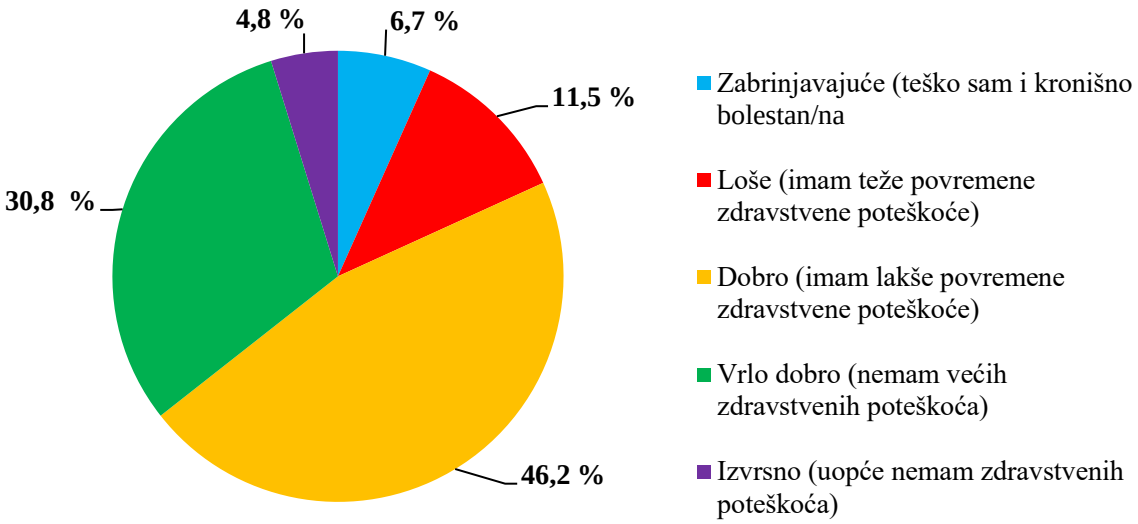
prihodima (Slika 10). Ovakve i slične procjene samih osoba starije životne dobi moramo imati na umu kada osmišljavamo programe i aktivnosti za njih, obzirom da su financijski često ograničeni i to ne svojom voljom.

Slika 10. Struktura uzorka prema financijskoj situaciji (%)

Da bismo se mogli zalagati za aktivnije starenje i organizaciju obrazovnih aktivnosti za starije osobe, čemu ovim radom i težimo, moramo imati na umu zdravstvene prilike starijih osoba. Naime, kako naglašava Brković (2011) u ovom razdoblju života dolazi do promjena koje se manifestiraju kao posljedice opadanja fizičke snage, brzine, zdravlja i mogućnosti organizma da se prilagođava promjenama i iz tog razloga smo ispitali sudionike ovog istraživanja da procjene svoje zdravstveno stanje (Slika 11). Većina ispitanika (46,2%) opisuje svoje zdravlje kao dobro, odnosno imaju lakše povremene zdravstvene poteškoće. Nešto manji postotak ispitanika (30,8%) je odgovorio da se zdravstveno osjećaju vrlo dobro, tj. da nemaju većih zdravstvenih poteškoća. Svoje zdravlje procjenjuje izvrsnim, bez zdravstvenih poteškoća njih 4,8%, dok 11,5% smatra svoje zdravlje lošim u smislu da imaju teže povremene zdravstvene

teškoće. 6,7% ispitanika ocijenilo je svoje zdravlje zabrinjavajućim što podrazumijeva da su teško i kronično bolesni.

Slika 11. Struktura uzorka prema procjeni zdravlja (%)

Prema sociodemografskim pokazateljima naših ispitanika utvrđujemo kako je svakako riječ o novoj generaciji starijih osoba, koje su višeg obrazovanja, stambeno situirane i financijski relativno neovisne kako ih opisuju i Spajić- Vrkaš i sur. (2013). To ne znači da sve one starije osobe koje nisu sličnih karakteristika trebamo zanemariti i isključiti iz koncepata kojima se u ovom radu bavimo, već samo naglašavamo kako se obilježja starijih osoba mijenjaju te će se nastaviti mijenjati u smjeru sve veće obrazovanosti, uključenosti u vlastiti život i promjene koje se odvijaju te sve većom željom da sa starošću nastave napredovati, a ne da se prepuštaju pasivnim oblicima življenja.

2.6.2. Potrebe osoba starije životne dobi za obrazovanjem

Potrebe starijih osoba za obrazovanjem smo ispitali kroz nekoliko instrumenata. Prvi je bio učestalost bavljenja određenim aktivnostima. Točnije, ispitali smo u kojoj mjeri se naši ispitanici bave aktivnostima koje su dio aktivnog starenja. Bowling (2008)

pod time podrazumijeva tjelesne aktivnosti, slobodno vrijeme i obaveze, društvene odnose te obrazovne aktivnosti. Da bismo mogli razaznati u kojoj mjeri naši ispitanici imaju potrebu za obrazovanjem, za početak smo razdvojili svaku od ponuđenih aktivnosti iz upitnika u četiri kategorije i sukladno tome dobili uvid u kojoj mjeri su zastupljene obrazovne aktivnosti.

Za aktivnosti koje uključuju tjelesno zdravlje, ispitanicima smo ponudili; odlazak u šetnju i tjelovježbu. Aktivnosti koje odražavaju slobodno vrijeme i obaveze starijih osoba, u upitniku su bile predstavljene kroz hobije (uzgoj cvijeća, pletenje i sl.), sudjelovanje u humanitarnim akcijama (volontiranje, doniranje hrane i sl.) te brigu o članu obitelji (npr. bolesnom supružniku, unucima, kuhanje za obitelj i sl.). Učestalost društvenih odnosa i kontakta ispitali smo kroz aktivnosti druženja s prijateljima, kolegama i/ili poznanicima te komunikaciju s članovima obitelji i/ili prijateljima putem e-maila, preko društvenih mreža i/ili pametnih telefona. Aktivnosti kojima ćemo dati najviše pažnje jesu obrazovne aktivnosti poput gledanja ili slušanja edukativnih, informativnih i/ili dokumentarnih emisija, čitanja knjiga te posjeta kulturnim i zabavnim manifestacijama kao što su kina, koncerti, muzeji i kazališta. Razinu učestalosti bavljenja navedenima aktivnostima, ispitanici su iskazali pomoću verbalnih izraza kvantitete kao što su nikada, rijetko, povremeno često i svakodnevno.

U nastavku iznosimo grafičke prikaze učestalosti bavljenja navedenim aktivnostima (Slika 12, Slika 13, Slika 14, Slika 15). Uočavamo kako naši ispitanici najviše vremena provode u šetnji (65,38% ispitanika to čini često ili svakodnevno), u brizi oko članova obitelji (67,3% ispitanika to čini često ili svakodnevno), u komunikaciji s članovima obitelji i/ili prijateljima putem e-maila, preko društvenih mreža i/ili pametnih telefona (75,96% ispitanika to čini često ili svakodnevno) te u gledanju i slušanju edukativnih, informativnih i/ili dokumentarnih emisija (74,99% ispitanika to čini često ili svakodnevno). Od ponuđenih aktivnosti, ispitanici se povremeno bave tjelovježbom (31,73%), svojim hobijima (34,61%), druženjem s prijateljima, kolegama i/ili poznanicima (40,38%) te čitanjem knjiga (34,61%). Polovica ispitanika rijetko ili gotovo nikada ne sudjeluju u humanitarnim akcijama (50,95%) isto kao što rijetko ili nikada ne odlaze u kina, muzeje, kazališta ili na koncerte (48,07%).

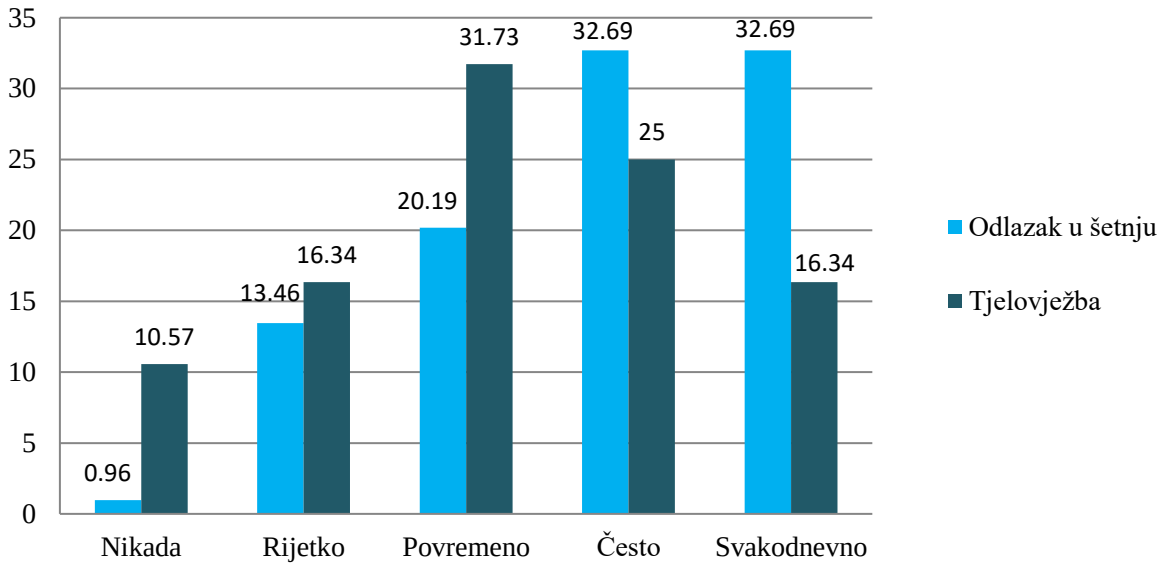
Usporedimo li ove rezultate s rezultatima istraživanja provedenog u Bratislavi na studentima Sveučilišta za treću životnu dob, dobit ćemo sličan prikaz učestalosti bavljenja određenim aktivnostima (Hrapkova, 2010). Naime, prema istraživanju koje je provela Hrapkova (2010) stoji kako starije osobe najviše vremena provode s obitelji i prijateljima, što se u našem slučaju manifestiralo kao komunikacija pomoću informacijske i komunikacijske tehnologije. Rezultati odgovaraju kontekstu u kojem je istraživanje provedeno jer su ispitanici morali označiti učestalost aktivnosti unutar posljednjih godinu dana, u vrijeme epidemije, koja im je ograničila fizički kontakt s njihovim najbližima.

O tome da je utjecaj epidemije COVID-19 smanjio učestalost druženja s obitelji i prijateljima, potvrđuju i odgovori ispitanika na otvoreno pitanje „Koje od aktivnosti, kojima ste se često ili svakodnevno bavili, niste mogli obavljati zbog opasnosti COVID-19?“. Naime, polovina ispitanika je navela druženje s prijateljima i obitelji kao aktivnost koja im je uskraćena u vrijeme epidemije. U tom kontekstu smatramo zabrinjavajućim podatkom da najveći postotak naših ispitanika se tek povremeno druži s prijateljima, kolegama i/ili poznanicima budući da su prijatelji i susjedi prema Galić i Tomasović Mrčela (2013) itekako važan izvor socijalne podrške, zadovoljstva i topline kod starijih osoba.

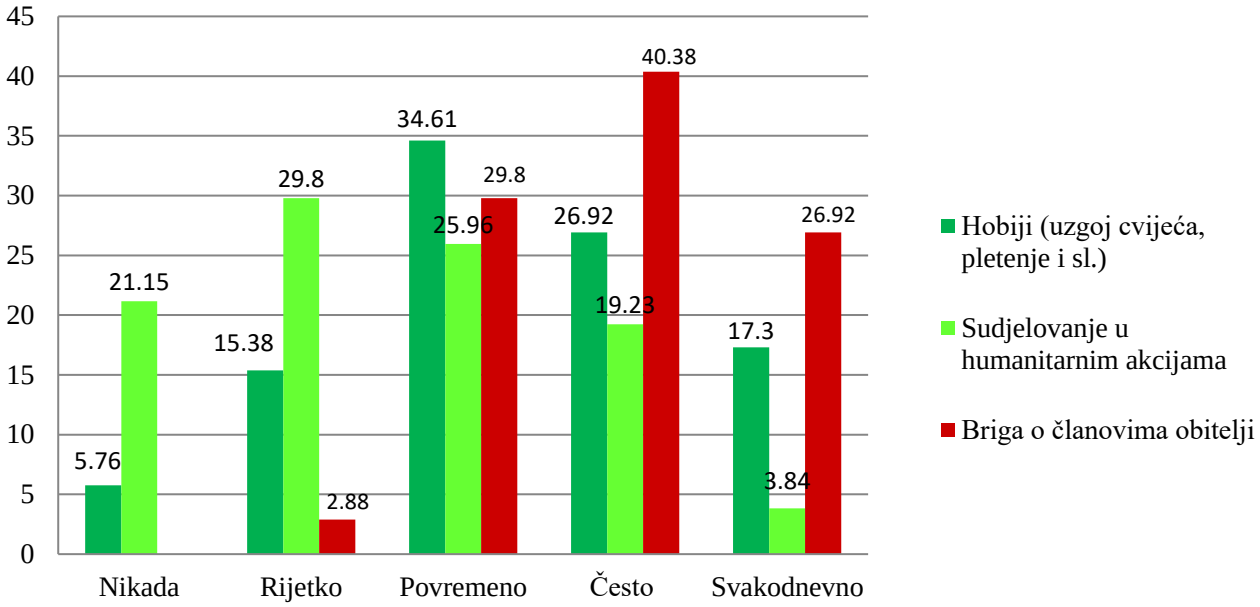
Nadalje, Hrapkova (2010) navodi kako veliki broj osoba provodi vrijeme čitajući knjige, što se kod naših ispitanika pokazalo tek kao povremena aktivnost. Kao jednu od najčešćih aktivnosti Hrapkova (2010) navodi i gledanje tv-a što je također ispitanicima u našem istraživanju jedna od zastupljenijih aktivnosti kojima se bave, no još konkretnije gledanje edukativnih, informativnih i dokumentarnih emisija kojima zapravo nadograđuju svoje znanje.

Uzimajući u obzir cjelokupnu sliku o tome koliko se naši ispitanici aktivni, možemo reći kako rezultati odgovaraju onome što prema Bowling (2008) stariji odrasli definiraju kao aktivnosti koje podupiru aktivno starenje. To su aktivnosti poput hobija, brige za obitelj, socijalne interakcije, volonterskog rada, tjelesnih aktivnosti te održavanja društvene i mentalne aktivnosti (Bowling, 2008). Prema navedenom, tvrdimo kako se naši ispitanici donekle bave aktivnostima koje prema literaturi zastupaju koncept aktivnog starenja.

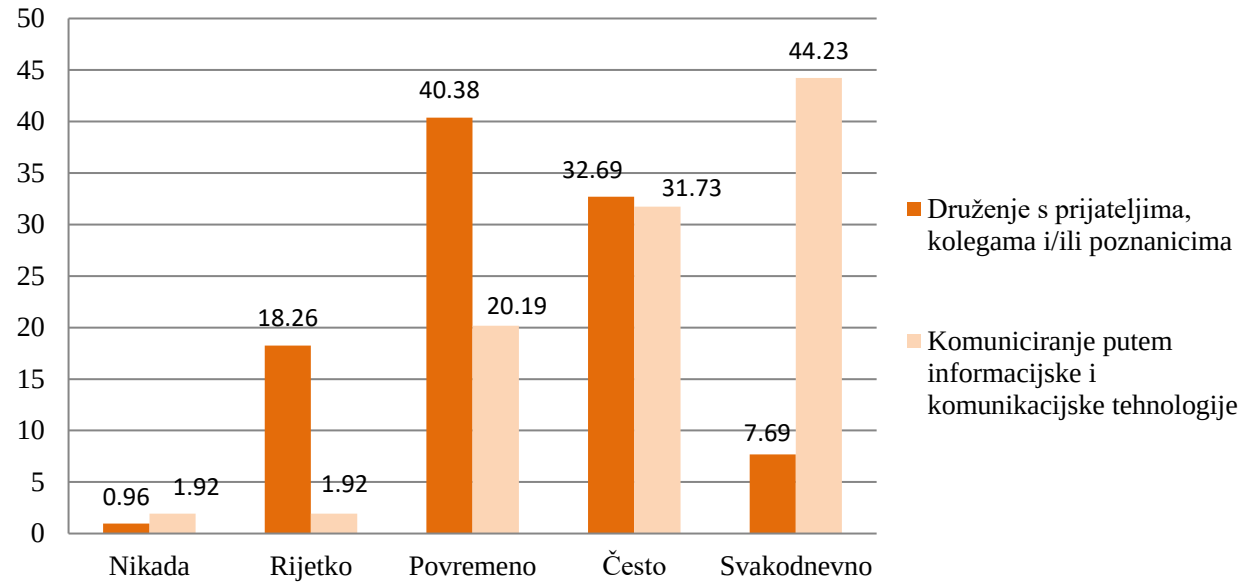
Kako bismo odgovorili na prvi cilj, imaju li osobe starije životne dobi potrebu za obrazovanjem, u pogledu aktivnosti koje smatramo obrazovnima, možemo reći kako većina ispitanika kao priliku za stjecanjem novih znanja povremeno, često ili svakodnevno čita knjige (86,53%) te da većina ispitanika povremeno, često ili svakodnevno prati edukativne, informativne i/ili dokumentarne emisije (93,25%). Što se tiče obrazovnog segmenta aktivnosti koje uključuju odlaske u kina, kazalište, muzeje ili na koncerte, skoro polovica ispitanika (48,07%) nije nikada ili rijetko, u posljednjih godinu dana, posjetilo navedene manifestacije. Glavnim uzrokom ovakvih rezultata smatramo epidemiju COVID-19, tijekom koje je istraživanje provedeno. Naime kako ne možemo isključiti kontekst u kojem naši ispitanici trenutno žive, važno nam je prepoznati aktivnosti u kojima su trenutno ograničeni. Osim već navedenog druženja, više od 50% ispitanika navelo je upravo posjete kazalištima, kinima, muzejima i koncertima kao aktivnosti kojima se ne bave zbog utjecaja epidemije.

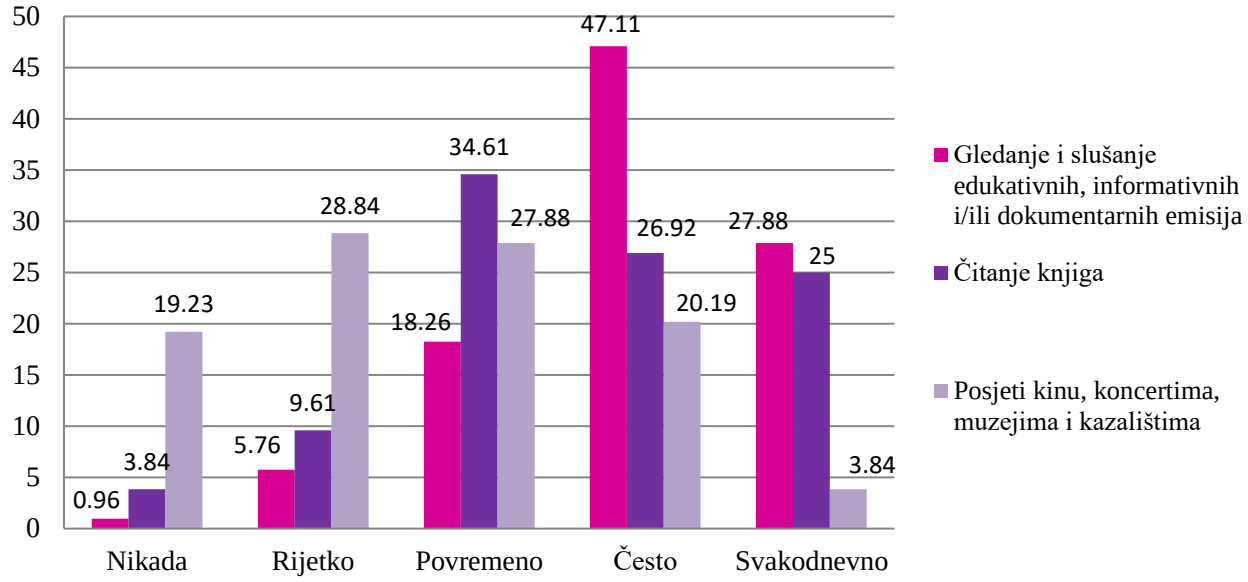
Slika 12. Učestalost bavljenja tjelesnim aktivnostima (%)

Slika 13. Učestalost bavljenja aktivnostima u slobodnom vremenu i obavezama (%)

Slika 14. Učestalosti društvenih aktivnosti i kontakata (%)

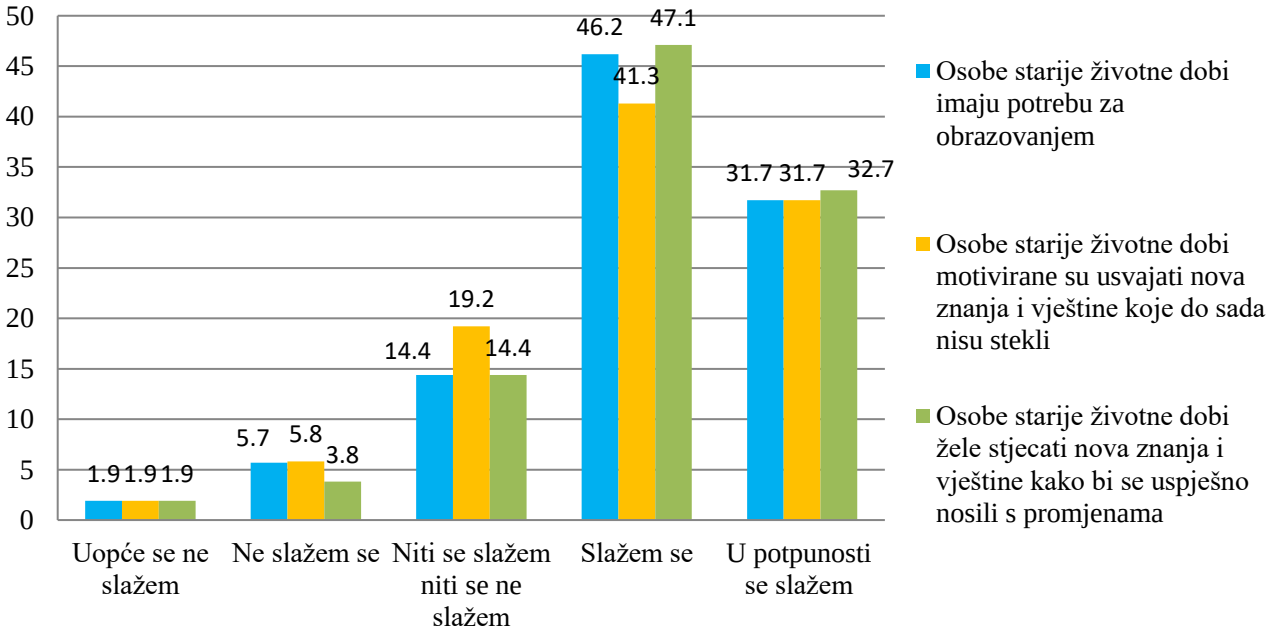

Slika 15. Učestalosti obrazovnih i informativnih aktivnosti (%)

Nadalje, kako bismo utvrdili potrebu naših ispitanika za obrazovanjem, ispitali smo razinu njihovog slaganja (1- uopće se ne slažem, 5- u potpunosti se slažem) s određenim tvrdnjama. Tvrdnje podrazumijevaju općeniti stav prema obrazovanju osoba starije životne dobi čime dobivamo širu sliku o stavovima prema obrazovanju starijih osoba. Ovim pitanjem smo htjeli vidjeti vjeruju li naši ispitanici da osobe starije životne dobi imaju potrebu za obrazovanjem, jesu li starije osobe motivirane usvajati nova znanja i vještine koje do sada nisu stekli te žele li stjecati nova znanja i vještine kako bi se uspješno nosili s promjenama (Slika 16).

Prema dobivenim rezultatima zaključujemo kako se većina naših ispitanika slaže s tvrdnjama da osobe starije životne dobi imaju potrebu za obrazovanjem, da su osobe starije životne dobi motivirane usvajati nova znanja i vještine koje do sada nisu stekli te da osobe starije životne dobi žele stjecati nova znanja i vještine kako bi se uspješno nosili s promjenama. Odgovore naših ispitanika možemo usporediti s nalazima iz istraživanja provedenog u Bologni prema kojem su ispitanici navodili razloge zašto smatraju učenje u starijoj dobi poželjnim (Luppi, 2009). Naime u sklopu tog istraživanja dobiveni su rezultati prema kojima osobe starije životne dobi smatraju da učenje u starijoj dobi omogućava održavanje aktivnog uma, da je kontinuirano učenje nužno bez

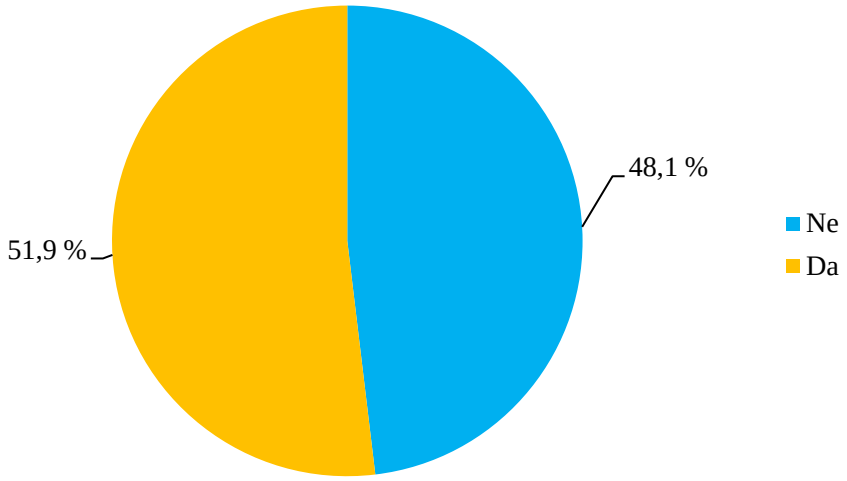
obzira na dob pojedinca te da osoba nikada ne prestaje učiti, odnosno da nikada nije kasno za usvajanjem novih znanja, što je u osnovi i ideja cjeloživotnog učenja (Luppi, 2009). Osim toga, ispitanici starije dobi u navedenom istraživanju cijene učenje u toj dobi jer ono nije nametnuto izvana, pojedinac bira što želi učiti te je samim time intrinzična motivacija za učenjem puno viša (Luppi, 2009). Mišljenje naših ispitanika da se potreba za obrazovanjem, kao i motivacija i želja za stjecanjem znanja ne smanjuje s godinama, potvrđuje i Čurin (2012) u svojem istraživanju, gdje su ispitani polaznici Sveučilišta za treću životnu dob izjasnili svoju želju za učenjem i usvajanjem znanja bez obzira na godine života.

Slika 16. Stavovi ispitanika o potrebama, motiviranosti i želji starijih osoba za obrazovanjem (%)

Potrebu naših ispitanika za obrazovanjem, ispitali smo i kroz pitanje uključenosti u neki od obrazovnih programa ili tečaja. Ako sudionici sudjeluju ili su sudjelovali u nekom od obrazovnih programa pretpostavljamo da svakako imaju ili su imali potrebu za nekim oblikom obrazovanja. To potvrđuju Dench i Regan (2000) smatrajući da osobe starije dobi koje su uključene u neki oblik obrazovanja ili se pak bave aktivnostima koje uključuju hobije, osobne interese, posjete kulturnim, sportskim i humanitarnim

manifestacijama, imaju potrebu za obrazovanjem. Od ukupnog broja naših ispitanika, 51,9% je sudjelovalo u obrazovnim programima ili tečajevima prema čemu zaključujemo da kod polovice naših ispitanika postoji potreba za obrazovanjem (Slika 17).

Slika 17. Sudjelovanje ispitanika u obrazovnim programima ili tečajevima (%)

2.6.3. Informiranost osoba starije životne dobi o obrazovnim mogućnostima

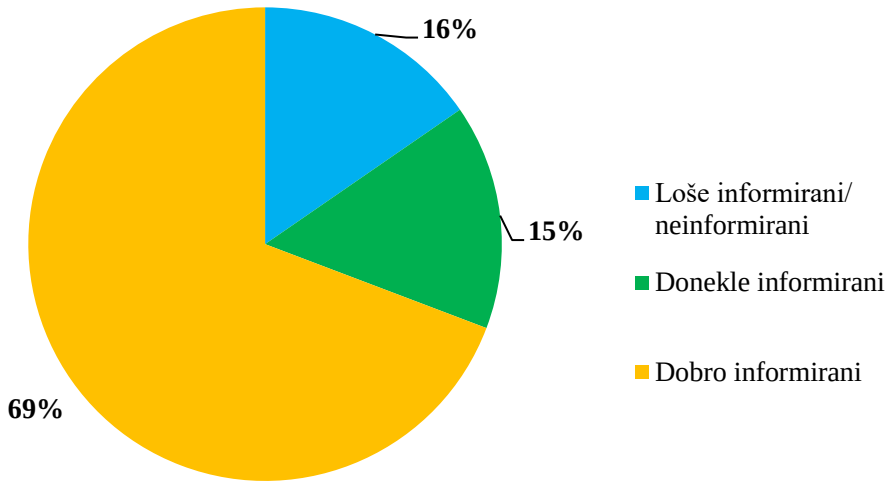
Kako stoji u Europskoj povelji o pravima i odgovornostima starijih osoba kojima je potrebna dugotrajna skrb i pomoć; starije osobe imaju pravo na informacije koje im omogućuju da samostalno donose odluke i da zadrže kontrolu nad svojim životom, imaju pravo na informacije o zdravom načinu života te imaju pravo sudjelovati na tečajevima koji promiču samopouzdanje i sposobnost (EURAG, 2010). O tome koliko su naši ispitanici informirani o obrazovnim mogućnostima koje im se nude, govore njihovi odgovori na pitanje koliko su upoznati s aktivnostima i programima namijenjenim obrazovanju starijih osoba. Prilikom sastavljanja anketnog upitnika, htjeli smo izbjeći moguću zabunu te smo naveli koji su mogući obrazovni programi za koje su ispitanici potencijalno čuli, no nisu znali da ih se u stručnoj literaturi naziva obrazovnim programima ili tečajevima. Kao primjere u samom pitanju, naveli smo; radionice

posvećene učenju o zdravlju i prevenciji bolesti kod osoba starije životne dobi, učenju o primjerenoj prehrani i tjelesnim aktivnostima, učenju stranih jezika, usavršavanju kreativnih sposobnosti te predavanja stručnjaka o različitim temama i sl.

U analizi odgovora razlikovali smo one koji su dobro informirani („Znam puno o različitim programima za obrazovanje starijih osoba“, „Upoznat/a sam s nekoliko postojećih programa za obrazovanje starijih osoba“), koji su donekle informirani („Znam što su programi za obrazovanje starijih osoba, no ne znam gdje se i kako provode“) te one koji su loše ili uopće nisu informirani („Čuo/la sam za programe za obrazovanje starijih osoba, ali ne znam ništa o tome“, „Ne znam da postoje programi za obrazovanje starijih osoba“). Prema rezultatima ankete 6% ispitanika ne zna da postoje programi za obrazovanje starijih osoba, a njih 10% je čulo za programe, ali ne zna ništa o njima. 15% ispitanika zna što su programi za obrazovanje starijih osoba, no ne znaju gdje se oni i kako provode. Nešto je manji udio onih koji znaju puno o različitim programima za obrazovanje starijih osoba (31%) od onih koji su upoznati s nekoliko postojećih programa za obrazovanje starijih osoba (38%). Sukladno ovim rezultatima, grafički smo prikazali razinu informiranosti naših ispitanika (Slika 18).

Vidljivo je kako je više od polovice ispitanika (69%) dobro informirano o postojećim obrazovnim mogućnostima. Prije provedbe istraživanja iznijeli smo hipotezu prema kojoj starije osobe nisu dobro informirane te smo pretpostavili kako su informacije o pristupu obrazovnim programima slabo dostupne ili uopće nisu dostupne starijim osobama. Međutim, prema dobivenim rezultatima držimo kako je uzorak na kojem smo proveli istraživanje dobro informiran o obrazovnim mogućnostima koje im se pružaju. Naime, kako je samo istraživanje provedeno na prigodnom uzorku, znatan broj naših ispitanika je već uključen u neke oblike udruga i organizacija namijenjenim starijim osobama, stoga nije neobično da su bolje informirani od ostatka starije populacije. Drugim riječima sudionici u ovom istraživanju ne predstavljaju širu populaciju, već novu generaciju starijih osoba koja je više upućena i uključena u različite aktivnosti. Iz tog razloga predstavljaju dio populacije koji je više informiran o postojećim obrazovnim mogućnostima jer sama uključenost u bilo kojoj organizaciji, posvećenoj starijim ljudima, pruža mogućnost za primanjem potrebnih informacija. Ovo potvrđuje i udio ispitanika koji je već do sada bio ili još uvijek jest uključen u neki

obrazovni program (51%). Samim time što su uključeni ili su bili uključeni u neki obrazovni program čini ih informiranijima od ostatka starije populacije.

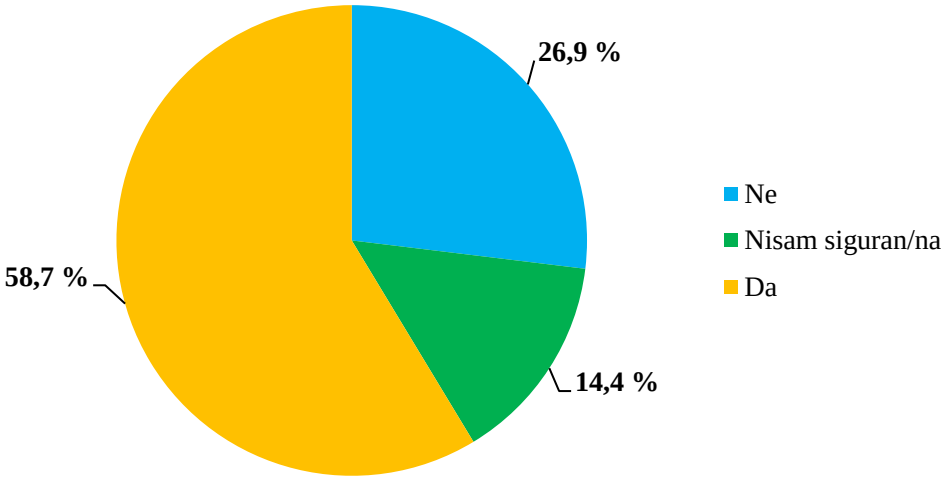

Slika 18. Informiranost ispitanika o obrazovnim programima ili tečajevima (%)

Osim razine informiranosti, zanimalo nas je poznaju li naši ispitanici pojam Sveučilišta za stariju životnu dob kao jednog od egzaktnog primjera obrazovnog programa za osobe starije dobi o čijoj smo važnosti govorili u teorijskom djelu rada (Brigstock, 2018; Čurin, 2008, 2010, 2012, 2018; Fernández-Ballesteros i sur., 2012; Formosa, 2014). Drugim riječima, jesu li upoznati s institucionalnim oblikom provođenja aktivnog starenja putem obrazovanja. Kako tvrdi Rubić (2018) Sveučilišta za treću životnu dob predstavljaju obrazovne i kulturne institucije čiji su programi namijenjeni starim osobama kako bi se njihov položaj u društvu unaprijedio i to kroz obrazovanje i društveni angažman te paradigmu aktivnog starenja.

Iz grafičkog prikaza (Slika 19) vidimo kako je 58,7% ispitanika čulo za Sveučilište za treću životnu dob, 26,9% nije čulo, a 14,4% nije sigurno znaju li što je to. Iako prema ovim rezultatima također ne možemo tvrditi kako većina starije populacije zna što je Sveučilište za treću životnu dob, budućnost istog je itekako svijetla. Naime kako smo već spomenuli, a potvrđuje i Formosa (2010), sve više zemalja proživljava fenomen povećanog broja osoba treće životne dobi te s obzirom na to da je svaka

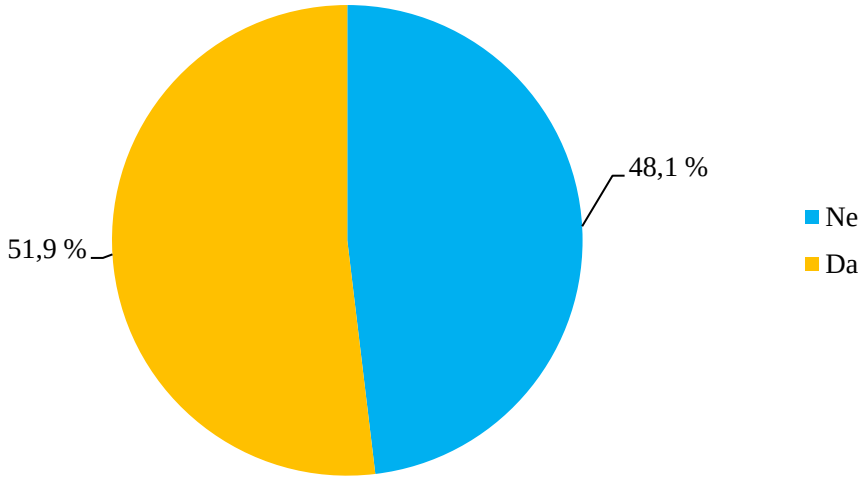
nadolazeća generacija obrazovanija i otvorenija uključivanju u različite aktivnosti, procvat Sveučilišta za treću životnu dob tek dolazi.

Slika 19. Struktura odgovora na pitanje „Jeste li čuli za Sveučilište za treću životnu dob?“ (%)

2.6.4. Uključenost osoba starije životne dobi u obrazovne programe ili tečajeve

Kako bismo odgovorili na treći cilj našeg istraživanja, koji predstavlja pitanje uključenosti osoba starije životne dobi u neke od postojećih obrazovnih programa ili tečajeva, ispitanicima smo postavili jednostavno pitanje „Jeste li nekada sudjelovali ili trenutno sudjelujete u nekom od obrazovnim programa ili tečaja?“. Odgovori na ovo pitanje još jednom potvrđuju saznanje do kojega smo došli u ovom istraživanju, a to je da naši ispitanici predstavljaju noviju generaciju starijih osoba zbog čega ne iznenađuje podatak da je čak polovica ispitanika sudjelovala (51,9%), dok ona druga polovica (48,1%) nije do sada sudjelovala ni u kojem obliku obrazovnih programa (Slika 20).

Slika 20. Sudjelovanje ispitanika u obrazovnim programima ili tečajevima (%)

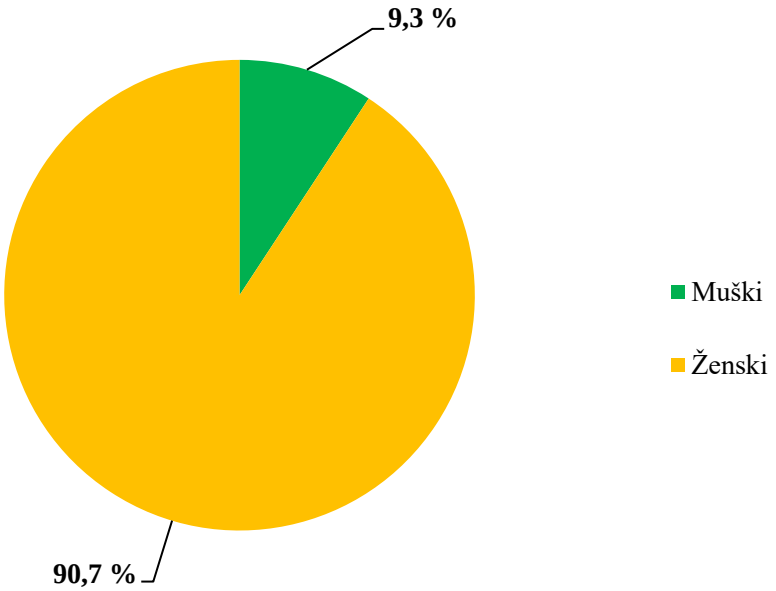
Da bismo mogli relevantno predstaviti profil naših ispitanika koji sudjeluju u obrazovnim programima ili tečajevima, usporedit ćemo ih s onima u dosadašnjim istraživanjima kojima se došlo do sličnih rezultata (Boulton Lewis i sur., 2006; Čurin, 2018; Luppi, 2009; Obadić 2018). U istraživanju provedenom u Bologni pod nazivom „Education in old age: an exploratory study“, utvrđivale su se formalne mogućnosti učenja starijih osoba te mogućnosti koje nude Sveučilišta za treću životnu dob kao i socijalni centri za starije (Luppi, 2009). Rezultati u navedenom istraživanju iznose profil osoba koje su najčešći korisnici tečajeva, a iste ćemo usporediti sa sudionicima u našem istraživanju. „Najčešći polaznici obrazovnih programa i tečajeva za starije osobe su žene (84%), starije od 60 godina sa srednje visokom razinom obrazovanja (65% diplomiranih)“ (Luppi, 2009, str. 254). Razlog zašto je opravdano uspoređivati navedeno istraživanje s ovime koje smo proveli u sklopu diplomskog rada, jest zato što su provedeni na veoma sličnom uzorku. Kako navodi Luppi (2009), u istraživanju je sudjelovalo 80% žena i 20% muškaraca. Najviše ispitanika pripada dobnoj skupini od 60 do 70 godina te većina ispitanika (95%) ima više obrazovanje od osnovnoškolskog obrazovanja, od čega njih 50% ima završen fakultet. Budući da je riječ o sličnom uzorku, smatramo opravdanim usporediti ih s našim ispitanicima.

Štoviše, vrlo slične rezultate udjela ispitanika koji sudjeluju u obrazovnim programima, prema spolu, dobi i razini obrazovanja dobili smo u našem istraživanju. Prema dobivenim podacima, od ukupnog broja osoba koje sudjeluju u nekim obrazovnim programima, 90,7% čine žene, a svega 9,3% muškaraca (Slika 21). Kad govorimo o dobnim skupinama naših ispitanika, najviše je pripadnika dobne skupine od 65-69 (46,3%) koji sudjeluju u obrazovnim programima. Najmanji postotak onih koji sudjeluju u obrazovnim programima pripada dobnoj skupini od 60-64 godine (11,1%). Nešto veći postotak od prethodnog, čine ispitanici u dobnoj skupini 75 i više godina (14,8%). Udio ispitanika koji sudjeluju u obrazovnim programima u dobnoj skupini od 70-74 godine iznosi 27,8% (Slika 22). Razmatrajući najviši stupanj obrazovanja naših ispitanika, koji možemo usporediti s istraživanjem prema Luppi (2009), iznosimo kako je i u našem slučaju više od polovice ispitanika koji sudjeluju u obrazovnim programima visoko obrazovano (Slika 23). Točnije 50% ispitanika koji sudjeluju u obrazovnim programima, ima završen fakultet, a 27,8% ima završenu višu školu.

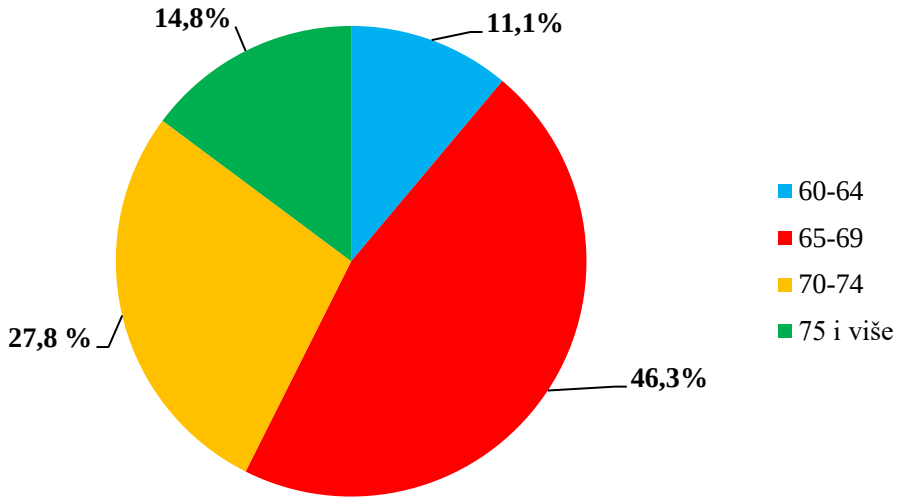
Slične podatke o spolu i razini obrazovanja osoba koje sudjeluju u programima cjeloživotnog učenja (obrazovnim tečajevima i treninzima) iznose Boulton-Lewis i sur. (2006) te Obadić (2018). Boulton Lewis i sur. (2006) u svojem istraživanju, koje je provedeno na 3000 stanovnika u dobi od 50 do 75+ u svim državama Australije, dolaze do rezultata kako žene imaju veću želju za učenjem te se više uključuju u programe i organizacije koje im to učenje omogućavaju. Obadić (2018) u svojem istraživanju „Aktivno starenje-obrazovna razina: prednost ili prepreka?“ dolazi do sličnih rezultata. Glavni cilj tog istraživanja bio je analizirati aktivnosti starijih osoba te njihovu uključenost u programe cjeloživotnog učenja, ovisno o spolu i obrazovnoj razini (Obadić, 2018). Dobiveni rezultati pokazali su da je 50% više žena od muškaraca uključeno u neki oblik obrazovnog tečaja ili treninga te da je tri puta više starijih osoba s visokom razinom obrazovanja u odnosu na one sa srednjom razinom obrazovanja koji sudjeluju u obrazovnim programima (Obadić, 2018).

To da su polaznici Sveučilišta za treću životnu dob, pa i ostalih obrazovnih programa ili tečajeva, većinom osobe s visokim obrazovanjem, potvrđuje i Čurin (2018). Čurin (2018) napominje, a to bismo ovdje htjeli istaknuti, kako za upis u obrazovne programe, pa i Sveučilište za treću životnu dob ne postoje preduvjeti stručne

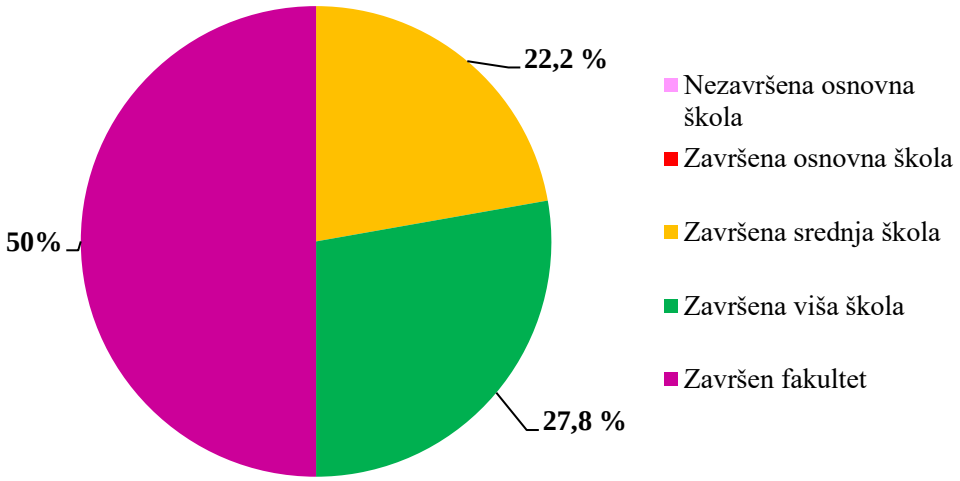
spreme, no čini se da je interes za takvom vrstom programa povezan s prethodnim obrazovanjem. Bez obzira na to što dosadašnja istraživanja pokazuju da osobe višeg obrazovanja sudjeluju u obrazovnim programa, ne želimo inicirati elitističko poimanje da se samo obrazovanim osobama treba pružati mogućnost daljnjeg obrazovanja. Upravo suprotno, time želimo istaknuti kako su osobe višeg obrazovanja sklonije samostalno se uključiti u neke od obrazovnih programa, a zadatak znanosti i struke je približiti ih i ostatku starije populacije, bez obzira kojeg su stupnja obrazovanja, spola ili dobi. Također, ovakvim nalazima predviđa se da će starije populacije biti sve više obrazovanje te da će njihove potrebe prema daljnjem obrazovanju biti znatno veće nego što su bile do sada (Luppi, 2009).

Slika 21. Struktura ispitanika koji sudjeluju u obrazovnim programima prema spolu (%)

Slika 22. Struktura ispitanika koji sudjeluju u obrazovnim programima prema dobi (%)

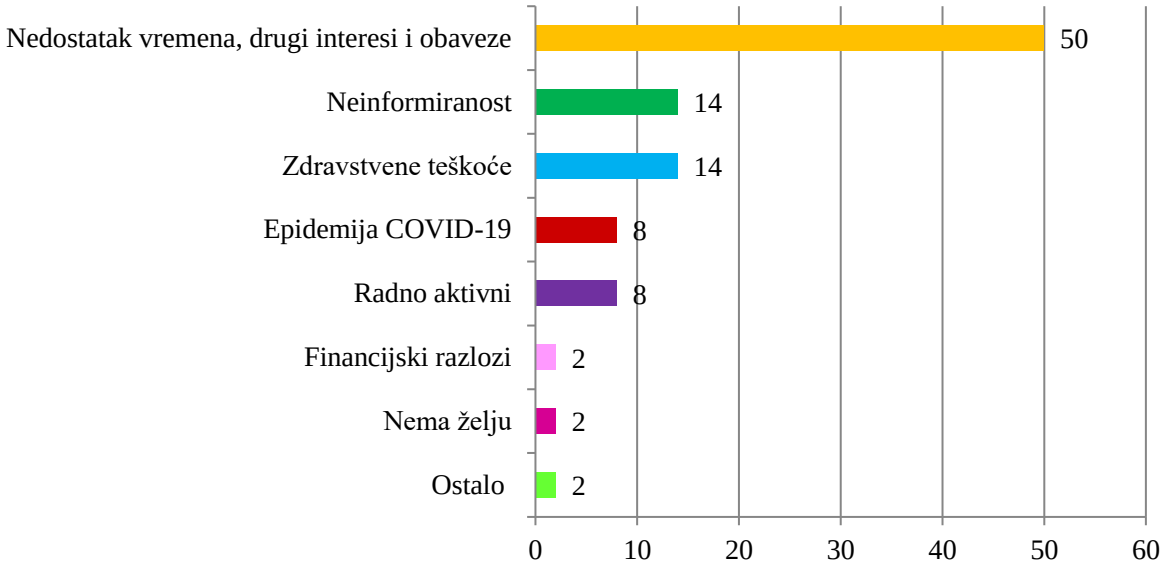

Slika 23. Struktura ispitanika koji sudjeluju u obrazovnim programima prema stupnju obrazovanja (%)

Kod ispitanika koji ne sudjeluju ili nikada nisu sudjelovali u programima namijenjenim osobama starije životne dobi, htjeli smo detektirati koji su razlozi nesudjelovanja te iste usporediti s onime što je zabilježeno u dosadašnjim istraživanjima (Dench i Regan, 2000; Spajić- Vrkaš i sur., 2013). Prilikom sastavljanja anketnog upitnika, ponuđene odgovore na pitanje „Zbog čega ne sudjelujete u programima namijenjenim obrazovanju osoba starije životne dobi“, svrstali smo u tri kategorije koje ćemo kasnije usporediti s rezultatima pilot istraživanja Spajić- Vrkaš i sur. (2013). Naime odgovori na prve dvije ponuđene opcije („Nemam potrebu uključivati se u takve programe jer zbog obiteljskih i drugih obaveza nemam vremena“ te „Nemam potrebu uključivati se u takve programe jer napokon imam slobodno vrijeme koje mogu iskoristiti kako ja želim“) čine jednu skupinu razloga za nesudjelovanje, a to su nedostatak vremena, drugi interesi i obaveze. Sljedeće dvije tvrdnje („Ne znam ni kako ni gdje se mogu priključiti programima namijenjenim obrazovanju osoba starije životne dobi“ te Nisam znao/la da postoje obrazovni programi za osobe starije životne dobi“) predstavljaju njihovu informiranost odnosno neinformiranost o mogućnostima obrazovanja. Posljednje dvije čestice („Ne bih mogao/mogla usvojiti znanja i vještine jer više ne pamtim baš najbolje“ te „Priključio/la bih se programima namijenjenim obrazovanju osoba starije životne dobi da sam zdraviji/a“) predstavljaju teškoće vezane za zdravlje. Osim ponuđenih odgovora, ispitanicima smo dali priliku da samostalno navedu razlog zbog kojeg ne sudjeluju, iz čega su proizišle tri nove kategorije, a to su epidemija COVIDA-19 kao razlog nesudjelovanja, radno aktivni sudionici koji se zbog poslovnih obaveza ne mogu uključivati u obrazovne programe, financijski razlozi te ostalo.

Iz analize rezultata na navedeno pitanje, dolazimo do razloga zbog kojih naši sudionici ne sudjeluju u programima namijenjenim osobama starije životne dobi (Slika 24). Najčešći razlozi su nedostatak vremena, drugi interesi i obaveze (50%). Sljedeći najzastupljeniji razlozi su neinformiranost (14%) i zdravstvene teškoće (14%). Kako smo već spomenuli situaciju s epidemijom COVID-19, ovime potvrđujemo da je ostavila traga u svakodnevnom životu naših starijih sugrađana, s obzirom na to da 8% ispitanika u otvorenom dijelu pitanja navelo epidemiju kao ograničenje sudjelovanju u obrazovnim programima. Također, 8% naših ispitanika koji ne sudjeluju u takvim programima je još uvijek radno aktivnog te kao glavni razlog nesudjelovanja navode

poslovne obaveze. Svega je jedna osoba navela financijske razloge isto kao što je jedna osoba navela da nema želju za sudjelovanjem u navedenim programima.

Slika 24. Razlozi nesudjelovanja u programima namijenjenim obrazovanju osoba starije životne dobi (%)

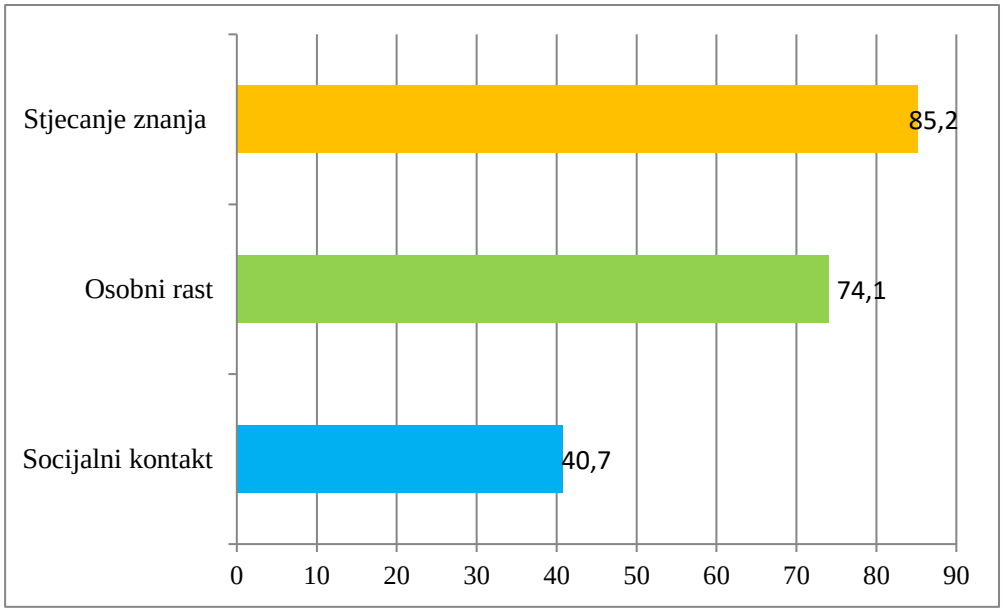
Spajić- Vrkaš i sur. (2013) u sklopu svog pilot istraživanja o pravima osoba starije životne dobi u gradu Zagrebu, navode razloge za nesudjelovanje u organizacijama civilnog društva, što ćemo usporediti s razlozima za neuključivanje naših ispitanika u obrazovne programe ili tečajeve. Kao glavne razloge za nesudjelovanje u organizacijama civilnog društva, sudionici u ovom istraživanju navode starost, bolest i nepokretnost nezainteresiranost i nedostatak volje, nedostatak vremena ili druge interese i obveze, financijske razloge te neinformiranost i odsustvo poziva organizatora (Spajić- Vrkaš i sur., 2013).

Do sličnih rezultata došli su Dench i Regan (2000), kada su proveli istraživanje o učenju u starijoj dobi, odnosno u rezultatima istraživanja naveli koji su to razlozi zbog kojih starije osobe ne žele učiti. Najčešći razlozi za ne učenje bili su nedostatak vremena i nedostatak zanimanja za učenje, uvjerenje da su tijekom života dovoljno naučili, osjećaj da su prestari za učenje te naposljetku zbog zdravlja ili invaliditeta koji

im otežavaju učenje (Dench i Regan, 2000). Usporedimo li rezultate ovih dvaju istraživanja (Spajić- Vrkaš i sur., 2013; Dench i Regan, 2000) s našima, možemo reći kako su najčešći razlozi zašto se starije osobe ne uključuju u različite programe u njihovoj lokalnoj zajednici, zdravstveni problemi, obiteljske obaveze, nedostatak vremena i interesa te premala informiranost starijih osoba o tome koje im mogućnosti stoje na raspolaganju.

Kada smo razjasnili koji su najčešći razlozi zbog kojih osobe starije životne dobi ne sudjeluju u obrazovnim programima ili tečajevima, moramo ustanoviti i što je to što motivira drugu polovicu naših ispitanika da se uključe u iste programe i da nastave s učenjem i usvajanjem znanja i vještina. Stoga smo ispitanicima, koji su naveli kako su do sada sudjelovali u nekom obrazovnom programu ili još uvijek sudjeluju, postavili pitanje što ih je motiviralo na to? Luppi (2009) je u svojem istraživanju također ispitala motivaciju osoba starije dobi za upis na obrazovni tečaj. Prema dobivenim rezultatima u tom istraživanju, motivacije za sudjelovanje svrstane su u tri različita područja: motivacije povezane sa stjecanjem znanja, motivacije povezane s druženjem i motivacije povezane s osobnim rastom (Luppi, 2009). Na isti način smo u našem istraživanju rasporedili pojedine tvrdnje u svaku od kategorija koje čine glavne motivacije za upis na obrazovni tečaj. Želju za druženjem, naši ispitanici su iskazali pomoću odgovora; „želim se družiti s vršnjacima“ i „volim biti okružen/a ljudima“. Želju za učenjem, iskazali su pomoću odgovora „želim naučiti nešto novo što mi može pomoći u svakodnevnom životu“ i „želim biti u toku s promjenama koje se zbivaju oko mene“. Naposljetku, želju da iskoriste priliku za postizanje osobnog rasta, iskazali su pomoću tvrdnji „želim doprinijeti svojoj zajednici“ te „želim biti mentalno aktivan/na“. Osim ponuđenih odgovora, ispitanicima smo ostavili opciju upisivanja vlastitog poimanja motivacije koja ih je navela da se uključe u neki obrazovni program. Kao najčešći razlog, odnosno motivaciju iz koje proizlazi uključenost u obrazovne programe namijenjene starijima, naši ispitanici navode stjecanje znanja (85,2%) (Slika 25). Značajan im je i osobni rast (74,1%) zbog čega ga najčešće i navode kao drugi razlog sudjelovanja u obrazovnim programima. Kao najrjeđe naveden razlog za sudjelovanjem u obrazovnim programima stoji druženje, odnosno socijalni kontakt (40,7%). Drugim riječima, ispitanici koji sudjeluju u nekom obrazovnom programu zapravo sudjeluju jer žele naučiti nešto novo što bi im moglo pomoći u lakšem funkcioniranju i prilagodbi na

promjene, žele ostati mentalno aktivni te samim time uključeni u svojoj zajednici, a najmanje se uključuju radi druženja sa svojim vršnjacima.

Slika 25. Motivi za sudjelovanje u obrazovnim programima (%)

Usporedivši naše rezultate s onima do kojih je došla Luppi (2009), vidimo kako motivacije osoba starije životne dobi proizlaze iz sličnih domena. Naime, Luppi (2009) navodi kako je motivacija povezana sa stjecanjem znanja preuzela najveći postotak polaznika tečajeva, odnosno da se najčešće uključuju u takve programe jer žele produbiti svoja znanja i učiti ono što ranije nisu mogli. Nadalje, autorica objašnjava kako je želja za osobnim razvojem i održavanjem aktivnog uma zapravo puno značajnija od socijalne interakcije i želje da se povežu sa svojim vršnjacima (Luppi, 2009). Drugim riječima, ispitanici u tom istraživanju, kao i naši ispitanici, socijalnu komponentu uključivanja u obrazovne programe smatraju samo kao dodatkom u procesu usvajanja novih znanja (Luppi, 2009).

Do sličnih rezultate je došla i Hrapkova (2010) u svojem istraživanju, u kojem ispituje vrstu motivacije za uključivanje u programe Sveučilišta za treću životnu dob u Bratislavi. Naime kao glavne razloge za uključivanje u obrazovne programe, ispitanici u tom istraživanju navode interes za širenjem znanja iz različitih područja, želju za kvalitetnim iskorištavanjem slobodnog vremena te želju za postizanjem nove svrhe u

životu (Hrapkova, 2010). Također, navode i potrebu za socijalnim kontaktom odnosno naglašavaju potrebu i želju za novim prijateljima, budući da su gubitci prijatelja radi smrti postali sve veći te žele izbjeći usamljenost (Hrapkova, 2010).

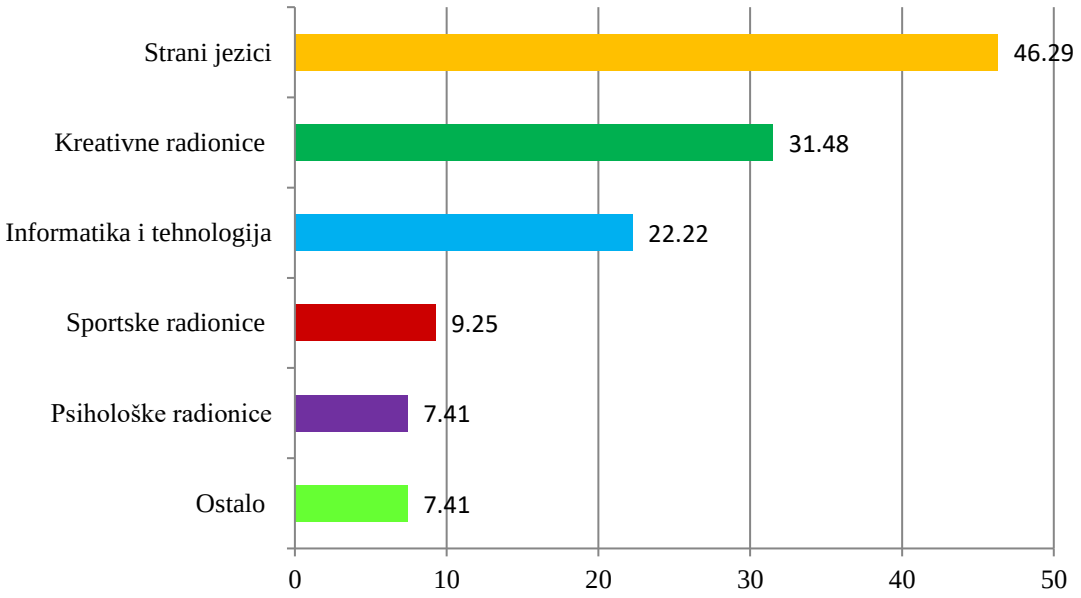
O tome, da je primarni motiv uključivanja u obrazovni program Sveučilišta za treću životnu dob, učenje novih stvari, učenje onoga za što do sada nisu imali vremena, te održavanje aktivnog uma, govori i Čurin (2018). Čurin (2018) ističe kako od kada postoji Sveučilište za treću životnu dob, učenje novih stvari je primaran motiv upisa što su pokazale i slične analiza prijašnjih godina (Čurin, 2008, prema Čurin 2018). Kao motiv dolaska koji u sebi nosi socijalnu komponentnu, Čurin (2018) je zabilježila tek kod manjeg postotka polaznika, što još jednom potvrđuje i naše rezultate o tome da druženje s vršnjacima nije primarni cilj uključivanja u obrazovne programe. Smatramo kako je za provedbu politike aktivnog starenja putem obrazovanja osoba treće životne dobi itekako važno detektirati motivaciju osoba koje su već polaznici nekih obrazovnih programa jer motivacija je ono što osobe starije životne dobi održava sposobnima za učenje (Despot Lučanin, 2011, prema Galić i Tomasović Mrčela, 2013).

Da bismo do kraja odgovorili na zadane ciljeve u našem istraživanju, točnije na posljednji cilj kojim želimo utvrditi uključenost osoba starije životne dobi u obrazovne programe, ispitali smo u kojim su programima naši ispitanici do sada sudjelovali ili još uvijek sudjeluju. Kao i do sada, rezultate naših ispitanika usporedit ćemo s rezultatima dosadašnjih istraživanja. Naši ispitanici su najčešće navodili programe namijenjene učenju stranih jezika kao obrazovne programe u koje su bili uključeni ili su još uvijek uključeni. Sljedeći najzastupljeniji obrazovni programi su kreativne radionice koje uključuju razvijanje vještine fotografiranja, izradu keramike i nakita, usvajanje elemenata slikarstva i sl. Treći najčešće navođen program su informatičke radionice i usvajanje tehnoloških znanja (uporaba mobilnih uređaja, napredno korištenje kompjutera i sl.) (Slika 26).

Obadić (2018) razjašnjava zbog čega su informatičke vještine itekako važne osobama starije životne dobi. Naime, korištenja tehnologije te promjene u tehnologiji i njen napredak itekako olakšavaju i pojednostavljuju neke svakodnevne zadatke u životu pojedinca. Na isti način korištenje tehnologije u starijoj dobi može pomoći starijim osobama u situacija kada se služe na primjer Internet bankarstvom ili naručuju kod

liječnika putem internetskih aplikacija (Obadić, 2018). Saunders (2004) također navodi prednosti informatičkih programa obrazovanja te smatra kako je tehnologija alat za osnaživanje, autonomiju i osobni rast starijih osoba kojima se pomoću iste povećava kvaliteta života (Saunders, 2004, prema Jandrić i Livazović, 2013).

Sportske radionice su također jedna vrsta obrazovnih programa u kojima naši ispitanici sudjeluju, a smatraju se obrazovnima jer osobe starije životne dobi dobivaju putem njih priliku za učenje novih oblika vježbanja, načina istezanja, fizičke aktivnosti, ravnoteže i fleksibilnosti te kao primjere sportskih radionica navode yogu, nordijsko hodanje i općenito tjelovježbu. U najmanjoj mjeri su naši ispitanici uključeni u psihološke radionice u kojima polaznici imaju priliku usvajati znanja o svojim emocijama, reakcijama, ljudskim odnosima i svim sličnim psihološkim temama. Osim navedenih, ispitanici su navodili i ostale vrste obrazovnih programa kao što su radionice o zdravlju i prehrani, radionice uzgajanja cvijeća te različiti projekti namijenjeni osobama starije životne dobi (Slika 26).

Slika 26. Obrazovni programi u kojima ispitanici najčešće sudjeluju (%)

Usporedimo li naše rezultate s rezultatima istraživanja provedenom na Bologni, gdje je također bilo ispitano u kojim programima osobe starije životne dobi (i to kao polaznici tečajeva i sveučilišta) najviše sudjeluju, nailazimo na slične ishode (Luppi, 2009). Točnije, ispitanici u tom istraživanju također najviše sudjeluju u umjetničkim i kreativnim radionicama te uče strane jezike (Luppi, 2009).

Do sličnih zapažanja dolaze i Spajić- Vrkaš i sur. (2013) u svojem istraživanju gdje su ispitali koja su znanja i vještine starijim osobama najpotrebnija. Iz odgovora ispitanika jasno se vidi potreba za tehnološkom i informatičkom pismenošću, znanje stranih jezika, umjetničko izražavanje i tjelovježba, odnosno sve one aktivnosti za koje su naši ispitanici rekli kako su nekada bili uključeni ili su još uvijek uključeni u iste (Spajić- Vrkaš i sur., 2013). Što žele učiti starije osobe, potvrđuju i Boulton-Lewis i sur. (2006), navodeći nove talente, nove vještine, nove predmete, tehnologiju, Internet, mobilne uređaje, slikarstvo, rukotvorine te strane jezike. To su sve programi kojima se osobe starije životne dobi mogu uključiti ako znaju gdje se provode, kako mogu doći do njih, mogu li im uopće pristupiti s obzirom na to gdje žive, mogu li im pristupiti s obzirom na moguće bolesti i invaliditet, mogu li im pristupiti s obzirom na financijske mogućnosti itd. Iz tog razloga, u teorijskom dijelu i govorimo o Sveučilištima za treću životnu dob kao primjeru jedinstvene institucije koja sadrži sve one programe koje smo prethodno naveli, a koje spominju i naši ispitanici, i to na jednom mjestu. Drugim riječima, Sveučilište za treću životnu dob predstavlja jedinstveni način usvajanja znanja na jednom mjestu (Čurin, 2008). Čurin (2008) navodi koji su sve programi objedinjeni u Sveučilištu za treću životnu dob pri Pučkom učilištu u Zagrebu, a koje prepoznajemo kao obrazovne programe; učenje stranih jezika, programi opće kulture (religije svijeta, atlas svijeta, mitologija i sl.), kreativne radionice (slikanje, kiparenje, fotografija i sl.), programi psihofizičkog zdravlja (yoga, ples, tjelovježba), informatika (osnove informatike, Internet) te vanprogramske aktivnosti (časopis, tribine, zbor, izložbe, izleti).

Rasprava

Ključno ograničenje našeg istraživanja nije samo relativno mali uzorak (ukupno 104 ispitanika) zbog kojeg ne možemo sve dobivene rezultate poopćiti na ostatak starije populacije, već i to što smo do prigodnog uzorka došli preko različitih udruga i organizacija pri čemu isti predstavlja potpuno selektiranu skupinu starijih osoba. Također, zbog nedovoljnog broja ispitanika, za određene ciljeve rada, ne možemo iznositi niti zaključke o razlikama s obzirom na njihove sociodemografske karakteristike. Na primjer, ne možemo iznositi zaključke da određeni spol više ili manje ima potrebu za obrazovanjem ili da je više ili manje informiran o obrazovnim mogućnostima kada već u samom početku vidimo da u istraživanju nije sudjelovao ni približno podjednak broj starijih žena i muškaraca. No usporedbom s postojećim istraživanjima možemo dati naznaku stvarnog stanja stvari pa smo tako pomoću već provedenih istraživanja mogli zaključiti o tome koje bi sociodemografske karakteristike mogle biti prediktor veće ili manje uključenosti u obrazovne programe, o čemu ćemo govoriti u nastavku. Kako su rad i istraživanje u sklopu rada izrađeni u vrijeme kada je bolest uzrokovana korona virusom još uvijek nepoznanica i predstavlja visoku opasnost za osobe starije životne dobi, prihvaćamo činjenicu da ovim radom nećemo donijeti nove zaključke. To ne znači da iz dobivenih rezultat ne možemo ništa tvrditi ili da iz njih ne može kasnije proizići novo istraživanje kojim bi se mogao obuhvatiti veći dio populacije. Sukladno tomu, rezultate naših ispitanika smo usporedili s rezultatima drugih istraživanja koja su slična i uglavnom odgovaraju našim ciljevima utvrđivanja potrebe za obrazovanjem, informiranosti o obrazovnim mogućnostima i uključenosti u obrazovne programe. Iako smatramo kako je istraživanje u sklopu diplomskog rada samo prikaz već poznatih saznanja, zapravo našim prigodnim uzorkom dobivamo uvid u noviju generaciju starijih osoba. Spajić- Vrkaš i sur. (2013) tvrde da je razlika između današnjih i nekadašnjih generacija starijih osoba itekako vidljiva. Definirana je nova generacija starijih osoba kao funkcionalno sposobnija, vitalnija, informiranija, obrazovanija, stambeno situiranija i financijski neovisnija od prijašnjih generacija (Spajić- Vrkaš i sur., 2013). O novoj generaciji starijih odraslih svjedočimo i našim istraživanjem, analizirajući sociodemografske karakteristike ispitanika. Naime, kako je situacija s COVID-19 ograničila fizički pristup starijim osobama, naši ispitanici, da bi

mogli sudjelovati u istraživanju, morali su se znati služiti informacijskom i komunikacijskom tehnologijom, bilo samostalno ili uz pomoć druge osobe. Iako nam za potrebe rada nije bilo važno jesu li sami ispunjavali *online* anketni upitnik ili im je netko pomogao, moramo naglasiti kako je zapravo 90,4% ispitanika samostalno ispunilo anketu, a samo 9,6% je ispunilo uz pomoć druge osobe. Ovime potvrđujemo ideju o novoj generaciji starijih osoba koja je prilagođena novim uvjetima življenja te je sve sposobnija za djelovanje na bilo kojoj razini.

Nadalje, kada govorimo o tome da je nova generacija starijih osoba obrazovanija, to itekako potvrđujemo analizom stupnja obrazovanja koji posjeduju naši ispitanici. Naime, među njima nema osobe koja nije završila osnovnu školu, a samo jedan ispitanik se nije školovao dalje od osnovne škole. Ispitanici koji su završili srednju školu i višu školu su u podjednakom omjeru, otprilike 25% dok je čak polovica ispitanika (51%) završila fakultet. U vezi s time da su novije generacije starijih osoba stambeno situirane, govore podaci o mjestu stanovanja naših ispitanika. 38,5% ispitanika živi samostalno u svojem kućanstvu isto kao što 38,5% stanuje sa supružnikom i supružnicom. Nešto manje ispitanika, njih 23%, živi u kućanstvu s užom obitelji što je još jedan pokazatelj promjena povezanih sa starijim generacijama, s obzirom na to da su se prije mlađe generacije puno više skrbile o starijima, a danas je veća pažnja usmjerena na njihovu samostalnost. Govoreći o financijskoj stabilnosti nove generacije starijih osoba, tvrdimo kako ispitanici u ovom istraživanju pripadaju dijelu starije populacija koja je sve više financijski neovisna. Otprilike polovica ispitanika živi dobro ili jako dobro sa sadašnjim primanjima, nešto manje od polovice se snalazi sa sadašnjim prihodima, a jedna petina ispitanika drži kako im je teško ili vrlo teško sa sadašnjim prihodima. O tome da naši ispitanici prikazuju noviju generaciju starijih osoba, potvrđujemo i analizom rezultata njihove procjene vlastitog zdravlja. Preko 80% ispitanika procjenjuje svoje zdravlje kao dobro, vrlo dobro ili izvrsno, čime ih smatramo vitalnijima nego što se to očekuje, odnosno kako je to bilo kod prijašnjih starijih generacija.

Ovime, ne samo da apeliramo na postojanje nove generacije starijih osoba nego i na to da se njihovim napredovanjem mijenjaju i potrebe, te se tim potrebama trebamo prilagoditi. Kao jednu izdvojenu potrebu, u istraživanju ispitujemo potrebu starijih

osoba za obrazovanjem. Prema analizi rezultata koja govori o učestalosti bavljenja kvalitetnim aktivnostima uočavamo da naši ispitanici predstavljaju dio populacije koji stari aktivno. Usprkos epidemije COVID-19 najviše ispitanika često odlaze u šetnje i bavi se tjelovježbom, često brine o svojim članovima u obitelji te se često druži s prijateljima, kolegama i/ili poznanicima. Na tragu toga kojim se aktivnostima ispitanici najviše bave, a čime ponovo potvrđuju kako je ovdje riječ o novijoj generaciji starijih odraslih, najviše ispitanika navodi da svakodnevno komuniciraju putem informacijske i komunikacijske tehnologije. S obzirom na to da nam je u radu fokus na obrazovanje, u odgovoru na zadani cilj (utvrđivanje potreba starijih osoba za obrazovanjem) važno je istaknuti da polovica ispitanika često gleda ili sluša edukativne, informativne i/ili dokumentarne emisije. Ovime dobivamo tek početni uvid u to imaju li naši ispitanici potrebu za obrazovanjem. Daljnji pokazatelji potrebe osoba starije životne dobi za obrazovanjem su stavovi ispitanika o potrebi, motiviranosti i želji za stjecanjem znanja u starijoj dobi. Prema dobivenim podacima, polovica ispitanika se slaže s time da osobe starije dobi imaju potrebu za obrazovanje, da su motivirani usvajati nova znanja i vještine koje do sada nisu stekli te da žele stjecati nova znanja i vještine kako bi se uspješno nosili s promjenama. Sukladno tome, tvrdimo kako osobe starije životne dobi imaju potrebu za obrazovanjem što nam potvrđuje i stručna literatura. Naime, starije osobe koje se bave raznim aktivnostima; hobiji, osobni interesi, razne manifestacije, imaju potrebu za obrazovanjem (Dench i Regan, 2000). Luppi (2009) također potvrđuje potrebu osoba starije životne dobi za obrazovanjem navodeći kako im ono održava aktivan um i samim time povećava autonomiju. U tom smislu i Čurin (2012) naglašava potrebu za obrazovanjem kada iznoseći zaključak da starije osobe imaju želju za učenjem i usvajanjem znanja bez obzira na godine života.

Osim potrebe za obrazovanjem, ovim istraživanjem smo htjeli utvrditi i informiranost starijih osoba o postojećim obrazovnim programima. Prema analizi podataka, 69% ispitanika je dobro informirano, 15% ispitanika je donekle informirano, a 16% ispitanika loše ili uopće nije informirano. Zanimljivo je što smo prije provedbe istraživanja iznijeli hipotezu prema kojoj „osobe starije životne dobi nisu dovoljno informirane o obrazovnim mogućnostima koje im stoje na raspolaganju“ te smo pretpostavili kako su im informacije o pristupu obrazovnim programima slabo dostupne ili uopće nisu dostupne. No, rezultati dobiveni na prigodnom uzorku, ukazuju na to da

su ispitanici u ovom istraživanju dobro informirani o obrazovnim mogućnostima koje im se nude. Ispitanici na kojima je provedeno istraživanje, ukazuju na novu generaciju starijih osoba, koja je sve više uključena u postojeće obrazovne programe te samim time i informiranija od ostatka starije populacije

Rezultatima prijašnjih istraživanja (Boulton Lewis i sur., 2006; Čurin, 2018; Luppi, 2009; Obadić 2018) i našeg istraživanja, pomoću kojih želimo utvrditi i treći cilj, a to je uključenost starijih osoba u obrazovne programe, dolazimo do spoznaje kako određene sociodemografske karakteristike mogu biti prediktori za sudjelovanje u nekom obrazovnom programu. Luppi (2009) navodi „da su žene najčešći polaznici obrazovnih programa i tečajeva za starije osobe, starije od 60 godina sa srednje visokom razinom obrazovanja“ (Luppi, 2009, str. 254). To da se osobe ženskog spola češće priključuju obrazovnim programima potvrđuju Boulton- Lewis i sur. (2006) i Obadić (2018), koja dodaje i razliku u stupnju obrazovanja te tvrdi da više sudjeluju starije osobe s visokim obrazovanjem (Obadić, 2018). Slične podatke dobili smo i našim istraživanjem; 90,75% osoba koje sudjeluju u obrazovnim programima su žene, 46,29% pripada dobnoj skupini od 65-69 te 50% ima završen fakultet. Prema tome tvrdimo da se starije osobe uključuju u obrazovne programe, no da se do sada moglo pretpostaviti kojih će sociodemografskih karakteristika osoba biti, prilikom uključivanja u obrazovne programe. Budući da ovim radom želimo smanjiti predrasude o obrazovanju koje je namijenjeno samo mlađim generacijama, isto tako želimo se odmaknuti i od mišljenja da čak onda i kada je prihvaćeno obrazovanje u starijoj dobi, da je namijenjeno samo visokoobrazovanim ženama. Da bismo to mogli, ispitali smo koji su razlozi za nesudjelovanje, ali i što motivira one koji sudjeluju te u kojim točno programima sudjeluju. Najviše ispitanika, kao najčešći razlog za nesudjelovanje, navodi nedostatak vremena, druge interese i obaveze što smo usporedili sa sličnim nalazima hrvatskih i stranih autora (Dench i Regan, 200; Spajić- Vrkaš i sur., 2013). Za ispitanike koji nikada nisu sudjelovali ni u kakvom obrazovnom programu, željeli smo saznati imaju li potrebu nakon naše ankete saznati nešto više o obrazovnim programima namijenjenim starijim osobama. 20% ispitanika nema potrebu saznati više o obrazovnim programima, a 28% nije sigurno imali tu potrebu. Više od polovice ispitanika koji do sada nisu sudjelovali, zapravo žele saznati nešto više o obrazovnim programima namijenjenim starijim osobama. Štoviše, jedan od odgovora naših ispitanika bio je dovoljan da opravdamo nužnost bavljenja

ovom tematikom: „Da, potaknuli ste me na razmišljanje jer od silnih obaveza nisam stigao/la istražiti sve mogućnosti obrazovanja starijih osoba“. Ovime smo zapravo postigli jedan implicitni cilj istraživanja, a to je potaknuti naše ispitanike da promisle o temi obrazovanja starijih osoba.

Motiviranost ispitanika za uključivanjem u određeni obrazovni program, podijeljene su u motivacije povezane sa stjecanjem znanja, motivacije povezane s druženjem i motivacije povezane s osobnim rastom (Luppi, 2009). Ispitanici u našem istraživanju, koji sudjeluju u nekom obrazovnom programu, kao najčešći razlog navode stjecanje znanja, zatim, osobni rast, a najmanje se uključuju radi druženja s vršnjacima. Luppi (2009) i Hrapkova (2010) slično objašnjavaju motiviranost starijih osoba za uključivanjem u obrazovne programe. Hrapkova (2010) ukazuje da to da su glavni razlozi uključivanja u obrazovne programe interes za širenjem znanja iz različitih područja, ali i želja za kvalitetnim iskorištavanjem slobodnog vremena te postizanjem nove svrhe u životu. Luppi (2009) također tvrdi kako su želja za produbljenjem znanja, osobnim razvojem i održavanjem aktivnog uma puno značajnije od socijalne interakcije i želje da se povežu s vršnjacima, što je vidljivo i kod naših ispitanika (Luppi, 2009).

Kao posljednji dio našeg cilja, kojim smo htjeli utvrditi uključenost osoba starije životne dobi u obrazovne programe, ispitali smo gdje se naši ispitanici najviše uključuju, odnosno u kojim obrazovnim programima već sudjeluju ili su nekada sudjelovali. Prema rezultatima vidimo kako su najčešće sudjelovali u programima namijenjenim učenju stranih jezika, kreativnim radionicama te informatičkim radionicama. U nešto manjoj mjeri su se uključivali u sportske radionice i psihološke radionice te radionicama o zdravlju i prehrani, uzgajanju svijeća i slično. No, smatramo već sada velikim napretkom što možemo razlikovati široki dijapazon edukativnih programa u kojima su naši ispitanici sudjelovali. Gotovo iste programe navode i drugi autori (Boulton-Lewis i sur.,2006; Luppi, 2009; Spajić- Vrkaš i sur., 2013). Boulton-Lewis i sur. (2006) u svojem istraživanju navode da starije osobe žele učiti i sudjelovati u programima koji im osiguravaju nove vještine, nove talente, znanje od tehnologiji, mobilnim uređajima, rukotvorine te znanje stranih jezika. Luppi (2009) donosi iste zaključke, tj. navodi da osobe starije životne dobi najviše sudjeluju u umjetničkim i kreativnim radionicama te učenju stranih jezika. Još jednom, prikaz starijeg hrvatskog

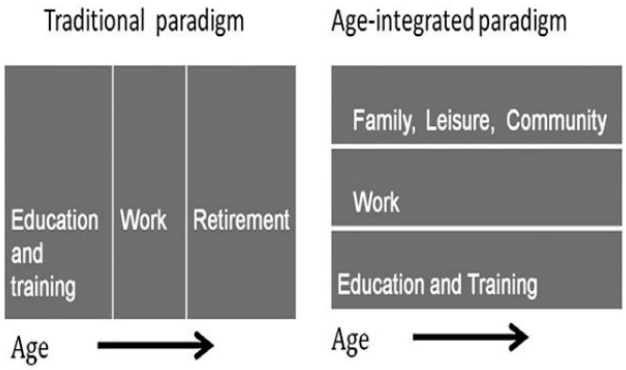
društva pružaju Spajić- Vrkaš i sur. (2013) navodeći najpoželjnije obrazovne programe koji su u domeni tehnologije i informatike, stranih jezika, umjetničkog izražavanja i tjelovježbe.

Već tumačenjem literature nailazimo do modela koji sve ove aktivnosti objedinjuje u jedno, a to je Sveučilište za treću životnu dob, čiju smo važnost istaknuli u teorijskom djelu. No i rezultatima uključenosti u obrazovne programe, u istraživanju, želimo prikazati kako Sveučilište za treću životnu dob doista jest primjer institucije koja sadrži na jednom mjestu sve one programe koje smo prethodno naveli. Prema svemu navedenom, smatramo da osobe starije životne dobi imaju potrebu za obrazovanjem, da su nedovoljno informirane o obrazovnim mogućnostima za starije osobe te da moramo uložiti dodatan trud da im približimo priliku za obrazovanje, pri čemu se slažemo s Čurin (2008), te najviše zagovaramo Sveučilište za treću životnu dob kao jedinstveni način usvajanja znanja koji starijim osobama pruža novu svrhu u životu.

Zaključak

Budući da 21. stoljeće predstavlja razdoblje najvećeg porasta starijeg stanovništva, pojavljuju se sve veći izazovi za planere sveukupne društvene skrbi za starije ljude (Havelka, 2003). Smatramo itekako potrebnim promišljati o ovom demografskom kretanju te sukladno pravima osoba starije životne dobi osigurati im dostojan proces starenja i starosti, što veću kvalitetu života te ravnopravnu participaciju u društvu, istovremeno osiguravajući pravo na razvoj i prosperitet mlađim dobnim skupinama (Havelka, 2003). Ovim radom želimo istaknuti važnost prilagodbe novim sociodemografskim uvjetima koji će utjecati na socijalne, ekonomske, kulturološke i psihološke promjene u društvu (Žganec i sur., 2007). Osim toga, želimo skrenuti pozornost na postojeće modele skrbi pomoću kojih su već postignuti pozitivni ishodi s obzirom na promjene u društvenoj strukturi. Kao jednim od ključnih koncepata, koji starijim osobama pruža punopravnu participaciju u društvu, smatramo aktivno starenje. „Trendovi u skrbi za starije u zemljama Europske unije, a jednako tako i u Hrvatskoj, nastoje promovirati zdravo i aktivno starenje na koje se gleda kao na ključ za osiguranje ravnopravne uloge osoba treće životne dobi u društvu." (Žganec i sur., 2007, str. 185). Strategija aktivnog starenja sadrži višestruku dobrobit. Ono uključuje građane svih dobi čiji se potencijal povećava zajedno s kvalitetom života, izbjegavaju se međugeneracijski sukobi te se stvara pravednije društvo (Walker, 2002). Aktivno starenje kao široki koncept u sebi sadrži brojne mogućnosti koje starijim osobama omogućuju da nastave sa svojim životom bez obzira na prevladavajuće mišljenje da je starost vrijeme pasivnosti i odustajanja od bilo kojeg oblika napretka. Kao takvo, aktivno starenje osobama starije životne dobi sugerira mogućnost bavljenja različitim hobijima, kreativnim aktivnostima, sportom, mogućnost putovanja, uživanja u razonodi, mogućnost održavanja i stvaranja socijalnih kontakata te mogućnost obrazovanja koje se i nalazi u središtu našeg rada. Slažemo se s Luppi (2009) kada kaže da će se potreba za obrazovnim inicijativama za starije osobe povećati s prirodnim rastom aktivne starije populacije. Priznanjem da osobe starije životne dobi imaju ključnu ulogu u našem društvu, političke inicijative kao glavni cilj trebaju imati promicanje i poticanje mogućnosti obrazovanja za tu dobnu skupinu (Luppi, 2009). Obrazovanje usmjereno na osobe starije od 60 godina čini dio strategija kojima se ostvaruje pravo starijih osoba da

budu aktivni građani te da žive kvalitetno. Kao dokaz tomu, prilažemo slikovni prikaz dviju različitih paradigmi starenja (Slika 27) gdje se prema dobno integriranoj paradigmi, starenjem podjednako napreduje u različitim segmentima života (Walker i Malthby, 2012, str. 127)

Slika 27. Tradicionalna nasuprot dobno integrirane paradigme starenja

Izvor: Walker, A. Malthby, T. (2012). Active ageing: A strategic policy solution to demographic ageing in the European Union. *International Journal of Social Welfare*, 21(1), 127.

Provedenim istraživanjem htjeli smo i starijim osobama prenijeti ideju starenja u kojoj starija životna dob ili odlazak u mirovinu ne predstavljaju kraj, već upravo suprotno, predstavljaju razdoblje u kojem je osoba sa svim svojim stečenim iskustvom i znanjima sposobna i spremna dalje nadograđivati svoje znanje, prenositi to znanje te usvajati ona znanja koja tijekom radnog života nije usvojio/la. No, kako ne bismo starijim osobama nametali želje, najprije treba ispitati njihove potrebe za učenjem u skladu s kojima se osmišljavaju načini i principi osiguravanja istoga. Kao jednim od postojećih modela koji pruža mogućnost cjeloživotnog učenja, smatramo Sveučilište za treću životnu dob. Osim što je to oblik obrazovanja u kojem se na jednom mjestu nude različite mogućnosti usvajanja znanja i vještina, pohađanjem Sveučilišta za treću životnu dob, starije osobe dobivaju time i naklonost društva, ali i onih njima važnijih ljudi, prijatelja i obitelji. Iako u istraživanju nismo ispitali uključenost samo na Sveučilištu za treću životnu dob, nego općenito uključenost u obrazovne programe, smatramo Sveučilište jednim od ključnih rješenja koje objedinjenju većinu interesa

osoba starije životne dobi te koje im na jednom mjestu pruža priliku za učenje i napredak.

Prema svemu što smo u ovom radu naveli, od teorijskih polazišta pa sve do rezultata istraživanja i usporedbe s drugim autorima koji se bave sličnom tematikom, u nastavku ćemo iznijeti glavne zaključke te odgovoriti na zadane hipoteze.

Povećani broj starijih osoba predstavlja problematiku raširenu na različitim razinama, a najvažnija od svih je ta da starije osobe postaju sve naprednije te im oblici i načini života kakve su do sada vodile prijašnje generacije, više ne odgovaraju. Takvo neuvažavanje i odbacivanje potreba starijih osoba smatramo neprihvatljivim. Čak štoviše, prema rezultatima našeg istraživanja, prihvaćamo hipotezu (H1) prema kojoj „osobe starije životne dobi imaju potrebu za obrazovanjem“. U odnosu na uzorak na kojem je provedeno istraživanje, a to su osobe starije životne dobi koje se mogu koristiti informacijskom i komunikacijskom tehnologijom te smo do većine ispitanika došli pomoću različitih udruga i organizacija, ne prihvaćamo hipotezu (H2) kojom tvrdimo da „osobe starije životne dobi nisu dovoljno informirane o obrazovnim mogućnostima koje im stoje na raspolaganju“. Ispitanici u ovom istraživanju već predstavljaju informiraniju skupinu pojedinaca s obzirom na njihovu dosadašnju uključenost i angažman u različitim organizacijama i aktivnostima namijenjenim osobama starije dobi. Na tragu toga, u odnosu na uzorak našeg istraživanja, ne prihvaćamo hipotezu (H3) prema kojoj „osobe starije životne dobi se ne uključuju u obrazovne programe“. Prema odgovorima ispitanika o motivaciji i razlozima za sudjelovanjem, i onih koji su do sada bili uključeni i onih koji nisu, vidimo kako se žele uključivati u programe namijenjene starijim osobama i to najviše zbog usvajanja novog ili usavršavanja već postojećeg znanja.

Društvo i svi njegovi dijelovi moraju prestati podcjenjivati starije osobe te ih prihvatiti kao sastavni dio našeg društva jednako kao i ostale dobne skupine. Pogotovo zato što svojim radom, iskustvom i znanjima itekako mogu pridonijeti boljitku svih nas. Pogrešno je starije osobe promatrati samo kao umirovljenike o kojima se radno aktivno stanovništvo mora brinuti. Upravo ovim radom i želimo doprinijeti novim promišljanjima o starijim osobama i ideji da budu aktivni dio našeg društva.

Literatura

AGE- The European Older People's Platform. (2004). Age Barriers: Older people's experience of discrimination in access to goods, facilities and services. *AGE-Platform Europe.* Preuzeto 13. travnja 2020, s https://www.age-platform.eu/.

Alfirević, N., Pavičić, J. i Vučić, M. (2008). Usklađivanje očekivanja i rezultata u djelovanju sektora cjeloživotnog obrazovanja. *Andragoški glasnik,* 12(2), 127-136.

Avdagić, E. (2018). Obrazovanje odraslih kao podrška pripremi za životnu krizu izazvanu odlaskom u mirovinu. *Obrazovanje odraslih: časopis za obrazovanje odraslih i kulturu*, 18(2), 81-104.

Boudiny, K., Mortelmans, D. (2011). A critical perspective: Towards a broader understanding of 'active ageing'. *Electronic Journal of Applied Psychology*, 7(1), 8-14.

Boulton-Lewis, G. M., Buys, L. i Lovie-Kitchin, J. (2006). Learning and active aging. *Educational Gerontology*, 32(4), 271-282.

Bowling, A. (2008). Enhancing later life: How older people perceive active ageing? *Aging & Mental Health*, 12(3), 293-301.

Brajković, L. (2010). *Pokazatelji zadovoljstva životom u trećoj životnoj dobi* (doktorska disertacija). Preuzeto 13. prosinca 2020, s https://core.ac.uk/download/pdf/11699863.pdf.

Brigstock, M. (2018). The Impact of Universities of the Third Age upon the Health and Welfare of their Membership.

Brković, A.D. (2011). *Razvojna psihologija*. Čačak: Svetlost.

Bytheway, B. (2005). Ageism and Age Categorization. *Journal of Social Issues*, 61(2), 361-274.

Ciler, Ž. (2012). Koncept cjeloživotnog učenja u Švedskoj. *Andragoški glasnik*, 16(1), 69-78.

Constanca, P., Ribeiro, O. i Laetitia, T. (2012). Active Ageing: An Empirical Approach to the WHO Model. *Current Gerontology and Geriatrics Research*, 1-10.

Čurin, J. (2008). Sveučilište za treću životnu dob: primjer modela cjeloživotnog učenja u praksi. *Andragoški glasnik*, 12(2), 149-161.

Čurin, J. (2010). Specifičnosti poučavanja osoba treće životne dobi: podsjetnik za nastavnike. *Andragoški glasnik*, 14(1), 73-80.

Čurin, J. (2012). U zemlji znanja seniori doista žele učiti. *Andragoški glasnik*, 16(2), 143-153.

Čurin, J. (2018). Sveučilište za treću životnu dob Pučkog otvorenog učilišta Zagreb: 26 godina kontinuiteta u obrazovanju seniora u Hrvatskoj. *Andragoški glasnik*, 22(1), 27-38.

Dench, S., Regan, J. (2000). *Learning in later life: motivation and impact*. London: Odjel za obrazovanje i zapošljavanje.

Domazet, I., Lazić, M. i Filimović, D. (2017). Koncept aktivnog starenja i smanjenje marginalizacije starije populacije. *FBIM Transactions*, 5(1), 45-58.

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2001). Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. Zagreb: Državni zavod za statistiku. Preuzeto: 10. siječnja 2021, s https://www.dzs.hr/.

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2011). Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Zagreb: Državni zavod za statistiku. Preuzeto: 10. siječnja 2021, s https://www.dzs.hr/.

EURAG. (2010). *AGE- Platfrom Europe.* Preuzeto 30. travnja 2020, s https://www.age-platform.eu/sites/default/files/European%20Charter_EN.pdf.

Fernández-Ballesteros, R., Ángeles Molina, M., Schettini, R. i Luis del Rey, A. (2012). Promoting Active Aging Through University Programs for Older Adults. *Geropsych*, 25(3), 1-10.

Formosa, M. (2010). Lifelong Learning in Later Life: The Universitites of the third Age. *Lifelong Learning Institute Review*, 5(1), 1-12.

Formosa, M. (2014). Four decades of Universities of the Third Age: pas, present and future. *Ageing and Society*, 34(1), 42-66.

Friedman MS, B. (1997). The Integration of Pro-Active Aging Education into Existing Educational Curricula. *Journal of Gerontological Social Work*, 28(1-2), 103-110.

Galić, S., Tomasović Mrčela, N. (2013). *Priručnik iz gerontologije, gerijatrije i psihologije starijih osoba- psihologije starenja.* Osijek: Medicinska škola Osijek.

Havelka, M. (2003). Skrb za starije ljude u Hrvatskoj- potreba uvođenja novih modela. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*. 12(1-2), 225-245.

Hrapkova, N. (2010). Studiranje kao prevencija socijalne izolacije starijih osoba. *Andragoški glasnik*, 14(1), 33-42.

Jandrić, P., Livazović, G. (2013). *Priručnik iz e-obrazovanja za osobe treće životne dobi.* Osijek: Medicinska škola Osijek.

Laceulle, H. (2018). Living and aging in late modernity. U *Aging and Self-Realization: Cultural Narratives about Later Life* (33-62). Bielefeld: Transcript Verlag.

Luppi, E. (2009). Education in old age: An exploratory study. *International Journal of Lifelong Education*, 28(2), 241-276.

Maio Nascimento, M., Giannouli, E. (2019). Active aging through the University of the Third Age: the Brazilian model. *Educational Gerontology*, 45(1), 11-21.

Obadić, A. (2018). Aktivno starenje- obrazovna razina: prednost ili prepreka? U G. Družić i I. Družić (ur.), *Zbornik radova znanstvenog skupa: Modeli razvoja hrvatskog gospodarstva* (51-78). Zagreb: Ekonomski fakultet.

Puljiz, V. (2016). Starenje stanovništva- izazov socijalne politike. *Revija za socijalnu politiku*, 23(1), 81-98.

Robbins-Ruszkowski, J. (2017). Aspiring to Activity: Universities of the Third Age, Gardening, and Other Forms of Living in Postsocialist Poland. U S. Lamb (ur.) *Successful Aging as a Contemporary Obsession: Global Perspectives* (112-125). Rutgers University Press.

Rubić, T. (2018). Prakse i naracije (o) starosti u Zagrebu. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 55(2), 7-27.

Spajić-Vrkaš, V., Vrban, I. i Rusac, S. (2013). *Prava osoba starije životne dobi u gradu Zagrebu: pilot-istraživanje*. Zagreb: Zaklada „Zajednički put".

Strunga, A. (2012). Aktivno starenje u Europi- nove perspektive. *Andragoški glasnik*, 16(1), 33-41.

Špan, M. (2013). Dostojanstvo starosti. *Napredak : Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 154 (1- 2), 235-239.

Teater, B. (2016). Intergenerational Programs to Promote Active Aging: The Experiences and Perspectives of Older Adults. *Activities, Adaptation & Aging*, 40(1), 1-19.

Tokić, R. (2017). Kreativnost u trećoj životnoj dobi. *Andragoški glasnik*, 21(1-2), 7-25.

Zrinščak, S. (2012). Aktivno starenje, rodna ravnopravnost i socijalna uključenost. *Revija za socijalnu politiku*, 19(1), 73-81.

Žganec, N., Rusac, S. i Laklija, M. (2007). Trendovi u skrbi za osobe starije životne dobi u Republici Hrvatskoj i u zemljama Europske Unije. *Revija za sociologiju*, 15(2), 171-188.

Walker, A. (2002). A strategy for active ageing. *International Social Security Review*, 55(1), 121-139.

Walker, A. Malthby, T. (2012). Active ageing: A strategic policy solution to demographic ageing in the European Union. *International Journal of Social Welfare*, 21(1), 117-130.

World Health Organization. (2002). Active ageing: a policy framework. *World Health Organisation.*

World Health Organization. (2015). World health statistics 2015. *World Health Organisation*. Preuzeto: 15. veljače 2021, s https://www.who.int/docs/default-source/gho-documents/world-health-statistic-reports/world-health-statistics-2015.pdf.

Prilozi

Prilog 1.- Instrument

Aktivno starenje i potrebe osoba treće životne dobi za obrazovanjem

Poštovani / Poštovana,

pred Vama se nalazi anketa koja se provodi u okviru izrade diplomskog rada na studiju pedagogije i sociologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod nazivom "Aktivno starenje i potrebe osoba treće životne dobi za obrazovanjem". Cilj istraživanja je utvrditi imaju li osobe starije životne dobi, potrebu za obrazovanjem, koliko su informirani o obrazovnim mogućnostima te jesu li uključeni u neke od postojećih obrazovnih programa namijenjenih osobama starije životne dobi?

Provođenje istraživanja odobrilo je Povjerenstvo za etičnost u pedagogijskim istraživanjima kao i Povjerenstvo Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja Filozofskog Fakulteta u Zagrebu.

Anketa je u anonimna, a Vaše sudjelovanje je dobrovoljno što podrazumijeva da u bilo kojem trenutku možete odustati od ispunjavanja ankete. Nakon što ispunite *online* anketni upitnik, odgovori se spremaju u programu Google obrasci kojem samo voditeljica istraživanja ima pristup i to bez bilježenja IP adrese.

Rezultati ovog istraživanja bi, osim za izradu diplomskog rada, mogli poslužiti i kao podloga za daljnja slična istraživanja, ali i za izradu učinkovitijih politika i programa potpore osobama starije životne dobi, zbog čega je važno da odgovarate što iskrenije.

Za ispunjavanje upitnika potrebno Vam je otprilike 15 minuta.

Ako imate bilo kakvih upita vezanih za istraživanje ili rezultate istoga, slobodno se obratite na e-mail adresu matea.burigo@gmail.com

Nastavkom potvrđujete da se pročitali prethodni tekst, da ste razumjeli svrhu ovog istraživanja i da pristajete u njemu sudjelovati.

Zahvaljujemo Vam se na povjerenju i vremenu koje nam poklanjate svojim sudjelovanjem!

Studentica: Matea Burigo
E-mail: matea.burigo@gmail.com
Mentor/ica: prof. dr. sc. Vedrana Spajić- Vrkaš
Komentor/ica: prof. dr. sc. Nenad Karajić

1. Kako ispunjavate anketu? (Kliknite na kružić ispred odgovora koji se odnosi na Vas).

- ○ Samostalno
- ○ Uz pomoć druge osobe

2. Kojeg ste spola ? (Kliknite na odgovarajući kružić ispred odgovora.)

- ○ Muški spol
- ○ Ženski spol

3. Koliko imate godina? (Kliknite na odgovarajući kružić ispred odgovora.)

- ○ 60-64
- ○ 65-69
- ○ 70-74
- ○ 75 i više

4. Koji je Vaš najviši stupanj obrazovanja? (Kliknite na kružić ispred odgovora koji se odnosi na Vas.)

- ○ Nezavršena osnovna škola
- ○ Završena osnovna škola
- ○ Završena srednja škola
- ○ Završena viša škola
- ○ Završen fakultet (VSS/dr.sc./mr.sc.)

5. Jeste li umirovljeni? (Kliknite na kružić ispred odgovora koji se odnosi na Vas.)

- ○ Ne
- ○ Da

6. Što ste po zanimanju? (Upišite svoj odgovor na crtu.)

_____.

7. Koji je Vaš bračni status? (Kliknite na kružić ispred odgovora koji se odnosi na Vas.)

Uz opciju „Ostalo“ na praznu crtu upišite svoj odgovor.

- ○ Neudana/neoženjen
- ○ U braku
- ○ Razveden/a
- ○ Udovac/ udovica
- ○ Ostalo _____.

8. Gdje trenutno stanujete? (Kliknite na kružić ispred odgovora koji se odnosi na Vas.)

Uz opciju „Ostalo“ na praznu crtu upišite svoj odgovor.

- ○ U staračkom domu
- ○ U samačkom kućanstvu
- ○ U kućanstvu sa supružnikom/ supružnicom
- ○ U kućanstvu s užom obitelji (djeca i/ili unuci)
- ○ Ostalo _____.

9. Što od navedenog najbolje odgovara Vašoj trenutnoj financijskoj situaciji? (Kliknite na kružić ispred odgovora koji se odnosi na Vas.)

- ○ Vrlo mi je teško sa sadašnjim prihodima
- ○ Teško mi je sadašnjim prihodima

○ Snalazim se sa sadašnjim prihodima

○ Dobro živim sa sadašnjim prihodima

○ Jako dobro živim sa sadašnjim prihodima

10. Općenito gledajući, kako biste opisali svoje zdravlje? (Kliknite na kružić ispred odgovora koji se odnosi na Vas.)

○ Zabrinjavajuće (teško sam i kronično bolestan/na)

○ Loše (imam teže povremene zdravstvene poteškoće)

○ Dobro (imam lakše povremene zdravstvene poteškoće)

○ Vrlo dobro (nemam većih zdravstvenih poteškoća)

○ Izvrsno (uopće nemam zdravstvenih poteškoća)

11. Označite na skali od 1- nikada do 5- svakodnevno, koliko često ste se u posljednjih godinu dana bavili navedenim aktivnostima. (Pored svake aktivnosti kliknite na kružić koji kazuje koliko često to radite.)

	1 -Nikada	2- Rijetko	3- Povremeno	4- Često	5- Svakodnevno
Družili se s članovima obitelji	○	○	○	○	○
Brinuli se o članu obitelji (npr. bolesnom supružniku, unucima, kuhali za obitelj i sl.)	○	○	○	○	○
Družili se s prijateljima, kolegama i/ili	○	○	○	○	○

poznanicima u slobodno vrijeme					
Komunicirali s članovima obitelji i/ili prijateljima putem e-maila, preko društvenih mreža i/ili pametnih telefona	○	○	○	○	○
Odlazili u šetnju	○	○	○	○	○
Bavili se tjelovježbom	○	○	○	○	○
Gledali na televiziji ili slušali na radiju edukativne, informativne i/ili dokumentarne emisije	○	○	○	○	○
Čitali knjige	○	○	○	○	○
Bavili se nekim svojim hobijem (uzgoj cvijeća, pletenje i sl.)	○	○	○	○	○

Sudjelovali u humanitarnim akcijama (volontirali ili donirali hranu i sl.)	○	○	○	○	○
Posjećivali kina, kazališta, muzeje, koncerte i sl.	○	○	○	○	○

12. Koje od aktivnosti iz prethodnog pitanja, kojima ste se često ili svakodnevno bavili, niste više mogli obavljati zbog opasnosti COVID-19? (Upišite svoj odgovor na crtu.)

_____.

13. Označite od 1 do 5 u kojoj mjeri se slažete s navedenim tvrdnjama, pri čemu broj 1 znači da se uopće ne slažete, a broj 5 da se u potpunosti slažete. (Pored svake tvrdnje kliknite na kružić koji kazuje koliko se s tom tvrdnjom slažete.)

	1- Uopće se ne slažem	2- Ne slažem se	3- Niti se slažem, niti se ne slažem	4- Slažem se	5- Potpuno se slažem
Osobe starije životne dobi imaju potrebu za obrazovanjem.	○	○	○	○	○

Osobe starije životne dobi motivirane su usvajati nova znanja i vještine koje do sada nisu stekli.	○	○	○	○	○
Osobe starije životne dobi žele stjecati nova znanja i vještine kako bi se uspješno nosili s promjenama.	○	○	○	○	○

14. U kojoj mjeri ste upoznati s aktivnostima ili programima namijenjenim obrazovanju starijih osoba (npr. radionice posvećene učenju o zdravlju i prevenciji bolesti kod osoba starije životne dobi, učenju o primjerenoj prehrani i tjelesnim aktivnostima, učenju stranih jezika, usavršavanju kreativnih sposobnosti, predavanjima stručnjaka o različitim temama i sl.) (Kliknite na kružić ispred odgovora koji se odnosi na Vas.)

- ○ Ne znam da postoje programi za obrazovanje starijih osoba
- ○ Čuo/la sam za programe za obrazovanje starijih osoba, ali ne znam ništa o tome
- ○ Znam što su programi za obrazovanje starijih osoba, no ne znam gdje se i kako provode
- ○ Upoznat/a sam s nekoliko postojećih programa za obrazovanje starijih osoba
- ○ Znam puno o različitim programima za obrazovanje starijih osoba

15. Jeste li čuli za Sveučilište za treću životnu dob? (Kliknite na kružić ispred odgovora koji se odnosi na Vas.)

- ○ Ne
- ○ Nisam siguran/na
- ○ Da

16. Jeste li nekada sudjelovali ili trenutno sudjelujete u nekom od obrazovnih programa/ tečaja? (Kliknite na kružić ispred odgovora koji se odnosi na Vas.)

- ○ Ne
- ○ Da

17.a) Zbog čega ne sudjelujete u programima namijenjenim obrazovanju osoba starije životne dobi? (Kliknite na one kvadratiće uz odgovore koji se odnose na Vas.)

Uz opciju "Ostalo" na praznu crtu upišite svoj odgovor.

- ☐ Nemam potrebu uključivati se u takve programe jer zbog obiteljskih i drugih obaveza nemam vremena.
- ☐ Nemam potrebu uključivati se u takve programe jer napokon imam slobodno vrijeme koje mogu iskoristiti kako ja želim.
- ☐ Ne znam ni kako ni gdje se mogu priključiti programima namijenjenim obrazovanju osoba starije životne dobi.
- ☐ Nisam znao/la da postoje obrazovni programi za osobe starije životne dobi.
- ☐ Ne bih mogao/mogla usvojiti nova znanja i vještine jer više ne pamtim baš najbolje.
- ☐ Priključio/la bih se programima namijenjenim obrazovanju osobama starije životne dobi da sam zdraviji/zdravija.
- ☐ Ostalo _____.

18. a) Imate li potrebu nakon ove ankete saznati više o obrazovnim programima koji se nude starijim osobama? (Kliknite na kružić ispred odgovora koji se odnosi na Vas.)

Uz opciju "Ostalo" na praznu crtu upišite svoj odgovor.

- ○ Ne
- ○ Nisam siguran/na
- ○ Da

○ Ostalo _____.

Završili ste ispunjavanje upitnika! Kliknite DALJE, a zatim PODNESI. Hvala !

17. b Navedite obrazovni program u kojem trenutno sudjelujete ili ste nekada sudjelovali. (Upišite odgovor na crtu.)

_____.

18. Što Vas je motiviralo da se uključite u taj program? (Kliknite na one kvadratiće ispred odgovora koji se odnose na Vas.)

Uz opciju "Ostalo" na praznu crtu upišite svoj odgovor.

☐ Želim se družiti sa svojim vršnjacima
☐ Volim biti okružen/a ljudima
☐ Želim naučiti nešto novo što mi može pomoći u svakodnevnom životu
☐ Želim biti u toku s promjenama koje se zbivaju oko mene
☐ Želim doprinijeti svojoj zajednici
☐ Želim biti mentalno aktivan
☐ Ostalo _____.

Završili ste ispunjavanje upitnika! Kliknite PODNESI. Hvala !

Prilog 2. – Odobrenja etičkih povjerenstava za provedbu istraživanja

Zagreb, 25. veljače 2021.

IZJAVA POVJERENSTVA ZA ETIČNOST U PEDAGOGIJSKIM ISTRAŽIVANJIMA

Povjerenstvo za etičnost u pedagogijskim istraživanjima Odsjeka za pedagogiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u sastavu:

- doc. dr. sc. Sandra Car
- doc. dr. sc. Ana Blažević Simić
- dr. sc. Zoran Horvat

na sastanku povjerenstva održanom 25. veljače 2021. godine donijelo je mišljenje da se niže navedeni prijedlog istraživanja može proglasiti valjanim sa stajališta etike istraživanja.

Naslov predloženoga istraživanja: Aktivno starenje i potrebe osoba treće životne dobi za obrazovanjem

Program: Diplomski studij pedagogije

Mentori: prof. dr. sc. Vedrana Spajić Vrkaš; prof. dr. sc. Nenad Karajić

Voditeljica istraživanja: Matea Burigo

S. Car

Doc. dr. sc. Sandra Car

Predsjednica Povjerenstva za etičnost u pedagogijskim istraživanjima

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb

University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of Sociology
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb, Croatia

Tel./Phone: +385 (0)1 4092007; Fax: +385 (0)1 4092007; 4092879; URL: http://www.ffzg.unizg.hr/socio

Datum: **24. veljače 2020.**

Broj odluke: **06-2020/21**

ODLUKA

Povjerenstva Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja

Naziv istraživanja: **Aktivno starenje i potrebe osoba treće životne dobi za obrazovanjem (diplomski rad)**

Autorica istraživanja: **Matea Burigo**

Odluka: **Povjerenstvo smatra da je predloženo istraživanje u skladu s važećim etičkim normama.**

Za Povjerenstvo

Doc. dr. sc. Ksenija Klasnić
Predsjednica Povjerenstva